

Andreu Bover i Pagespetit

La ceràmica

QUADERNS
de la
REVISTA
de
GIRONA

19 GUIES

LA CERÀMICA

Andreu Bover i Pagespetit

42 QUADERNS DE LA REVISTA DE GIRONA

DIPUTACIÓ de GIRONA
CAIXA de GIRONA

Quaderns de la Revista de Girona. Núm. 42

Sèrie: Guies (Núm. 19)

Primera edició en català: abril 1993

Tiratge: 2.500 exemplars

Edició:

Diputació de Girona/Caixa de Girona

Director de la Col·lecció:

Joan Domènech

Consell assessor:

Gabriel Alcalde, Narcís-Jordi Aragó, Joan Badia,
Lluís Bayona, Martí Cama, Narcís Castells,
Ramon Ceide, Josep Clara, Josep M. Corretger,
Marta Franch, Víctor Gay, Miquel Gil, Gaspar Jou,
Jordi Cuadras, Enric Marqués, Jordi Mascarella,
M. Aurora Martín, Enric Mirambell, Joan Miró,
Joan Nogué, Narcís Puigdevall,
Josep M. Rus, Erundí Sanz,
Carles Sapena, Montserrat Vayreda, Josep Vicens,
Mariàngela Vilallonga, Carme Vinyoles.

Maquetació:

Pep Caballé

Redacció i administració:

Pujada a Sant Martí, 5. Telèfon (972) 205700.

Apartat de Correus 11, 17080 Girona.

Secretaria i distribució: Fina Poch.

Fotocomposició i impressió:

Alzamora Artgràfica, S.A. Olot

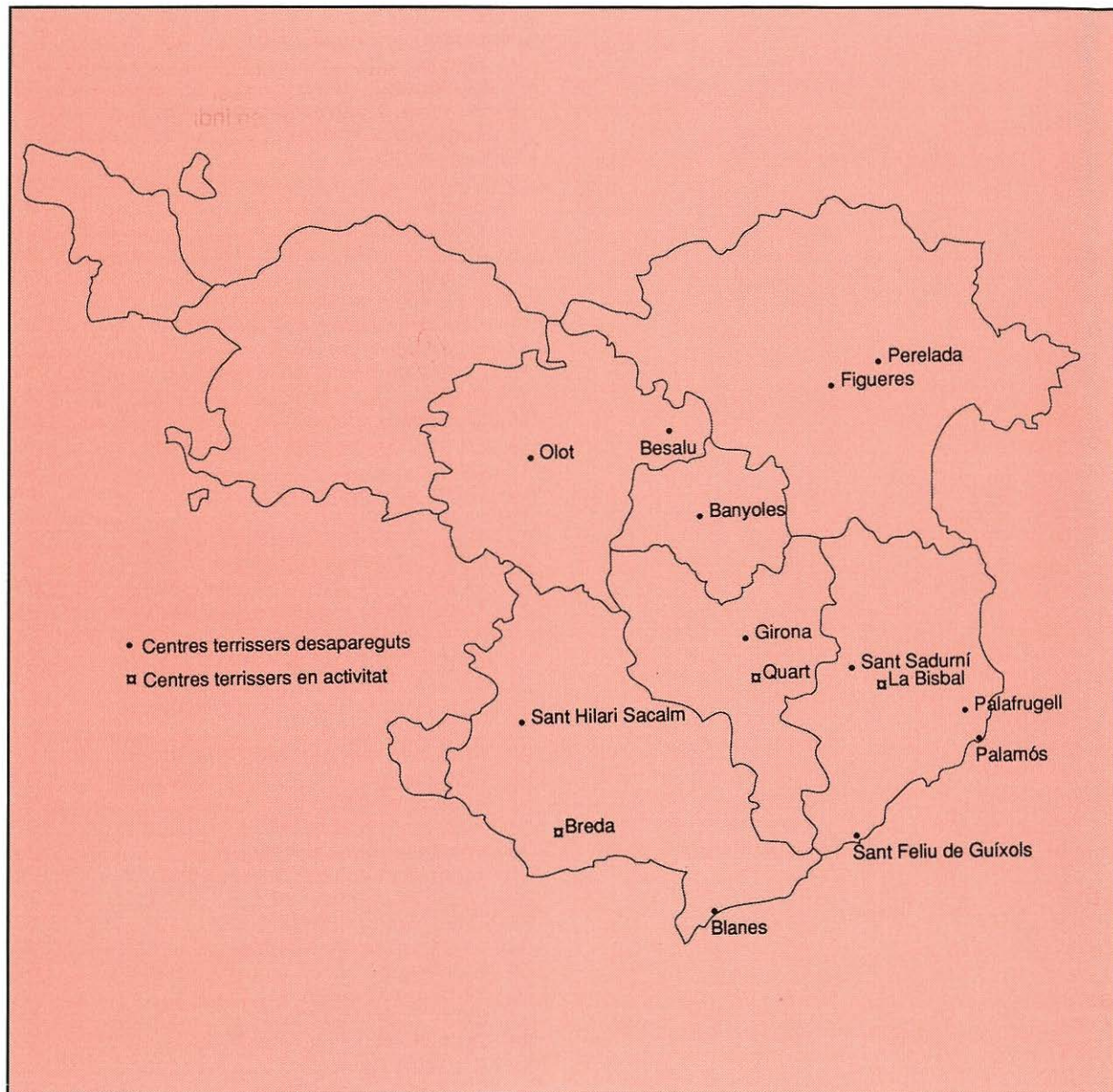
ISBN: 84-8067-019-3

Dipòsit legal: Gl. 628/93

PORTADA: Acabant de donar forma.
(Foto: Josep M. Oliveras.)

Índex

Situació	4
Cronologia	6
1 - El fang	8
2 - Les terreres	10
3 - El procés d'elaboració de la terra	12
4 - Engalbes i vernissos	14
5 - Les eines	16
6 - La realització	18
7 - El forn	20
— Vocabulari del forn	22
8 - L'obra de volta	24
9 - La terrissa	26
10 - Els primers centres coneguts	28
11 - Centres terrissers desapareguts	30
12 - Sant Sadurn de l'Heura	32
13 - Centres terrissers en activitat	34
14 - Breda	36
15 - El país de les olles	38
16 - Producció característica de Breda	40
17 - Quart	42
18 - Quart: obra roja	44
19 - La terrissa negra	46
20 - Altres utilitats de la terrissa negra	48
21 - La Bisbal: Primeres notícies	50
— Inventari dels béns d'un oller (1556)	52
22 - Segles XVII i primera meitat del XVIII	54
— Referències documentals	56
23 - Segona meitat del s. XVIII	58
24 - Segle XIX	60
25 - La puixança de la terrissa bisbalenca	62
26 - La dona i el fang	64
27 - Producció característica de la Bisbal	66
28 - La rajoleria	68
— Arrendament d'un forn	70
29 - Rajoleria i construcció	72
30 - Vocabulari bàsic del rajoler	74
31 - Topònims de rajoleries i teuleries	76
32 - La ceràmica industrial	78
33 - Grans avenços tècnics	80
34 - La Coromina de la Bisbal	82
35 - Can Marcó	84
36 - La ceràmica artística	86
37 - Díaz-Costa i Vilà-Clara	88
38 - Qui vetllarà pel patrimoni?	90
39 - Vocabulari general	92
— Bibliografia i agraïments	94

Situació

La lectura del plànol on s'ubiquen els principals centres terrissers de les comarques gironines revela que la majoria de localitats que han desenvolupat i desenvolupen aquesta activitat són instal·lades en indrets caracteritzats per les temperatures moderades i la suavitat climàtica. Els únics indrets que s'aparten un xic d'aquesta norma són Olot, Besalú i Sant Hilari Sacalm. A les comarques del Ripollès i de la Cerdanya no hi ha notícia de cap centre terrisser conegut.

D'altra banda, una bona part dels centres són situats a les comarques costaneres per tal d'aprofitar-se de la seva bonança climàtica.

Les úniques localitats que han sobreviscut a la crisi que ha afectat la indústria terrissera durant el segle XX han estat Quart, Breda i la Bisbal d'Empordà. Les raons de la seva supervivència s'han de buscar en la qualitat d'una producció que s'ha complementat sense fer-se la competència entre elles i en l'esplèndida situació geogràfica al costat d'importantes rutes turístiques.

Cronologia

5000 aC

Ceràmica en els jaciments neolítics de Palau Sallosa (la Garrotxa), ca n'Isaac (l'Alt Empordà) i la Draga (Banyoles)

700 aC

Primers testimonis materials de ceràmica tornejada procedent de Fenícia i Marsella a l'illa d'en Reixach a Ullastret.

S. III aC

Introducció de la ceràmica campaniana. Roses n'esdevé un dels principals centres productors.

S. I aC

Introducció de la ceràmica sigil·lada amb l'arribada dels romans.

S. XIII dC

Peralada és en aquesta època un important centre terrisser.

S. XIII i XIV

Atuell colorats amb òxids metàl·lics, a Girona.

S. XIV

Primeres notícies documentals relacionades amb la indústria del fang de la ciutat de Girona.

S. XIV

Ceràmica decorada de color verd i manganès. Se n'han trobat fragments en un forn de vidre de Sant Feliu de Guíxols.

S. XVI

Primeres notícies documentals de la indústria del fang de Sant Sadurní de l'Heura.

1511

Primera notícia de la indústria del fang de la Bisbal d'Empordà.

1561

Els terrissers de Girona constitueixen la Confraria de Sant Hipòlit i Sant Sebastià.

1572

Fundació de la Confraria de terrissers de la vila de Quart.

1583

Primera notícia documental relacionada amb la indústria del fang de Breda.

1705

Els ollers de Breda funden la Confraria de Sant Hipòlit.

1777

Fundació del gremi dels ollers de Breda.

S. XVIII

Sant Hilari Sacalm és en aquesta època un centre productor de terrissa negra.

S. XVIII

Primeres notícies documentals relacionades amb la indústria del fang de Palafrugell.

1838

Pere Pascual i Serena comença a la Bisbal la fabricació de paviments fins de ceràmica.

1850-1910

Principal època d'activitat dels terrissers Arpí a Lloret de Mar.

1899

Constitució a la Bisbal de la cooperativa de producció "Unión Obrera de Alfareros".

1905

El terrisser sabadellenc Marià Burgués s'instal·la a la Bisbal.

1911

Rafel Masó i els germans Coromina funden una fàbrica dedicada a la ceràmica aplicada a la construcció.

1914

Es posa en funcionament la primera galletera de pastar fang a la Bisbal, a l'obra dels germans Coromina.

1919 Comencen les primeres col·laboracions entre l'obra-
dor de can Marcó de Quart i l'arquitecte
Rafael Masó.

1924 Rafael Masó forma societat amb la
família Marcó de Quart.

1925 Marià Burgués publica
"Estudis sobre terrissa catalana".
El pintor i ceramista Josep Aragay
s'instal·la definitivament a Breda.

1936 Col·lectivització de la indústria del
fang de la Bisbal sota el nom de
"Agrupament d'Indústries Ceràmiques
de la Bisbal".

1943 Eusebi Díaz-Costa funda el seu taller
de ceràmica decorativa.

1944 El folklorista català Ramon Violant i
Simorra recull objectes característics
de la Bisbal, Quart i Breda.

1947 A Blanes i Olot, segons Ramon
Violant i Simorra, encara es detecta
una certa activitat terrissera.

1950 Fundació de la "Cooperativa Central
de Ventas" de Breda.

1971 Desapareix la darrera terrisseria a la
ciutat de Figueres.

1972 Creació de l'Escola de Ceràmica
de la Bisbal.

1974 S'inaugura el Museu Aragay a Breda.

*Ceràmiques trobades al
jaciment d'Empúries.*

1984 L'Ajuntament de la Bisbal d'Empordà
adquireix la fàbrica de "Terracota" per
tal d'ubicar-hi el futur Museu de
Ceràmica de la Bisbal.

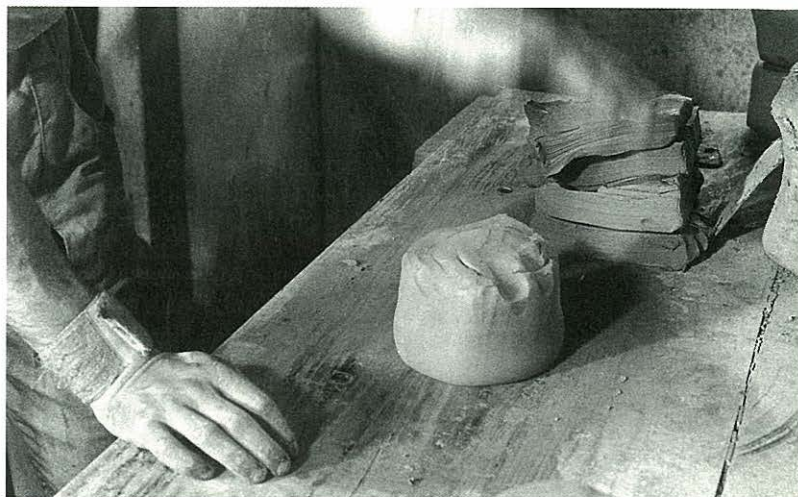
1988 Creació de l'Associació de Terrissers
de Quart.

1990 Celebració de la primera fira de
terrisa de Quart, promoguda per
l'Associació de Terrissers d'aquesta
vila.

1991 S'inauguren les primeres sales
d'exposició de "Terracota". Museu de
Ceràmica-la Bisbal.

EL FANG

1

Terrisser pastant un pa de fang abans de tornejarlo.

8

La indústria del fang, refugiada en la seva senzillesa i quotidianitat és, segurament sense proposar-s'ho, una de les manifestacions humanes que a partir de la creació d'unes formes bàsiques millor expliquen les cabòries i les preocupacions de l'home. Apareix en totes les civilitzacions i en tots els temps. Restes que proven la seva existència en l'edat de la pedra tallada donen fe de la seva vellúria.

El secret d'aquesta presència universal vinculada a les formes de vida dels homes rau en la seva plasticitat i en el seu comportament davant les exigències i necessitats que planteja cada societat. En les societats més simples, el fang ha

adaptat el seu univers de formes panxudes, cilíndriques i prismàtiques per a satisfer necessitats essencials de l'existència humana, com són el menjar, el beure i el construir. En canvi, en les societats més complexes i desenvolupades, el fang ha esdevingut un dels materials preferits per a portar a terme manifestacions de caire lúdic i artístic, plenes de sensibilitat.

En definitiva, el fang és un element que forma part de l'entorn quotidià de l'home. Sense ell, la història de la humanitat hauria estat molt més difícil i feixuga.

A les comarques gironines, trobem testimonis de la seva

existència en èpoques molt reculades. La seva localització gairebé sempre respon a una estratègia d'ordre geogràfic i climàtic. Una bona part dels centres terrissers de la província es troben a prop de depressions on aflueixen els rius de muntanya que arrossegueu terres al·luvials o diluvials argiloses que al capdavant seran la matèria bàsica d'aquest tipus d'indústria. També és freqüent que aquests centres gaudeixin d'un clima benèvol, ja que les temperatures hivernals extremades impedeixen la pràctica quotidiana pròpia de l'ofici. A títol d'exemple, Olot, antic centre terrisser, té uns

hiverns molt suavitzats per un clima plujós que impedeix l'aparició de les glaçades continuades.

Aquests criteris d'ordre geogràfic i climàtic tenen gran importància per a entendre la localització de les poblacions terrisseres de les nostres comarques; tanmateix les característiques de les terres que s'exploten són ben diferents segons parlem de la Bisbal, Quart o Breda.

A la Bisbal, es troben terres molt grasses, generalment molt plàstiques, relliscoses i untuoses al tacte. Aquest tipus d'argila en estat cru és generalment de color fosc a causa de la gran quantitat de matèria orgànica que conté. En canvi, a Quart existeix una

El ceramista sabadellenc Marià Burgués s'instal·là a la Bisbal a principi de segle.

Pa clavat al torn modelat per les mans del terrisser.

“ Ens explicava graciosament les manipulacions amb una bola de pasta a la mà: la carn i el fang s'agermanaven, sota els dits d'aquell noieta bru, com sota la mà d'un torner destre, el fang era carn palpitant, vivent, tremolosa.”

Vila, Pau: *Visions geogràfiques*,
Biblioteca Geogràfica, Vol. II, Ed. Barcino,
Barcelona 1981.

terra molt més magra i, per tant, menys plàstica i més sorrenca i aspra. A Breda, la terra és molt refractària, fruit d'una barreja de margues, argiles gairebé pissarrenques i un sauló empredreït que li dona aquesta qualitat refractària.

Aquestes diferències observades en la composició de les terres determina un tipus de producció característica de cada centre, atès que les terres que treballen són ben diferents. A la Bisbal s'ha desenvolupat una tipologia de peces molt apropiada per a contenir líquids de consum immediat com ara els càntrirs. A Quart, els terrissers s'han caracteritzat per un tipus de peces molt apreciades per a emmagatzemar líquids i per a confitar aliments. Breda, s'ha significat per un tipus de peça oberta molt resistent al foc.

LES TERRERES

2

*Extracció de la terra
en una terrera de
"Vacamorta" (Corçà).*

10

Condició indispensable per a la indústria derivada del fang és l'existència de zones argiloses properes capaces de proveir amb escreix la demanda d'aquesta primera matèria. De sempre, una de les preocupacions que han inquietat els terrissers, rajolers i fabricants de ceràmica, ha estat assegurar-se estocs de terra de qualitat que els permetin una llarga expectativa de producció. Per aquest motiu tothom procurava tenir en propietat una terrera, o en el seu defecte tenir "dret de terrera", això és, poder disposar del seu lloguer. El contracte de "dret de terrera" se signava per cobrir el proveïment de terra per unes quantes dècades per tal de

poder disposar d'una producció segura i regular.

L'extracció de la terra és una de les activitats més importants dins el complex procés que envolta la indústria del fang, ja que en depèn en bona part la qualitat del producte final.

Abans, fins no fa gaires anys, el mateix terrisser o rajoler anava a la terrera a extreure l'argila. Aquesta feina es feia entre tres o quatre persones i es portava a terme sobretot a l'hivern, època de l'any en la qual la feina minvava. A Quart, alguns terrissers anaven a arrancar la terra en temps de lluna vella, ja que segons ells la terra no tenia tanta porositat, circumstància

que afavoria el tipus de peça que ells fabricaven.

Per a poder avaluar les possibilitats d'una nova terrera es feia una "daba". Aquesta operació consistia a fer un forat de prospecció per a saber la profunditat de la terra desitjada. Un cop feta la "daba" i comprovada la bondat de la terra "s'estesava"; això volia dir netejar totes les capes dolentes de la superfície fins a arribar a la veta o "bei" de terra bona. El "pou" es feia quadrat o rodó i normalment tenia uns 4 m de profunditat.

Quan el forat arribava als 2 m de profunditat es feia un escaló

perquè poguessin treballar-hi dos homes; un arrancava la terra i l'altre, amb cabassos, la pujava a la superfície on hi havia una tercera persona que descarregava el cabàs en el carro.

No sempre s'havia de fer un pou per a trobar la terra desitjada; la terrera també es podia trobar en una paret o marge de la superfície. A Quart, d'aquesta modalitat d'extracció, se'n deia "tallada oberta".

Un cop assolida l'extracció de la terra, aquesta es deixava a la intempèrie perquè el fred i les glaçades l'esmicolessin. Aquest procés natural facilitava la primera eliminació de les impureses pròpies de la terra.

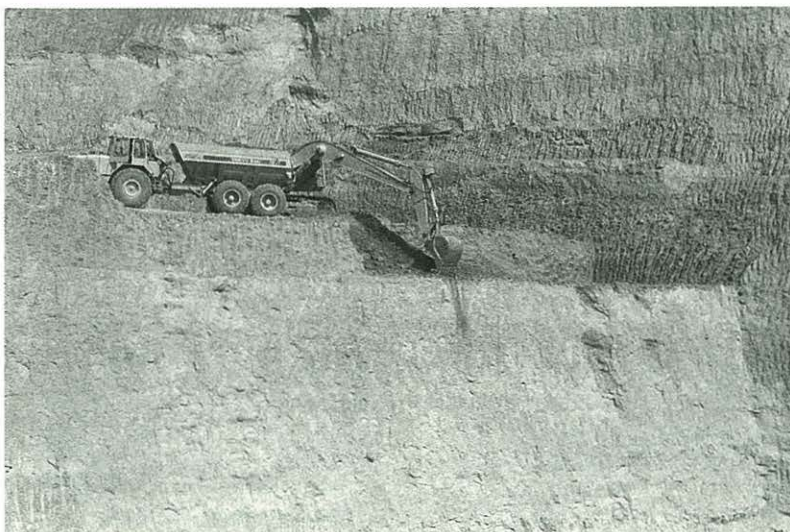

A la Bisbal les terreres més importants es troben a "Vacamorta", en el terme de Corçà, i a les "Rabioses", en el terme de Sant Sadurn de l'Heura. Actualment, a la Bisbal, l'extracció de la terra es fa a gran escala i sobretot afecta les terreres de la zona de "Vacamorta". A Quart, els terrissers anaven a arrencar la terra en el terme de Llambilles en els topònims anomenats del "Puig" per la terra vermella i a "Gurnau" per la terra blanca. Les terreres d'aquests dos últims indrets encara avui dia s'exploten. A Breda, la terra s'extreu d'una veta que va del Montseny fins a la Tordera.

L'explotació a gran escala de les terreres, especialment

significativa a la Bisbal, ha simplificat molt les operacions vinculades a la preparació de la terra, i, per tant, han suprimit una de les feines més feixugues de la indústria del fang. Tanmateix la terra ha perdut un xic de qualitat i de plasticitat, ja que una part de les impureses no són del tot eliminades a través del procés mecanitzat que s'utilitza avui dia per a extreure i preparar la terra. Aquesta circumstància ha incidit en el pes de les peces elaborades pels terrissers, puix que per a fer la mateixa peça necessiten estirar més fang i per tant les peces pesen una mica més.

La terra s'extrau de forma escalonada per evitar esllavissaments.

EL PROCÉS D'ELABORACIÓ DE LA TERRA

3

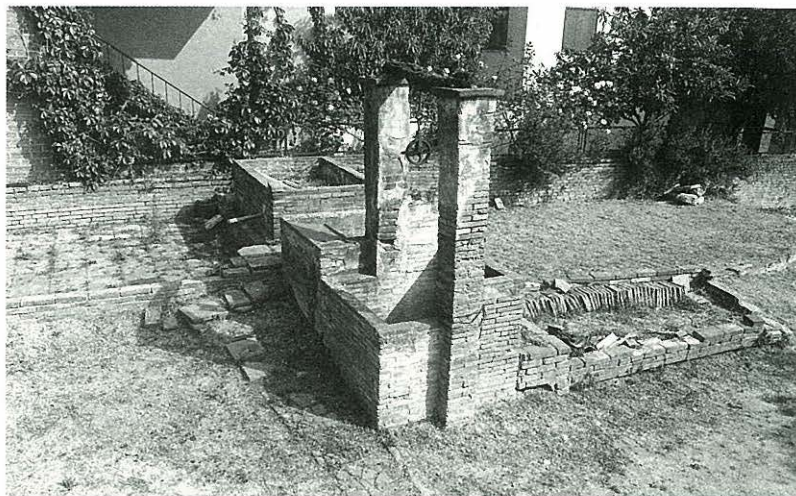
12

Les operacions relacionades amb la preparació de la terra tenen una gran importància, perquè d'alguna manera en depèn les característiques i les propietats que ha de tenir l'atuell. El terrisser barreja terres grasses de gran plasticitat amb terres més magres per tal d'assolir una mescla que s'aproximi als propòsits de la peça. Els atuels destinats a guardar aliments o contenir líquids duen un alt percentatge de terra magra, ja que aquest tipus de terra elimina les porositats i impedeix que els líquids s'evaporin; en canvi, els estris de la vaixel·la duen un percentatge de terra grassa més elevat que facilita

una elaboració més acurada pensada per un tipus d'objectes d'ús més refinat. Si la funció de l'atuell és anar al foc, el terrisser hi barregarà terres refractàries que li donin duresa i resistència.

La manipulació dels diferents tipus de terres és un treball complex que es basa en un coneixement profund de les primeres matèries, adquirit a través de molts anys d'experiència. Actualment, a la Bisbal i a Breda, hi ha empreses dedicades a la preparació de la terra que la subministren directament als terrissers i ceramistes. Abans, aquest procés començava a la terrera, quan el terrisser

seleccionava els diferents tipus de terra més escaients per a la seva producció. A Quart i a la Bisbal, l'organització dels preparatius relacionats amb la terra eren molt semblants. A l'hivern, època de l'any en la qual hi havia menys feina, els terrissers anaven a les terreres a extreure l'argila. Un cop arrencada, es deixava a la intempèrie perquè el fred i les glaçades l'esmicolés o bé es portava a l'obrador on s'estenia a l'era i s'aixafava amb un roc enganxat a un matxo fins que quedava trinxada. Un cop seca, es guardava en un porxo.

El pou i el bassó on es barrejava l'aigua amb la terra i on se separaven les impureses que portava. (Obrador Ll. Cornellà. La Bisbal).

L'operació següent consistia a posar aquesta terra dins un bassó o safareig, amarant-la amb aigua, i es remenava amb un pal per tal d'assolir la mescla desitjada. Quan la pasta presentava un aspecte homogeni i espès es buidava el bassó a través d'uns brocs que servien de desguàs i es colava amb un sedàs que retenia les impureses que encara guardava la terra. Aquesta mescla es conduïa a la bassa on prèviament s'havia col·locat sobre el paviment cendra o sorra fina per evitar que el fang s'enganchés quan estigués a punt d'extreure'l. La bassa servia per a "assolar" el fang. Les partícules d'argila s'anaven dipositant en el fons de la bassa mentre l'aigua s'evaporava a través de l'acció del sol. Les basses sempre es construïen en els espais exteriors de l'obrador, orientades cap al nord per tal d'aprofitar al màxim possible les hores de sol. Evaporada l'aigua, amb una canya llarga ratllaven el fang de la bassa fent quadrícula.

L'operació següent consistia a girar els "pans de terra", les unitats de la quadrícula, per tal d'assecar la seva part inferior, ja que sempre quedava més humida que no pas la part superior. Un cop enllestida aquesta operació, els pans s'endrecaven en el "racó de la terra". Aquest espai era el més

humit de l'obrador, i la seva funció consistia a conservar el fang en el grau d'humitat òptim durant gairebé un any. La manipulació de la terra acabava quan el terrisser, abans de treballar-la a la roda, la pastava a mà o amb els peus per acabar de lligar-la i per eliminar les bosses d'aire.

A Breda, en canvi, anaven a arrencar la terra a l'estiu i els treballs de preparació no significaven tant d'enrenou com a Quart o la Bisbal. Un cop s'havia extret la terra de la terrera, la deixaven apilada i picada en algun porxo de l'obrador. Aleshores, quan l'oller decidia començar a treballar la terra, la posava dins d'un bugader, la remenaven

amb un pal i la deixaven en remull fins que quedava espessa. Després "escumaven" (netejar) les arrels i les impureses vegetals del damunt, s'agafava a grapats i s'endrecava. Al cap d'un temps, quan decidien utilitzar aquella terra, calia "morar-la a mà", pastar-la. A Breda, era convenient que la terra portés un xic d'impureses per a donar la refractarietat a les seves olles i cassoles. En canvi, a Quart i a la Bisbal, calia eliminar-les perquè el tipus d'obra complia funcions i objectius molt diferents.

La colada de terra substitueix el procés manual de tractament de la terra. (Coladora terrisseria Maruny de la Bisbal).

ENGALBES I VERNISSOS

4

*Acció d'envernissar
un plat. Obrador
Japial S.A. La Bisbal.*

14

Pel terrisser la terra és la base material per a assolir qualsevol forma desitjada. Tanmateix, sobre l'atuell sovint s'apliquen altres primeres matèries que serveixen per a complementar les funcions de l'objecte. Aquests materials són les engalbes i els vernissos, utilitzats de sempre pels terrissers i que en l'actualitat també s'utilitzen en la ceràmica industrial i en la ceràmica artística.

El terrisser utilitzava l'engalba per a donar color a l'argila i per a disimular-ne les imperfeccions. En canvi, el vernís s'emprava per a impermeabilitzar i higienitzar la peça a través del procés de vitrificació

que experimenta durant la cocció.

L'aplicació de l'engalba i el vernís varia segons la funció de la peça. El vernís és especialment útil per a impermeabilitzar atuellos destinats a guardar aliments o líquids i per a facilitar la canalització de l'aigua de tortugues i canaletes. En canvi, les engalbes s'apliquen sobretot als atuellos que s'utilitzen per a menjar, com per exemple els plats, les plates, les soperes, etc., tot i que en aquests objectes també hi ha un bany de vernís que ajuda a sanejar la peça.

A la Bisbal, Palafrugell, Olot i Figueres, s'aplicaven engalbes i

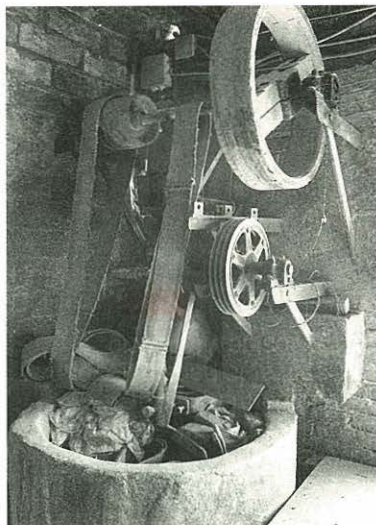
vernissos. A la Bisbal, aquesta tradició encara continua per poder realitzar determinades peces vinculades a la vaixel·la d'ús quotidià. En canvi, a Breda i Quart, centres terrissers especialitzats en atuellos resistents al foc i en objectes destinats a guardar aliments o líquids respectivament, només utilitzen el vernís. Abans l'ús del vernís es dosificava molt, ja que la seva obtenció era molt costosa i significava moltes hores de treball. Això explica que la seva aplicació fos molt gasiva i que els objectes pensats per a guardar aliments o líquids només siguin envernissats per dins o que els càntirs tinguessin vernís a la nansa, el tarot i el galet.

El vernís transparent o vernís de plom és el més utilitzat als centres terrissers de les comarques de Girona. L'obtenció d'aquest vernís és una tècnica heretada dels àrabs que s'assoleix a través de la galena barrejada amb quars i engalba blanca. Aquests elements es posaven en una pica de moldre vernís on es barrejava amb aigua per evitar aixecar pols que era on s'amagava l'essència del vernís.

A la Bisbal, obtenien el vernís verd barrejant el vernís de plom (el "corrent", com l'anomenaven a la capital del Baix Empordà) amb òxid de coure. El color verd és un dels colors que apareix més sovint en els atuells i vaixelles de la Bisbal, com també en d'altres centres desapareguts, com ara Figueres i Palafrugell. Aquest color s'obtenia de la pols de l'aram, que després es barrejava amb aigua i la molien en el molí del vernís tres dies sencers, ja que una pausa podia resultar fatal perquè el vernís es podia "adormir" i per tant malmetre's.

L'elaboració dels colors era una tasca molt difícil i feixuga que explicaria la sobrietat de colors existent en les peces de terrissa. A la Bisbal hi ha un repertori de colors un xic més ric, puix que en aquest centre terrisser s'utilitzaven dos tipus d'engalbes: l'engalba blanca i l'engalba vermella. Aquestes primeres matèries es trobaven a la regió. Concretament, l'engalba blanca s'anava a buscar a Pals i Regencós i l'engalba vermella s'extreia de can "Massallé", un indret molt proper a la ciutat bisbalenca.

Al principi del segle XX la rajoleria aplicada a la construcció experimenta una forta embranzida, coincidint amb l'esclat de corrents artístics com ara el Modernisme i el Noucentisme. Aquesta conjuntura favorable provoca entre moltes altres coses, l'aparició d'un repertori de colors molt més ampli que serà utilitzat per a la terrissa tradicional. Utilitzant com a base l'engalba

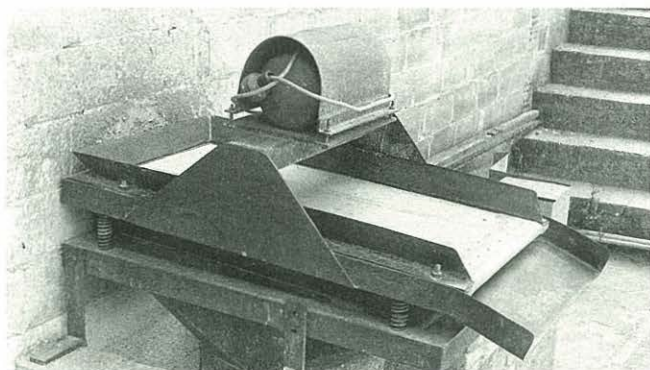

Molí de vernís en desús. (Terrisseria Maruny. La Bisbal.)

blanca i barrejant-la amb el vernís s'elaboren nous òxids com el de manganès (marró), l'òxid de ferro (caramel), l'òxid de cobalt (blau). Segurament l'existència d'aquests colors era coneguda pels terrissers, però el cost, les hores i el treball feien improbable la seva aplicació.

Actualment, les engalbes que s'utilitzen a la Bisbal arriben de fora, ja que surt més barat comprar-les a Ciudad Real que no pas explotar les engalbes de Pals i Regencós, tot i que aquestes darreres eren de qualitat superior.

Darrerament, i sobretot arran de l'esclat de la ceràmica decorativa, s'han introduït els colorants de fabricació industrial, que faciliten al ceramista una gamma de colors quasi infinita.

Sedàs de colar l'engalba. (Terrisseria Maruny. La Bisbal)

LES EINES

5

16

L'utillatge material emprat pels terrissers es caracteritza per la seva gran senzillesa i simplicitat. Fins i tot, a vegades, pot semblar inversemblant pel neòfit que uns instruments tan toscos puguin servir per a donar forma i gràcia al seu treball. Tot i que en aquestes darreres dècades s'han incorporat noves eines i màquines, l'estudi de l'utillatge tradicional del terrisser és una de les claus que expliquen l'escassa evolució d'aquest ofici. Les màquines que s'han introduït darrerament han servit per a mitigar la duresa de la feina i al mateix temps augmentar el ritme de la producció, però l'ànima del

treball desenvolupat pel terrisser continua recolzant-se en les eines de sempre.

La màquina que sovint identifica el terrisser és la roda o torn. El torn mogut per la força centrífuga del peu, l'introdueixen els fenicis. Aquest aparell substituïa l'antiga tècnica d'aixecar les parets dels atuells mitjançant tires de fang superposades i al mateix temps permetia de fer una producció més ràpida i acurada aconseguint peces molt més lleugeres, ja que el torn facilitava alçar gruixos més primers i uniformes. La roda moguda per la força centrífuga del peu significava la possibilitat de crear qualsevol

tipus de forma que tingués un perfil de rotació, enriquint notablement el repertori de peces existents fins aleshores.

Les eines que complementen la roda i que ajuden el terrisser a acabar de donar la forma de la peça són l'escabeta, que s'utilitza per a aplanar, estirar, tancar o polir la peça; la tisora, una de les dues unitats que componen l'estri, s'utilitza per a comprovar el gruix de la peça, foradar i tallar; el fil per a tallar, tros de filferro amb dos manyocs de roba en els extrems que serveix per a tallar la peça quan es treu de la roda; la pinta, utilitzada per a decorar

Eines que complementen el treball del terrisser, d'esquerra a dreta: ferrussa, gansalla, naf, escabeta i cuirol.

determinades peces; les mides serveixen per a orientar l'alçada i l'amplada de l'atuell i el diàmetre de les peces i normalment són trossos de fusta o de canya; el cuirol, tira de cuir que serveix per a polir les vores de les peces quan encara estan a la roda; la naf, peça de terra feta al torn i engalbada vermella, s'utilitzava per a donar forma als atuells de pisa; la ferrussa, làmina de ferro llarga i estreta amb els extrems doblegats en angle obtús utilitzada per a polir plats; post, peça de fusta rectangular, prima i llarga que serveix per a col·locar-hi les peces i traslladar-les; barres, prestatgeries on es col·loquen les posts plenes de peces. L'equip d'eines se'l feia el mateix terrisser i sempre es guardava en el test de la llimutja, recipient col·locat al cim del banc que contenia fang molt aigualit per tal de tenir les eines a mà i amb el punt d'humitat adequat per a utilitzar-les.

PARTS DEL TORN

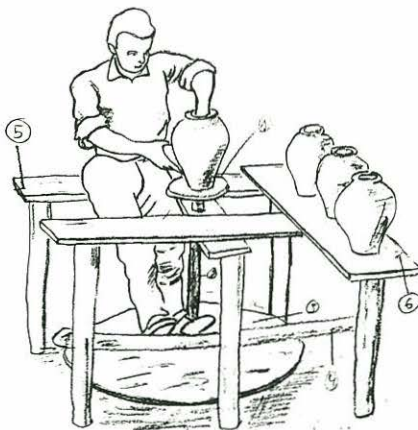
CUL DE GOT- Peça de vidre encastada a terra. Normalment els terrissers utilitzaven un cul de vas de taverna o bé un cul d'ampolla de cava.

BALDUFA- Localitzada a la part inferior de la roda té una forma cònica la punta de la qual balla dins el cul de got.

PALA- Peça rodona, plana,

La "botiga" és l'espai on tenen lloc les operacions relacionades amb el modelatge al torn. (Obrador Ll. Cornellà).

Dibuix d'un torn amb el nom de les parts que componen l'enginy. La Bisbal. 1-Rodell; 2-Arbre; 3-Pala; 4-Estrep; 5-Banc; 6-Fusta.

gruixuda i pesada que es fa rodar amb la força centrífuga dels peus.

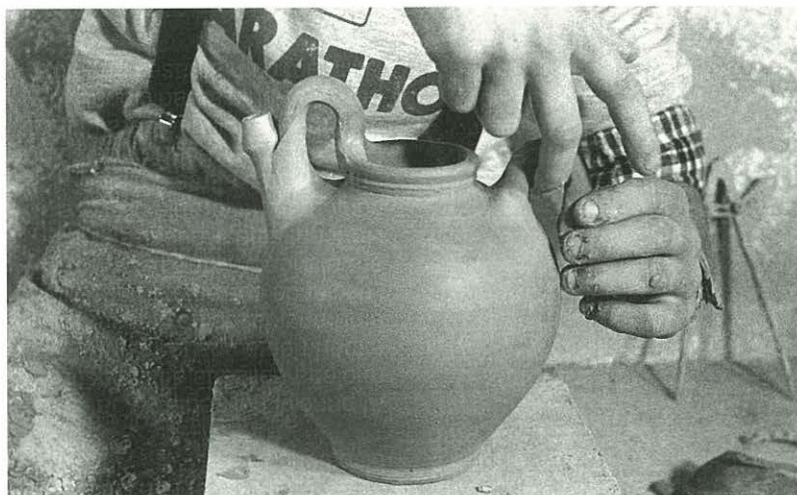
ARBRE- Eix perpendicular a terra que per la seva part inferior balla en el cul de got a través de la baldufa.

RODELL- Peça de fusta situada a l'extrem superior de l'arbre, recoberta amb una llauna per a evitar l'adheriment del fang i facilitar-ne la neteja. Té uns 30 cm de diàmetre i és on el terrisser elabora la peça amb les mans.

BANC D'ASSEURE- On el terrisser tornejava assegut sempre d'esquena a la paret.

LA REALITZACIÓ

6

*Terrisser guarnint un
doll de Cadaqués.
(Lluís Heras).*

18

Tot i l'extensa tipologia de peces que elabora el terrisser a la roda, la majoria d'elles responen a dues formes bàsiques. Hi ha tot un ventall d'atuells que es caracteritzen per tenir una estructura panxuda i arrodonida com, per exemple, els càntirs i les guardioles, i un altre conjunt que es distingeix per les seves formes obertes i destapades com ara els plats, els bols, les escorredores, etc. Les peces que pertanyen al primer grup se les anomena "obra de botxa", i les que són pròpies del segon grup se les anomena "obra de pisa". Tanmateix, a la Bisbal, el criteri utilitzat pels terrissers per a diferenciar els dos tipus d'obra es basa en la quantitat

de fang necessari per a realitzar una determinada peça. Així, dins l'obra de botxa s'inclourien tots els atuells que necessiten tot un "pastó" (piló de pasta de fang) per a realitzar-los. En canvi, s'entén per obra de pisa quan d'un mateix pastó de fang surten diverses peces de terrissa.

Un altre criteri que serveix per a distingir els dos tipus d'obra recau en el cul de les peces. Aquelles que tenen el cul llimat o polit són pisa, mentre les que no es llimen són botxa.

La realització de la botxa exigeix un major coneixement de l'ofici. Els aprenents de

terrissers començaven per elaborar peces de pisa senzilles i només se'ls permetia elaborar peces de botxa després d'un llarg aprenentatge.

A Quart, la prova de foc del terrisser consistia a aixecar un cossi d'enormes dimensions; només aleshores s'assolia la categoria de mestre terrisser.

Cloure o tancar la peça és una de les fases més complexes dins el procés d'elaboració de la botxa. Aquesta operació es porta a terme amb l'ajut de l'escabeta que s'utilitza per a donar la forma panxuda, i

després, a poc a poc, es tanca la peça estirant i ajuntant el fang de la seva part superior. Quan s'ha assolit cloure-la, s'aplana una mica el punt rodó i se li fa un "mamelló" (picot petit i arrodonit) que fixa la part superior i evita que s'enfonsi.

Un cop la peça és closa, se sega del rodell amb el fil de gansalla i es posen amb una post perquè es vagin assecant. Quan la peça té un xic de consistència se li col·loquen els guarniments, primer la nansa i després amb la tisora es fan dos forats en el lloc on s'ha de col·locar el tarot i el galet.

En aquells casos en què la peça s'ha de decorar, caldrà primer passar-la per l'engalba. Antigament, l'engalba es picava amb una maça i després es barrejava amb aigua; en canvi, ara primer es passa pel molí de l'engalba que esmicola tots els trossos, i després per la coladora de l'engalba, mena d'aparell amb sedasses que en separa les impureses. Un cop l'engalba és a "trem", s'aplica sobre la peça.

L'aplicació de l'engalba es pot fer de diferents maneres. A mà, mullant la peça amb els dits; per immersió (a la Bisbal, "sucar"), submergint la peça dins la conca de l'engalba; amb la xeringa, abans amb la llanterna, mena de recipient de goma en forma de pera acabat amb un tub per on s'escola l'engalba; amb fusta, que consistia en una fusta banyada amb engalba i amb un forat més petit que la boca de l'atuell, on es col·locava la peça trabucada per tal de perfilar la seva vora; i amb la trepa.

A continuació, sobretot a l'hivern, les peces s'exposen al

Terrisser realitzant un atuell de forma oberta. (Lluís Heras).

Terrisser tancant una peça de botxa. Terrisseria Salamó. La Bisbal.

sol i a l'estiu a l'ombra, en algun racó no gaire airejat, ja que l'excés d'aire podria "esventar" (esquerdar) les peces. Cal indicar que abans de treure els atuells al sol es foraden amb una agulla per evitar que l'aire que resta dins la peça pugui esquerdar-los. Quan ja són seques, se'ls aplica el vernís, que prèviament ha estat mòlt i repassat amb un sedàs, a mà o per immersió. Un cop s'han dut a terme totes aquestes operacions, el forn tindrà la darrera paraula.

EL FORN

7

20

L'operació de coure l'obra en el forn era segurament una de les més ingrates, però pel fet que era l'última, el terrisser hi posava una atenció especial, ja que estaven en joc setmanes i setmanes de treball. Avui dia els forns de gas i les mufles elèctriques han simplificat i assegurat molt més la cuita de l'obra, però fins no fa gaires anys coure l'obra en forns de llenya era una tasca complexa i dura. Saber coure en un forn de llenya era un art, "l'art de fer foc". El control d'elements tan incerts com l'aire i el foc es basava en els coneixements i l'experiència adquirida al llarg de moltes generacions, i tot i així la cuita de l'obra mai no era segura, ja que l'atzar (el foc i l'aire) hi representaven un paper important.

Aspecte parcial d'un forn morú amb la boca de la foganya i la porta de la cambra del forn. (Terrisseria Salamó. La Bisbal.)

Els forns de gas i les mufles elèctriques eliminen l'atzar del procés de cocció i garanteixen la cuita a l'hora que resulten molt més còmodes d'enfornar que els forns de llenya.

El tipus de forn de llenya més corrent en els centres terrissers gironins era l'anomenat forn "morú". Aquest forn de tradició àrab construït de totxo massís fet a mà, lligat amb argila i sorra, es caracteritzava per tenir a la seva part superior una volta circular amb petits forats que facilitaven l'evacuació dels fums i per dirigir el foc cap a les zones del forn més desassistides. A diferència d'altres tipus de forns de tradició medieval-occidental que els mancava la coberta de la part superior negligint gran quantitat d'escalfor,

els forns moruns, pel fet de poder-se tancar, permetien elevar i uniformitzar la temperatura de cocció i millorar la qualitat de la producció. Actualment, a la Bisbal encara resta un forn dempeus d'aquestes característiques a la terrisseria Salamó. A Breda només resten dos o tres forns d'aquestes característiques i tots ells corren el risc de desaparèixer.

Un altre tipus de forn molt característic de la vila de Quart és el forn de fer terrissa negra. A diferència dels forns moruns que es construïen dins l'obrador, el forn de fer negre s'edificava a

l'exterior i era de planta rectangular.

El secret del color negre d'aquesta terrissa derivava de la tècnica de cocció emprada pels terrissers, per la qual, quan endevinaven que l'obra era cuita, cremaven 15 o 20 feixos de feixina verda i molla, i tancaven el forn. Aquesta feixina provocava fum i despenia un gas molt espès que penetrava dins els porus de les peces obertes per la calor de la cocció. La disminució del tiratge del foc i la substitució de l'oxigen pel fum provocaven un procés químic de reducció que impregnava de color negre tots els atuells de dins el forn.

En ambdós casos, tant en el forn

morú com en el forn de negre, calia una gran destresa per part del fogater o del terrisser. A Breda, per exemple, la cocció havia de durar unes 12 hores, ja que si es prolongava corrien el risc de malmetre la cuita. El motiu que fos tan ràpid, quan coccions d'altres indrets duraven 48 i 60 hores, derivava de la necessitat de coure el rest de peces de baix, és a dir, de la part inferior del forn, que era el que aguantava el pes dels restes de sobre, com més aviat millor. Les olles i cassoles de Breda tenien, i encara tenen, les parets molt primes i si no es coïen ràpid hi havia el perill que aquest rest de peces de la part inferior no aguantés tant de pes i en conseqüència es perdés la fornada. El fet de trobar-se més a prop del foc, aquest rest es coïa més aviat que els altres i en coure es feia fort per a poder aguantar el pes dels restes de dalt.

Per a poder portar a terme aquest tipus de cuita, calia gastar llenya molt prima que s'encengués de pressa i fes molta escalfor, ja que la llenya gruixuda aguanta l'escalfor i cou molt a poc a poc. El combustible que utilitzaven els ollers de Breda era la feixina dels boscos del Montseny preparada pels bosquerols de la zona. Quan els ollers de Breda llançaven aquesta feixina per la boca de la

*Forn de negre.
(Can Marcó. Quart).*

"Quan tapàvem les ulleres del forn hi col·locàvem un pilonet de sorra per saber el seu emplaçament.

Aleshores era costum marcar una creu sobre cadascun dels pilonets de les ulleres"

Valentí Prat. Antic terrisser de negre de la vila de Quart.

*Forn de flama invertida de la fabrica Terracota de la Bisbal.
(C.T.M.C.L.B.)*

foganya del forn, no la tiraven a l'atzar, sinó que la repartien pertot arreu intentant que quedés dreta perquè així cremava més de pressa i feia més flamarada. La cuita de l'obra dins el forn era una operació complexa i difícil. Cada moviment, cada gest, era el resultat d'una profunda reflexió sobre les peculiaritats, obstinacions i capricis dels elements respecte a la seva obra. Allà on la raó i el coneixement no hi arribaven, es deixava per "Déu hi faci més que nosaltres" (Quart).

FORN MORÚ DE LA TERRISSERIA SALAMÓ DE LA BISBAL D'EMPORDÀ.

L'existència d'aquest obrador data de la darrerria del segle XVIII. És un dels pocs forns d'aquestes característiques que encara resten a les comarques gironines. A continuació, en detallem les seves parts i un plànol a escala facilitat pel Museu de Ceràmica de la Bisbal.

XEMENEIA- Sortida de fums que abans estava a l'aire lliure. Quan aquesta sortida de fums es va cobrir, s'utilitzà com a "secadero".

FORAT DEL MIG- O forat de la mostra, s'hi col·locava una mostra d'obra crua enganxada amb un ganxo que indicava la temperatura i el nivell de cocció assolida.

FORN- Cavitat superior on es coïa l'obra envernissada. La seva capacitat és d'uns 12 m³. Per a accedir-hi s'han de pujar uns escalons pels quals s'arriba a una plataforma on s'apilava l'obra a enfornar i l'obra desenforada.

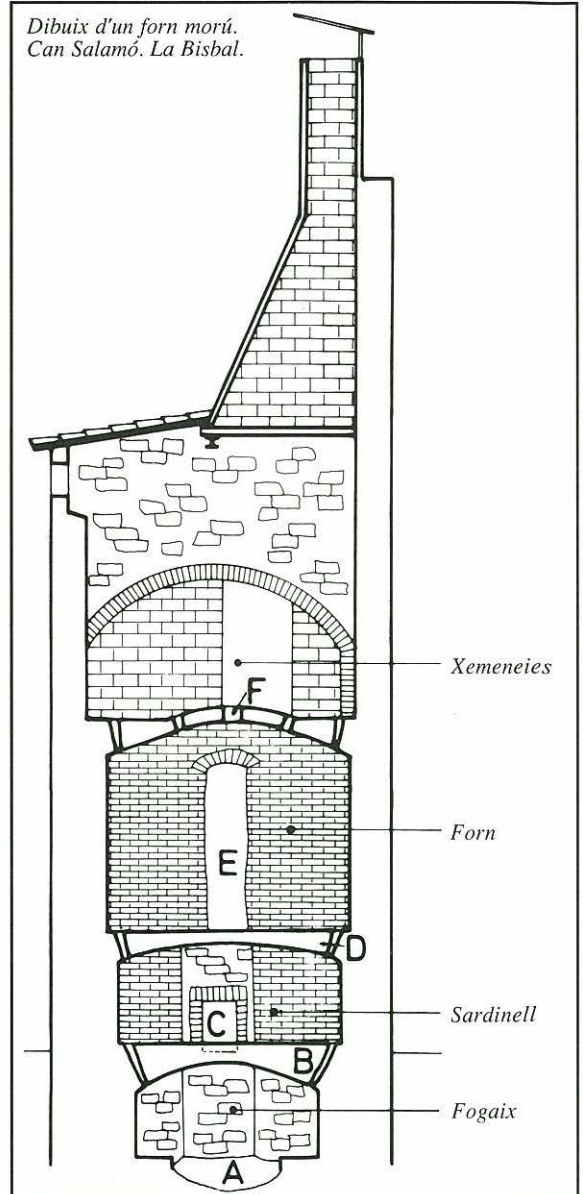
PORTA DEL FORN- Obertura per on s'enfornavia i es desenforava l'obra.

GARBELL- Volta que separava el forn del sardinell. Tal com indica el seu nom, aquesta volta està atapeïda de forats per on s'escola el foc i el fum.

SARDINELL- Cavitat d'uns 5 m³ de capacitat i amb una llargària inferior a la del forn i la foganya. Aquest espai servia per a coure l'obra rústica o bé els atuells que només s'envernissaven per dins, és a dir, tota aquella obra que no li perjudicava el contacte amb la cendra. El sardinell es tapava amb rajols crus que després es venien a paletes.

BOCA DE FOC- Obertura per on es llançava la llenya a la foganya.

*Dibuix d'un forn morú.
Can Salamó. La Bisbal.*

VOLTA- Separava la foganya del sardinell.

“COR DE LA FOGANYA”- Espai de la cavitat on el foc prenía més intensitat.

FORN DE FER NEGRE DE LA TERRISSERIA MARCÓ DE QUART-

Aquest forn que de temps ençà només coïa atuells de terrissa negra tradicionals, va viure un important enrenou en la segona dècada del segle XX arran dels contactes entre la família Marcó i l'arquitecte Rafel Masó i els escultors Paul Violet i Fidel Aguilar.

ULLERES O LLOQUES- Forats per on s'escola el fum i per on es fa córrer el foc cap els indrets del forn més desassistits. Això s'aconsegueix tapant uns quants forats, els que el terrisser creu convenient, i deixant els altres oberts. L'atmosfera de reducció s'assoleix quan el terrisser decideix tapar tots els forats impeding el pas del fum.

FORN- Cavitat que s'utilitza per a col·locar-hi l'obra per coure. La volta es tapa amb una volta de punt rodó coberta de terra i de cendra.

EIXIDA- Porta per a entrar al forn i per a enfornar i desenfornar l'obra.

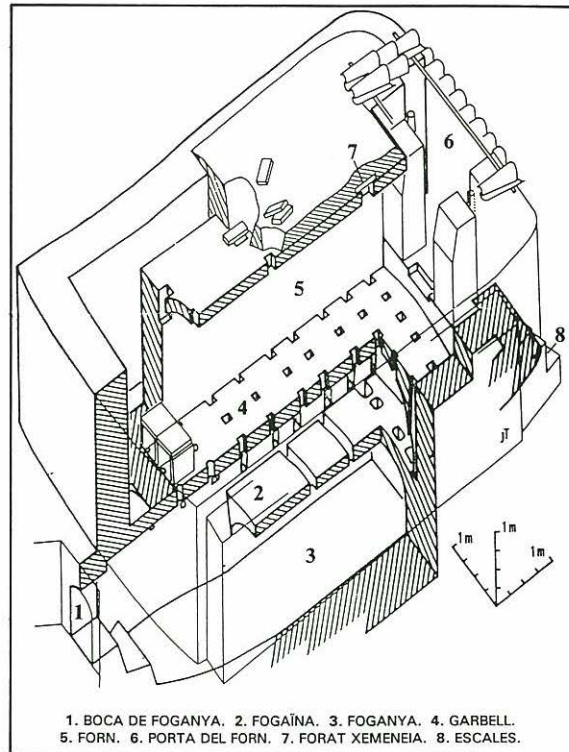
ARES- Pareds en forma arrodonida que aguantaven les peces del forn i deixaven passar el foc.

GARBELL- Volta de punt rodó tota ella plena de forats per on penetren les flames, el foc i el fum.

BOCA- Obertura per on es tirava la llenya a la foganya. Un cop el terrisser havia provocat l'atmosfera reductora, la boca del fogaix també es tapava amb morina que lligaven totxos secs.

FOGAIX- A la Bisbal, foganya. Situada a la part inferior del forn i semisoterrada serveix per a entrar-hi la feixina per coure l'obra. Al fogaix, hi ha una cavitat on es col·loquen els atuells més resistents al foc.

*Dibuix d'un forn
negre. Terrisseria
Cornellà. La Bisbal.*

1. BOCA DE FOGANYA. 2. FOGAÏNA. 3. FOGANYA. 4. GARBELL.
5. FORN. 6. PORTA DEL FORN. 7. FORAT XEMENEAIA. 8. ESCALES.

L'OBRA DE VOLTA

8

24

La volta catalana ha estat de fa molts anys una de les tècniques constructives més utilitzades pels mestres de cases. La realització de les voltes plantejaven seriosos problemes quan s'havien de reblir els carcanyols, ja que un excés de pes hauria pogut provocar el seu enfonsament. Aleshores, calia omplir-los d'algun material lleuger que assegurés la seva fermesa i al mateix temps les descarregués de pes innecessari. Un dels materials que podia assumir perfectament aquesta funció era la cendra, ja que pesava molt menys que la sorra i si fa o no fa ocupava el mateix volum. Tanmateix les poblacions properes als obradors de

terrisa, substituïen l'ús de la cendra per la terrissa.

La terrissa que s'utilitzava per a reblir els carcanyols de les voltes, eren gairebé sempre atuells de "rebuig", és a dir, atuells defectuosos, foradats, esquerdats o parcialment trencats; defectes que sovintejaven sobretot arran de les diferents operacions relacionades amb la cocció de les peces.

Aquests atuells, que resultaven inservibles per a complir el seu ús natural, s'utilitzaven per a omplir les voltes dels edificis ja que ocupaven molt volum sense que la volta hagués de patir gaire pes. Les peces més corrents eren càntirs, olles,

*Càntir i poal d'obra
de volta. (T.M.C.L.B.)*

gerres, barrals, etc, atuells caracteritzats per la seva forma panxuda i arrodonida que facilitaven la intenció d'ocupar el màxim d'espai amb el menor pes possible. En les voltes d'hospitals, com per exemple, l'Hospital de Santa Caterina de Girona o l'Hospital de la Bisbal d'Empordà, s'ha trobat un tipus de peça diferent més pròpia dels usos higiènics i personals com són els orinals i les mamadores.

Òbviament, l'ús d'aquesta tècnica constructiva ha facilitat la recuperació de multitud de peces a través de les obres de rehabilitació que exigien l'obertura de les voltes de vells edificis. La recuperació

d'aquest material ha permès, en aquells casos que s'ha pogut datar la construcció de la volta, l'establiment de tipologies de peces que haurien estat molt difícils d'esbrinar sense aquestes troballes.

En el barri Vell de Girona s'ha trobat obra de volta en una bona part dels seus edificis més antics i significatius. La Pia Almoïna, actualment seu del Col·legi d'Arquitectes de Girona, on es va trobar ceràmica valenciana decorada amb reflexos metàl·lics dels segles XIV i XV; el Palau Episcopal on va sortir de les seves voltes terrissa negra del segle XVI probablement

Extracció d'una peça d'una volta en el carrer del Pont de la Bisbal. (T.M.C.L.B.)

procedent de Quart; els Banys Àrabs, terrissa negra del segle XVII; als habitatges "Mazo Mendo", entre el barri de Pedret i de Sant Pere, va trobar-se ceràmica de volta dels segle XVIII; can Falló on en descobrir una volta es va trobar una important col·lecció d'escudelles i de plats decorats dels segles XVII i XVIII; a la Casa de Cultura, antic Hospici de Girona, terrissa del segle XVIII; a l'Hospital de Santa Caterina, on s'han recuperat de les seves voltes, atuells del segle XVIII.

Altres poblacions on s'hà localitzat ceràmica de volta són

Orinal de partera. (T.M.C.L.B.)

Palamós, a l'església parroquial de Santa Maria; a Palafrugell; a l'edifici de l'Hospital de la Bisbal d'Empordà, al monestir de Sant Feliu de Guixols; al castell de Vulpellac, i a l'església de l'Esperança de Sant Miquel de Cruïlles.

Aquesta relació només apunta llocs per la seva condició de públics, ha estat possible recuperar la ceràmica de les seves voltes. Tanmateix aquestes troballes, tot i que també són freqüents en edificis antics propietat de particulars, són molt més difícils de seguir i rescatar.

LA TERRISSA

9

26

Un dels trets més significatius dels objectes elaborats pels terrissers rau en la senzillesa de les seves formes gairebé sempre pensades per a desenvolupar una funció útil a l'home. Són objectes amb l'única pretensió d'ajudar en el compliment de les activitats quotidianes de les comunitats. Aquesta vocació de servei de la terrissa sovint ha passat desapercibuda i només quan ha aparegut l'amenaça de la seva desaparició s'ha començat a estudiar i a valorar. Aleshores s'ha descobert que les formes creades per a la utilitat també podien amagar una certa bellesa.

Un dels primers admiradors de la terrissa fou l'escultor i ceramista sabadellenc Marià Burgués que va romandre a les nostres comarques entre el final del segle XIX i el principi del segle XX. L'interès i la preocupació que ell va tenir per aquest important patrimoni es reflectí amb la publicació, l'any 1925, del seu "Estudis sobre terrissa catalana", on s'expliquen els centres terrissers catalans i les seves tipologies de peces més importants.

L'aparició de nous materials, com ara el plàstic que substituïa usos i funcions fins ara reservats a la terrissa, i la

Càntir i gerra, atuells característics de l'obra roja de la Bisbal. (T.M.C.L.B.)

davallada de les formes de vida tradicionals provocaren la desaparició de formes ancestrals. Tanmateix alguns folkloristes catalans preveient aquesta situació poc falaguera, començaren a recollir informació i materials relacionats amb la terrissa. Aquest seria el cas de Ramon Violant i Simorra, que entre 1940 i 1950, aplegà una important col·lecció de peces de les nostres comarques conscient que més tard o més aviat desapareixerien de les nostres comunitats.

Fins aleshores la terrissa amb la seva varietat de formes infinites era una indústria fonamental per a poder cobrir activitats tan insubstituïbles com és menjar (plats), beure (càntir), cuinar (cassola), guardar aliments (gerres), rentar (cossi) i fins i tot per a poder guardar un mínim de decor i d'higiene personal (orinal, gibrelleta). Aquesta capacitat de crear formes a partir del fang és molt antiga. Entre la multitud de funcions del fang cuit caldria significar l'ús que en fan els arqueòlegs, ja que utilitzen els fragments de de terra cuita per a datar les cronologies dels seus jaciments.

A mesura que les societats evolucionen i es desenvolupen noves activitats destinades a millorar l'existència de l'home, gairebé sempre trobem un objecte de terrissa pensat per a auxiliar-lo. Tot i que existeixen altres materials com ara els metalls i la fusta que tenen una vida molt més llarga, resulten molt més cars i, a diferència del fang, no tenen la capacitat de produir i renovar contínuament formes. Aquesta idoneïtat de la terra cuita fa que en èpoques com la nostra, en la qual tot està inventat, també tingui el seu lloc i les seves funcions (les cuines de vitro-ceràmica, determinades peces dels

ordinadors, motors de cotxe, medicina quirúrgica, etc).

A les comarques de Girona, en els indrets on existeixen bons jaciments d'argila, boscos generosos amb fusta i feixina, aigua i bones comunicacions, sovint s'escau un centre terrisser en disposició d'aprofitar-se d'aquests avantatges. Tots ells es caracteritzen o s'han caracteritzat per la producció d'atuells d'ús domèstic; l'única diferència és que alguns d'aquests atuells són de color vermell i altres són de color

negre. La terrissa vermella i la terrissa negra són dues tècniques que s'han desenvolupat a les comarques gironines, tot i que la producció de terrissa vermella ha estat i encara és molt més gran que la producció de terrissa negra, molt localitzada a la vila de Quart. La tècnica i el procés de fer negre és antiquíssim i, segons sembla, de clara influència nord-europea. Els atuells elaborats segons aquesta tècnica es caracteritzen per la seva resistència i la seva duresa molt més reeixida que la terrissa vermella.

Actualment, existeixen molt pocs obradors dedicats a la producció de terrissa. La seva producció serveix per a decorar les llars i potser també per a recordar-nos l'existència d'unes formes senzilles i humils molt llunyanes de les cabòries de la societat actual.

*Càntir negre.
(T.M.C.L.B.)*

ELS PRIMERS CENTRES CONEGUTS

10

28

Els primers testimonis ceràmics localitzats a les comarques gironines es remunten al cinquè mil·lenni abans de la nostra era, en plena època del neolític. La investigació d'aquests materials per part dels arqueòlegs il·lustra l'existència d'una ceràmica feta a mà, sovint engalbada i amb decoracions incises o impreses. D'altra banda, l'estudi de la ceràmica trobada en aquests jaciments arqueològics ha esdevingut una de les fonts d'informació més valuoses per a poder datar la seqüència cultural i cronològica d'aquest període històric. Els jaciments arqueològics més importants de les comarques gironines són Empúries, Roses, Blanes pel que fa a la ceràmica grega i romana; i Ullastret,

Puig de Castellet i la Fonollera pel que fa a la ceràmica ibèrica.

La ceràmica feta al torn va arribar en els segles VII i VI abans de la nostra era a través dels fenicis i els grecs. Els fenicis introdueixen el torn, aparell que aviat fou assimilat pels ibèrics. A Ullastret, una de les ciutats més importants de la cultura ibèrica s'han trobat atuells i fragments de ceràmica feta al torn al costat de ceràmica feta a mà destinada a complir usos domèstics i culinaris, fet que prova que ambdues tècniques van conviure durant algunes centúries.

Durant els segles V i IV abans de la nostra era arribaren nombroses importacions de ceràmica grega a través del port d'Empúries que

tingué un ampli ressò arreu de tot el país. Tot seguit, s'introduí la ceràmica campaniana, procedent de la Campània (Itàlia). Aquesta ceràmica es caracteritza per tenir la coberta feta amb vernís negre, tècnica que ràpidament fou assimilada per alguns tallers del país, com el de Roses.

L'ocupació per l'Imperi Romà del país, significà la difusió d'un tipus de ceràmica anomenada sigil·lata, caracteritzada per la seva coberta de color vermell, però, sobretot, per la seva tècnica d'elaboració. Aquesta ceràmica es realitzava a través de la tècnica del motlle que facilitava una producció seriada i constant.

El jaciment d'Empúries a principi de segle. Arxiu Municipal de l'Escala.

La davallada de l'Imperi Romà i la desaparició de tota la seva estructura comercial, implicà una notable disminució de la producció de ceràmica.

Durant l'alta edat mitjana i en una bona part de la baixa, el consum de la ceràmica es limità a cobrir les necessitats d'àrees geogràfiques molt reduïdes, sense cap pretensió ornamental o decorativa. Fins i tot alguns usos propis de la ceràmica serien substituïts per altres materials com la fusta i el cuir.

Les notícies més reculades d'aquesta època relacionades amb algun centre terrisser són de Peralada i va ser recollida per Francisco de Zamora. Segons aquest il·lustre viatger, al voltant

En les societats antigues, el culte a la fertilitat tenia una gran importància dins el seu calendari de cerimònies religioses. Objectes fàl·lics trobats a Empúries. Arxiu Municipal de l'Escala.

del segle XIII a Peralada hi havia terrissers i existia bona terra per a la fabricació d'atuells. Fins i tot ell mateix es lamentava que aquesta activitat s'hagués estroncat, ja que les comunicacions per terra i per mar eren molt bones.

Un dels testimonis documentals més antics relacionat amb la indústria del fang és de l'any 1288 i s'escau a la vila de Castelló d'Empúries.

El document és un protocol notarial signat pel notari Pere de Serra, pel qual Pere Berenguer

Àmfores del Museu Arqueològic d'Ullastret.

Els primers segles medievals, sense l'estructura econòmica de l'Imperi Romà, coneixen una davallada de la producció ceràmica, que es limita ara a àrees reduïdes algunes vegades feta a mà i gairebé sempre sense cap decoració i de color negrós. Probablement és substituïda en molts dels seus usos pels atuells de fusta i cuir. En seria una prova el que els comtes de Barcelona, conservadors dels costums com és habitual en les Cases reials, encara menjaven en vaixel·la de fusta en el segle XIV.

Martin, Aurora; Ferrer, Mercè; Soler, Narcís: Ceràmica decorada trobada a les comarques de Girona, s. XIV-XIX, Servei d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació de Girona i Patronat Interprovincial de les Excavacions d'Empúries. Empúries juliol-agost 1979.

estableix a favor de Berenguer Sabater un tros de terra en el lloc anomenat "Monteyls" on construir un forn de teules.

El reviscolament de la ceràmica no es faria palès fins als segles XIII i XIV, a través de la influència que exercí l'establiment del Califat de Còrdova a la Península.

Els àrabs introduïren tècniques decoratives a partir d'òxids metàl·lics que ràpidament foren assimilats pels cristians.

A Girona, atuells fabricats durant els segles XIII i XIV recullen aquestes innovacions introduïdes pels àrabs.

CENTRES TERRISSERS DESAPAREGUTS

11

30

Antigament l'activitat terrissera es desenvolupava en un nombre de centres molt superior a l'actual. A més a més dels centres dels quals es té notícia, és molt probable que existissin terrissers en altres indrets dels que no ha estat possible obtenir-ne cap tipus d'informació.

La majoria d'aquests centres desapareguts han desenvolupat la seva activitat fins a les primeres dècades del segle XX, i el seu eclipsament ha estat conseqüència de l'aparició i l'especialització de substituïdors amb els quals no han pogut competir. Només han sobreviscut aquells centres que per diferents raons han

*Pipes de fang.
Palafrugell.*

assolit un grau d'especialització important, com és el cas de Quart, Breda i la Bisbal.

La coneixença d'aquests centres desapareguts ens ha arribat per diferents camins. D'una banda, hi ha els centres que s'han pogut constatar a través dels testimonis documentals que diferents investigacions han recollit; de l'altra, s'ha pogut esbrinar la certesa de l'activitat terrissera d'algunes localitats a través dels seus testimonis materials, alguns dels quals encara s'han pogut conservar.

Un dels llocs on s'havia desenvolupat aquesta activitat era la vila de Peralada, tal com s'ha esmentat abans, tot i que

fins ara no n'ha arribat cap testimoni, ni material.

Un altre lloc on s'ha pogut detectar una antiga presència de terrissers, gràcies a les fonts documentals, és la vila de Sant Hilari Sacalm, on a partir de la segona meitat del segle XVIII hi ha constància d'una certa producció de terrissa negra segons l'aportació d'investigacions recents a partir de les descripcions de Francisco de Zamora i Pascual Madoz.

A l'àrea geogràfica del Baix Empordà s'ha pogut localitzar l'existència de terrissers a Sant Sadurní de l'Heura, Corçà,

Ullastret i Sant Miquel de Cruïlles a través de fonts documentals la majoria de les quals pertanyen al segle XVIII.

La importància terrissera d'aquestes darreres poblacions és poc significativa sobretot si les comparem amb altres llocs on hi ha abundants testimonis materials que demostren l'existència d'una activitat terrissera que havia estat molt arrelada.

Aquest seria el cas de Blanes, ciutat que gràcies a les facilitats d'exportació per mar va tenir una gran tradició terrissera que arribaria fins a les primeres dècades del segle XX. Ramon Violant i Simorra encara detecta l'existència d'alguna terrisseria a Blanes, l'any 1947, tot i que poc després desapareixeria.

Un altre centre terrisser on l'any 1947 encara hi havia activitat és Olot. La producció d'Olot consistia en l'elaboració de càntrirs, testos, olles, però l'objecte més emblemàtic de la seva tipologia era el plat de la "mà", atuell que utilitzaven els pagesos com a plat quan anaven al camp; la vaixel·la de funerals, de vernís vermell fosc i ratlla negra, i en el segle XIX els aiguamans d'estil modernista. Besalú i Banyoles també havien estat centres productors de terrissa que

desapareixen al principi del segle XX.

Altre centre terrisser desaparegut és Girona, on els terrissers apareixen documentats en el segle XIV. L'any 1561, es constitueix la Confraria de Sant Hipòlit i Sant Sebastià, que aplegava els escudellers, ollers, gerrers, rajolers i teulers.

A l'Alt Empordà cal esmentar la població de Figueres que es caracteritzava per l'elaboració d'una ceràmica de color verd molt decorativa. L'any 1971, desapareix la darrera terrisseria. Alguns dels atuellers més característics d'aquesta població passen a fer-se en els centres que encara resten actius. Aquest seria el cas del doll de Cadaqués, que

"En aquell temps a Cadaqués només hi havia dues fonts: la Vella i la Nova, i cisternes d'aigua de pluja. Aquesta és l'única i exclusiva raó del doll, aquell gran càntrir envernissat de verd que les dones portaven al cap amb una gràcia infinita. Tots els enamorats del folklore quedaven impressionats i també hi trobaven reminiscències gregues. La veritat nua i crua és que el doll no era més que una conseqüència de la manca d'aigua. A Cadaqués, una aixeta era un estri absolutament inútil. L'aigua de la Font Vella era molt bona, fina i fresca. La de la Font Nova era menys agradable. Però "es doll" va restar com un símbol".

Manuel Ibàñez Escofet:
"La memòria és un gran cementiri"
Edicions 62. Barcelona, 1990.

actualment es fabrica a la Bisbal.

Al Baix Empordà s'han trobat testimonis materials en les localitats costaneres com Sant Feliu de Guíxols (s. XIV), Palamós (s. XVII) i Palafrugell (s. XVIII i XIX).

Doll de Cadaqués. Antigament es fabricava a Figueres i actualment s'elabora a la Bisbal. Terrisseria Maruny. La Bisbal.

SANT SADURNÍ DE L'HEURA

12

32

L'activitat ollera i terrissera de la vila de Sant Sadurní de l'Heura ha estat molt poc estudiada i tanmateix alguns testimonis documentals donen fe de la seva existència des de mitjan segle XVI fins al començament del segle XIX. Les fonts documentals consultades per esbrinar l'evolució històrica d'aquesta activitat en aquest petit llogarret del Baix Empordà han estat els protocols notariais i els capbreus. Val a dir que aquest capítol només pretén fer una petita aproximació per apuntar les seves possibilitats cara a posteriors estudis.

Una de les característiques més significatives que es

Panoràmica de la vila de Sant Sadurní de l'Heura.

desprèn dels diferents testimonis documentals relacionats amb la indústria del fang a la vila de Sant Sadurní de l'Heura és la seva vocació ollera. Una bona part dels seus protagonistes eren ollers tot i que al final del segle XVIII i principi del segle XIX també apareixen terrissers; en canvi, l'activitat ollera fou especialment important durant els segles XVI, XVII i bona part del XVIII. Aquesta ocupació va ser protagonitzada per dues nissagues de les quals es troben diferents descendents al llarg de tots aquests segles.

La primera notícia documental relacionada amb Sant Sadurní i amb la indústria del fang

trobada fins ara data de l'any 1556. El document és un inventari fet arran de la mort d'un oller de la Bisbal on es detallen totes les seves pertinences. L'oller en qüestió responia al nom de Bartomeu Frigola, natural i resident a la Bisbal, però al final de l'inventari apareixen els testimonis i hereus del difunt, un dels quals s'anomena Montserrat Frigola, també oller i fill de l'esmentat Bartomeu, que residia a la vila de Sant Sadurní de l'Heura.

L'any 1611, apareix una nova notícia relacionada amb un oller, en aquest cas el

protagonista respon al nom de Joan Barceló, oller de Sant Sadurní que aleshores residia a la Bisbal.

La nissaga de la família Frigola torna a eixir a través de Miquel Frigola l'any 1646 també com oller quan adquireix un terreny de dues vessanes en un lloc anomenat "Vinya Blanca" i l'any 1670 apareix un altre oller de la família Barceló que respon al nom de Geroni Barceló, pare de Pere Barceló, també oller, que a l'any 1700 liquida un censal heretat del seu pare.

En el capbreu de Sant Sadurní de l'any 1709, surten tres ollers: en Josep Frigola de "Baix", en Miquel Frigola de la "Hera" i en Joan Barceló. A partir d'aquesta data no trobem cap més Frigola oller o terrisser a Sant Sadurní, però no deixa de ser sorprenent que en un llogarret tan petit al principi del segle XVIII coincidissin tres ollers. La producció d'aquests ollers difícilment podia ser eixugada pel poble i les rodalies de Sant Sadurní, aleshores una bona part de la seva producció aniria destinada a altres indrets desproveïts d'aquests atuells.

Tot i que a partir del segle XVIII no ha esta possible localitzar cap Frigola oller o terrisser, la nissaga de la

família Barceló continua exercint l'ofici fins al principi del segle XIX. En un protocol notarial de l'any 1777, apareix Josep Barceló que compra a un tal Celestí Savalls 1/4 de vessana de terra en un lloc anomenat "Camp dels Amatllers" per 50 lliures barceloneses. Curiosament, aquest Barceló apareix com a terrisser ("jove terrisser") i no com a oller, situació que es torna repetir l'any 1807 a través de Joan Barceló arran d'uns capítols matrimonials relacionats amb una germana seva. Amb Joan Barceló, s'acaben les notícies conegudes relacionades amb la indústria del fang a Sant Sadurní de l'Heura.

L'anàlisi d'aquestes notícies encara és molt poc consistent, però sembla que entre el segle XVII i XVIII es produeix un canvi d'orientació en la

"Lientius Maruny Agricola inquilinus mansi Pigem termini castri Ullastret Diocesis Gerunda et Salvator Maruny olitor villae de la Bisbal eiusdem Diocessanum, culi materni Petri Antoni Marjaneda impuberis filij legitimi et naturalis Petri Margeneda terrissery eiusdem villa de la Bisbal"

Notaria de la Bisbal. Volum 774 .
1700-1-7.

producció de Sant Sadurní. Hom pot pensar que els notaris difícilment podien diferenciar un oller d'un terrisser, tanmateix en alguns documents del segle XVIII, s'han localitzat notícies en les quals el notari diferencia en un mateix document els oficis de "olitor" i de "terrissery" o "figulus".

Atuells localitzats en un pou d'una casa de Sant Sadurní de l'Heura. (T.M.C.L.B.)

CENTRES TERRISSERS EN ACTIVITAT

13

34

En el decurs del segle XX, l'artesanía ha experimentat una forta crisi sobretot amb motiu dels nous sistemes de producció introduïts per la indústria. L'artesà i el seu utilatge material han estat substituïts per màquines i, per tant, tots aquells objectes o productes en què la incidència manual era prioritària s'han anat esmunyint de l'entorn quotidià de la societat.

Aquest procés de davallada viscut per l'artesanía en les darreres dècades també ha afectat la terrissa i els centres terrissers encarregats de produir-la. A més a més altres materials, com el metall i el vidre ("Duralex", "Arcopal") i l'aparició d'altres de nous, com el plàstic, han envaït el mercat tradicional de la terrissa.

Aquesta situació gens falaguera ha provocat la desaparició d'innombrables obradors de terrissa i d'antics centres productors.

Malgrat tot, a les comarques gironines han sobreviscut tres centres terrissers que han esdevingut els més importants de Catalunya: Breda, Quart i la Bisbal d'Empordà. La continuïtat d'aquests centres ha estat possible gràcies al moviment associatiu, especialment significatiu en els casos de Quart i Breda, i en el cas de la Bisbal amb la gran quantitat de col·lectius professionals vinculats a la ceràmica. Aquests tres centres també tenen en comú la seva bona disposició geogràfica molt propera

Els objectes de jardineria, tant de ceràmica com de pedra artificial, han esdevingut una de les principals sortides de la producció actual de Quart. (can Prats. Quart).

a importants eixos de comunicació.

L'excel·lent emplaçament geogràfic d'aquests indrets, molt a prop d'importantes zones turístiques costaneres (Quart i la Bisbal) i de muntanya (Breda), ha estat una de les raons claus que explicaria la supervivència d'aquests centres terrissers. El "boom" turístic que experimentà la Costa Brava al principi dels anys seixanta, obrí nous horitzons i expectatives que revifaren la indústria del fang. L'aparició del turisme i l'establiment de segones residències a l'Empordà i al

Montserrat de gent de Barcelona, ajudà a la conservació de l'ofici de terrisser. Tanmateix, el tipus de producció i els processos tècnics d'elaboració d'atuells experimentaren canvis profunds.

L'aparició d'aquests nous consumidors significà adaptar els productes tradicionals a les conveniències d'aquests clients. Fins aleshores el terrisser elaborava l'atuell pensant en la seva funció utilitària. D'alguna manera els atuells realitzats pels terrissers eren un complement de l'anatomia humana. Allò que els homes no podien fer amb els braços o amb les mans ho feien ajudats per algun objecte de terrissa o bé amb altres objectes d'origen artesanal. Amb l'arribada d'aquests nous consumidors, la terrissa canvia aquesta vocació de servei i es converteix en un objecte que compleix bàsicament una funció decorativa. A partir d'ara les gerres s'utilitzen com a floreres i els cossis de fer la bugada procedents de Quart fan bonic com a testos de jardí.

Aquest canvi d'orientació no passa desapercebut al terrisser que fabrica la peça pensant més amb la seva funció decorativa que no pas amb la funció original. Les parets dels cossis de Quart que es fabriquen ara ja no aguanten l'aigua perquè la seva utilitat no és aquesta. Paral·lelament a tots aquests canvis que afecten les peces tradicionals, també s'han

El càntir de pescador ha perdut el seu ús tradicional i atès que té una forma adequada per a conservar l'aigua fresca a la nevera, actualment és conegut com a càntir de "nevera".

anat introduint nous atuells que intenten adaptar-se a les condicions del nou context. Els cendrers, els jocs de cafè i de te, els càntirs de nevera, les gerres de sangria, etc., són peces adreçades a satisfer hàbits de la societat moderna.

Tanmateix, l'aparició d'aquest públic ha tingut efectes molt positius en tant que ha assegurat la supervivència de molts obradors de terrissa que haurien desaparegut, però, d'altra banda, el seu fàcil consum i el seu desconeixement de la terrissa ha disminuït molt la qualitat dels productes. Aleshores el fet que existeixi un potencial de consumidors molt més gran ha esperonat l'artesà a buscar nous sistemes d'eficiència productiva que molt sovint han provocat la pèrdua d'algunes de les qualitats humanes que giraven al redós del procés d'elaboració de la ceràmica artesanal.

La gerra d'alls és un objecte incorporat recentment a la tipologia de peces de la Bisbal. Terrisseria Maruny. La Bisbal.

BREDA

14

36

Francisco de Zamora, a la darrera del segle XVIII, en el seu diari de viatges fets per Catalunya, quan enfila el camí que de la Batllòria arriba a Breda no pot evitar de comentar la seva sorpresa quan troba culs d'olla al llarg de tot el camí utilitzats per a aferrar i estintolar el terreny. A través d'aquest rastre, Zamora endevina el tipus d'activitat que es desenvolupa a Breda.

La primera notícia relacionada amb un oller de Breda data de l'any 1583, i a l'any 1593 se sap de l'existència de dos ollers: Pere Oriol i Antoni Nadal, ambdós vivien en el carrer del Prat. Tanmateix la consolidació definitiva de la indústria del fang no arribarà fins al principi del

segle XVIII, arran de la creació, l'any 1705, de la confraria dels ollers de Breda, que celebrava la diada del seu patró el dia de Sant Hipòlit amb una solemne missa a l'església del monestir de Sant Salvador de Breda. En un cens de l'any 1735, apareixen 17 caps de família d'ollers; i, l'any 1769, obtenen el permís per a poder vendre els seus productes a la ciutat de Barcelona.

L'any 1777 es fundà el gremi dels ollers de Breda gràcies a la petició d'alguns mestres terrissers locals, com Francesc Rovira, Segimon Bosch i d'altres, que obtindria l'aprovació reial. Una de les dades més interessants que apareix a través de la lectura de les ordenances

La carretera d'Arbúcies a la vila de Breda és un important centre comercial d'articles de ceràmica.

del gremi és l'extraordinari desenvolupament comercial que havia experimentat aquesta indústria, ja que proveïa d'olles a gairebé tot Catalunya i fins i tot s'embarcaven càrregues a través del port d'Arenys de Mar en direcció a Amèrica.

Les ordenances del gremi també establien les condicions i les proves per les quals estaven obligats tots aquells qui volien exercir l'ofici. De bon antuvi, l'aprenent havia d'ensinistrar-se durant tres anys a casa d'algun dels mestres del Gremi dormint-hi i menjant-hi. Un cop assolit aquest termini, passaven a ser Fadrins, període que durava dos

anys. Quan complien els 18 anys se'ls examinava a través de diferents proves i si aconseguien passar-les eren declarats Mestres Terrissers. El jornal regular que establia el Gremi era de 42 peces acabades i a punt d'envernissar.

L'any de la fundació del Gremi s'escau en un dels períodes més esplendorosos de la indústria de Breda, ja que, segons l'estudiós bredenc Coll i Castanyer, es calcula que uns 44 mestres ollers amb els seus oficials corresponents, produïen unes 360 cargues (43.200 kg.) setmanals d'obra, gran part de la qual s'embarcava cap a Amèrica.

Aquest ritme de producció encara augmentaria durant el segle XIX, ja que el senyor Martínez Quintanilla, en la seva relació estadística de la província de Girona de l'any 1865, comptabilitza unes 30.000 cargues d'olles i cassoles en la seva major part, que significarien unes 577 cargues setmanals (69.240 kg). La producció, doncs, lluny de disminuir s'hauria incrementat amb relació al segle XVIII. Martínez Quintanilla comptabilitza 50 obradors i uns 140 operaris. Aquesta extraordinària producció coincideix amb l'establiment, l'any 1860, de l'estació del ferrocarril.

Durant el segle XX disminuí el nombre d'obradors i el ritme productiu experimentà una forta

davallada. J. Botet i Sisó comptabilitza, l'any 1906, uns quaranta obradors i, l'any 1931, Pau Vila n' assenyala vint-i-dos que ocupaven un centenar de treballadors. Segons Pau Vila, aleshores la producció havia disminuït molt, i per no sadollar el mercat els terrissers de Breda es veïen obligats a treballar només tres dies la setmana.

L'any 1947, l'estudiós bredenc Coll i Castanyer comptabilitza uns 27 obradors i uns 98 treballadors. En aquest període de postguerra la fabricació d'articles de primera necessitat es torna a revifar, i a Breda es produïen unes 200 cargues d'olles (24.000 kg) i unes 300 cargues de cassoles (36.000 kg). Acabat el període de la postguerra la producció minvà molt, fins al punt que, l'any 1968,

només resten 48 treballadors ocupats en l'elaboració de cassoles, ja que les olles, un dels articles tradicionals de la indústria bredenca, havien desaparegut.

L'any 1982, segons Emili Sempere, a Breda hi havia uns 24 obradors que donaven feina a uns 72 ollers que comercialitzen els seus productes a través de la "Cooperativa Central de Ventas", organització fundada l'any 1950, que aplega 21 dels 24 tallers i que reparteix les comandes que li arriben a la Cooperativa i soluciona la part administrativa dels obradors bredencs.

Els sops i les olles han estat i són la producció més emblemàtica de Breda. (Refràfoc. Breda.)

EL PAÍS DE LES OLLES

15

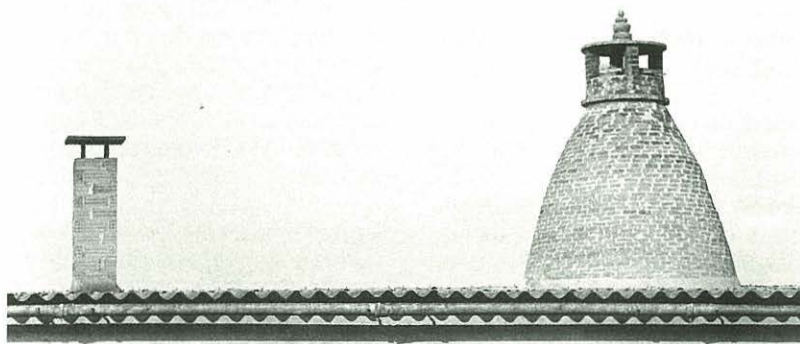
38

La qualitat de l'obra fabricada a Breda ha atorgat a la vila montsenyenca una aurèola i una fama que s'ha escampat per tots els indrets on ha arribat la seva producció. Fins i tot els pobles geogràficament més propers a Breda, com ara Arbúcies, Hostalric, la Batllòria, etc., motegen els bredencs amb el mot d' "ollers" i Breda és, per a

tots aquests pobles, el "país de les olles".

Breda també ha fet sentir la seva influència en altres poblacions que anys enrere s'havien significat per la seva producció ollera. Aquest seria el cas de les poblacions barcelonines de Sant Celoni, Cardedeu (Vallès Oriental) i Sant Julià de Vilatorrada (Osona), totes

elles força properes de Breda. Tanmateix no deixa de ser sorprenent que una de les poblacions que experimentarà una major influència sigui la Selva del Camp, geogràficament molt allunyada de la localitat montsenyenca. Aquest fet va ser fruit de l'exili d'alguns ollers

*Detall de xemeneia d'un
forn morú de Breda.
(Planas Aymà.)*

*Oller clavant
la botxa per fer
un sop en el
rodell del
torn. Refrafoç.
Breda.*

*Oller fent el
llavi del sop.
Refrafoç.
Breda.*

bredencs després de la guerra civil espanyola que fins i tot feien portar la terra de Breda per poder elaborar la seva obra de fang.

El gran avantatge que presenten les olles i cassoles de Breda respecte a altres centres ollers és la qualitat de les seves terres molt refractàries i, per tant, resistents al foc. El mateix Pau Vila, gran admirador de la terrissa bredenca, en les seves "Visions geogràfiques de Catalunya" destacà la refractarietat de les terres, però també observà que l'obra elaborada a Breda es caracteritza per tenir les parets molt primes, fet que facilita que els aliments bullin aviat.

Els ollers de Breda extreuen la terra d'una veta que comença al Montseny i arriba fins a la Tordera. Els principals llocs d'extracció són la "Bruguera", can "Jaumetó", can "Pijaume", "Santa Anna", etc. Els terrissers barrejaven les terres més magres amb les més grasses fins a aconseguir la mescla adequada. A continuació, aquesta barreja es posava a estovar amb aigua fins que quedava espessa; aleshores es procedia a lligar-la trepitjant-la amb el peu, i després s'agafava a grapats i es pastava amb la mà. Seguidament, es dóna forma a la peça a través del torn, operació que es realitza en dues fases.

Primer es clouen les peces (fer la "botxa"), i un cop assecades al sol

es tornen posar al torn on se'ls acaba de donar la forma definitiva. Si pot fer-se aquesta represa de l'obra és gràcies als tipus de terres que es troben en aquest indret. Un cop feta la forma de l'atuell se li dóna un bany de vernís. Abans, l'obtenció del vernís era resultat d'una barreja feta amb galena procedent de Linares, quars del Tordera i llimutja. Per a desfer la pedra de quars, primer es coïa i després es molia en un molí fins a convertir-la en pols. El quars era l'element que donava brillantor al vernís, mentre que la llimutja (mena de terra fina passada per un sedàs de 100) era l'element que aportava la consistència de la barreja.

"I passem a Breda, el poble que ha remenat més fang que tota la resta. És aquest un poble on si hi ha cinc-centes cases, hi ha quatre-centes cinquanta terrisseries. Per ésser terrisser de Breda, solament calen un torn primitiu i una dotzena de posts de fusta de dotze pams. Allà, les botxes quasi es clouen soles. El forn es lloga, cada dia s'enforna, es cou i es desenforna. Són pocs els jornalers que al migdia no hagin fet la carga."

Burgués, Marià: *Estudis de la terrissa catalana*, Sabadell, 1925

A Breda s'aplica vernís a totes les peces, tot i que les olles es fan amb un vernís força magre, excepte en la part de la boca de l'olla on sucaven el vernís amb "midó", mena de substància blanca extreta de les plantes, que actuava de fixador. En canvi, a les cassoles s'aplica un vernís més gras per tal que el menjar no s'hi enganxi.

Un cop realitzades totes aquestes operacions, els atuells es tornaven a posar al sol, i, una vegada secs, s'enfornaven durant unes 12 hores en forns moruns, a una temperatura de 800° o 850°.

Forn morú pertanyent a l'obrador Planas Aymà de Breda. Actualment només queden tres forns d'aquestes característiques.

PRODUCCIÓ CARACTERÍSTICA DE BREDA

16

*Cassoles i sops
assecant-se. Refrafoc.
Breda.*

40

La producció actual de Breda es caracteritza per l'adaptació de les propietats refractàries de la seva terra cap a usos que s'aparten un xic dels tradicionals. Un dels productes que ha sortit recentment i que millor acollida ha tingut és l'anomenat "gres de Breda", molt utilitzat per a pavimentar terres, terrasses, cuines i banys de caire rústic.

Pel que fa a la producció tradicional una bona part ha desaparegut arran de l'aparició de nous materials i de nous hàbits culinaris. La substitució de les cuines de llenya per les de gas butà, ha estat una de les causes, ja que el gas

concentra molt més el foc i augmenta la intensitat sobre un determinat punt de l'atuell; en canvi la cuina de llenya escampava el foc d'una manera regular per tot el cul del recipient. La generalització de la cuina de gas ha provocat que aquests atuells de fang s'esquerdin i es facin malbé molt més aviat que abans.

Les úniques peces que continuen fabricant-se en els obradors de Breda són les cassoles (planes i fondes), el sop pla, l'olla xata i alguna olla. El sop fondo, la cassola envernissada, l'olla xata envernissada, l'olla marsellesa, l'olla ansat i el tupí han desaparegut de

la tipologia tradicional bredenca.

Anys enrere, el jornal d'un oller s'establia en una carga, i cada carga consistia a realitzar 36 "peces". La "peça" era una unitat de mesura que s'utilitzava per a establir les mides dels atuells a realitzar. Com més petita era la mida de l'atuell, més recipients s'havien de fer per a completar la "peça", i, al contrari, com més gran era la mida, l'oller havia de fer menys unitats. Per exemple, una peça de quatre, significava que l'oller havia de fer quatre atuells per a arribar a la peça; en canvi, una "mitja peça" significava que l'oller havia de fer dos

recipients per a arribar a la peça. A continuació es detallen alguns dels elements més característics de la indústria de Breda amb les seves mides corresponents per "peces".

CASSOLA- Atuell rodó més ample que alt, amb la base planera. La paret acaba en un llavi arrodonit orientat cap a l'interior del recipient. Hi ha dos tipus de cassoles: la cassola plana amb les parets més baixes i la cassola fonda amb les parets més altes. Les cassoles anaven guarnides amb dues nanses excepte les de peça, peça i mitja i dues peces que anaven guarnides amb quatre nanses. El vernís només s'aplicava per dins. La major part d'aquesta producció es destinava al País Basc, on s'utilitzava per a cuinar el peix. Encara es fabrica.

Cassola plana, mides:

De quatre (4 unitats feien la peça); de bilena (3/1 peça); de cinc dos (5/2 peces); de mitja (2/1 peça); de vuit (3/2 peces); de peça (1/1 peça), peça i mitja (2/3 peces); de dues peces (1/2 peces).

Cassola fonda, mides:

Les mateixes mides que la cassola plana. Només es feia una mida diferent que era la de sis (6/1 peça).

SOP- Recipient rodó molt

semblant a la cassola però amb les parets més altes i la base una mica concavada. La paret acaba en un llavi lleugerament inclinat cap a l'interior de l'atuell. Només envernissats per dins. Es guarneixen amb dues nanses excepte els de peça i mitja i dues peces que anaven amb quatre nanses. Hi ha dos tipus de sops: el sop pla amb les parets baixes i el sop fondo que té les parets més altes i una major capacitat. El primer encara es fabrica; en canvi, el sop fondo, que s'enviava a Galícia, ha deixat de fer-se. El sop sovint sortia del forn de color negre, ja que es col·locava a la foganya del forn que és el lloc on el foc té més força i intensitat.

Sop pla, mides: de quatre (4/1 peça); de bilena (3/1 peça); de mitja (2/1 peça); de vuit (8/1 peça); de peça (1/1 peça); peça i mitja (2/3 peces); de dues peces (1/2 peces).

Presma de fer cassoles i sops. Refrafo. Breda

Sop fondo, mides: les mateixes que el sop pla, però amb una mida més: el sop de tres peça (1/3 peces). Els atuells s'emballaven amb jonc procedent de can "Massallé", un indret molt proper a Blanes i que probablement també havien utilitzat els terrissers d'aquesta localitat costanera.

Olla xata envernissada. La producció d'olles ha minvat molt en la vila de Breda. Planas Aymà.

QUART

17

42

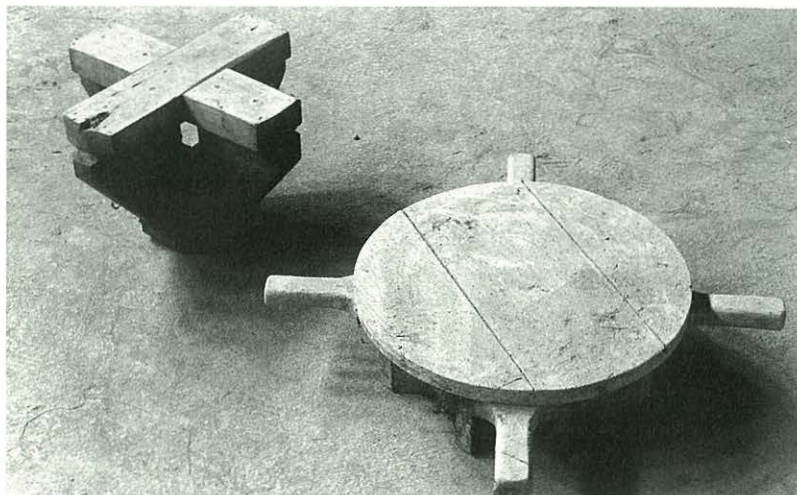
La història de la terrissa de Quart està íntimament lligada amb la constitució i desenvolupament de la seva confraria. Tot i que l'il·lustre folklorista català Ramon Violant i Simorra situa a l'any 1542 la primera notícia relacionada amb la confraria, la constitució definitiva es concretà el dia 7 de maig de 1572 aprovada per Reial Privilegi per Felip II. Aleshores a Quart hi havia 12 cases d'ollers que venien una gran part de la seva obra a Girona.

D'altra banda, Violant i Simorra considera que els primers terrissers de Quart procedeixen de Sant Dalmai, quan en realitat els llibres parroquials demostren que alguns havien nascut a Sant Sadurní de l'Heura.

De la mateixa manera que a Breda, la confraria de Quart pretenia regular i restringir l'accés a l'ofici, ja que tots aquells que aspiraven a convertir-se en ollers havien de passar per tot un seguit de proves a voltes molt rigoroses. L'examen consistia a fer una olla, una conca de mitja bóta i un cossi de tres semals a casa d'un dels pabordes de la confraria. L'admissió del nou terrisser es feia davant de notari i entre altres obligacions havia de pagar vint-i-un sous de moneda de plata i una atxa de cera blanca de quatre lliures de pes, si era fill de mestre, o vint-i-cinc lliures barceloneses i dues atxes de quatre lliures de pes si no n'era. La confraria de Quart no permetia l'entrada dels altres

oficis relacionats amb la terra (rajolers, teulers), però, en canvi, sí permetia l'accés als ollers de Montnegre o de Palol.

La confraria de Quart no fou només una entitat dedicada a la devoció. La creació d'aquesta institució va permetre als ollers de Quart disposar d'un fons de diners amb els quals poder afrontar els nombrosos plets i contenciosos que varen mantenir sobretot amb la confraria de Girona que s'oposava a l'entrada d'obra de terra d'altres centres terrissers. Girona, era el principal

*Torn de fer cossis.
Per a utilitzar-lo es
necessitava la
participació de dos
operaris, un per a fer
rodar el rodell i
l'altre per a aixecar
la paret.*

mercat dels ollers de Quart i la història de la confraria fou una lluita constant contra els interessos proteccionistes que defensava la confraria de Girona.

La solució definitiva del contenciós entre les dues confraries es va concloure el 15 de juny de 1676 arran d'una Sentència Reial que reconeixia les prerrogatives dels ollers de Quart. La vida de la confraria de Quart es mantingué viva fins a mitjan segle XIX, tot i que aleshores el seu paper era només protocol·lari.

Malgrat la pèrdua de protagonisme de la confraria, la

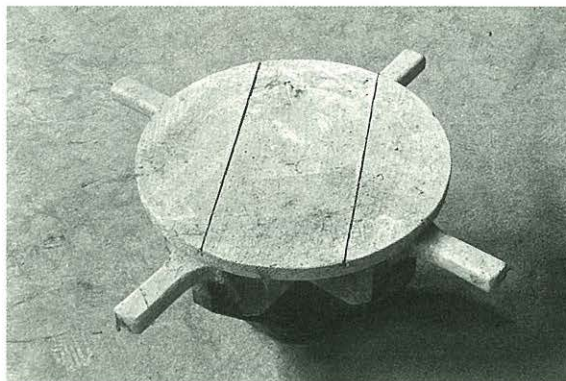

producció de Quart encara era molt important. L'any 1816 hi havia 14 mestres confreres d'obra roja i 9 confreres mestres d'obra negra. En canvi, en l'inici del segle XX s'observa una certa davallada, que s'anirà accentuant al llarg del segle. Botet i Sisó comptabilitza 17 terrisseries i tres forns de fer rajols i teules, l'any 1906.

La indústria terrissera de Quart ha minvat notablement la seva activitat amb relació a la que manifestava segles enrere. La producció d'ús domèstic és molt marginal i únicament l'elaboració d'atuells de jardineria ha evitat que s'enderroquessin els forns de coure l'obra. Actualment hi ha sis obradors que encara resten actius dedicats a la producció de jardineria. L'Associació de Terrissaires de Quart, conscient de la importància d'aquesta activitat, ha començat a endegar tasques destinades a recuperar

La utilització dels perfils per a tornejat és una de les tècniques utilitzades per un dels obradors més emblemàtics de Quart. Can Marcó.

Aquest aparell d'origen remot i primitiu el formen dues peces de fusta. Can Marcó.

“Aquesta confraria (segons notes recollides de viva veu per nosaltres a Quart) ja es troba citada el 1542 i, segons la tradició, fou fundada a Quart pels terrissers negres que abans d’allí estigueren establerts a Sant Dalmai, més avall. A causa però, de les contínues palestres i baralles, promogudes per l’enveja que els tenien els pagesos, car deien que “els terrissers, de la terra fan diners” i que s’enriquien amb la terra, se’n pujaren a Quart, on s’establiren i fundaren el raval i d’altres casetes disperses a l’entorn de deu o dotze masos grans que hi havia”

Violant i Simorra, Ramon: *L'art popular a Catalunya*, Barcelona 1948 (reedició de 1976).

peces i atuells amb la intenció de constituir un espai d'exposició permanent adreçat al públic.

QUART: OBRA ROJA

18

44

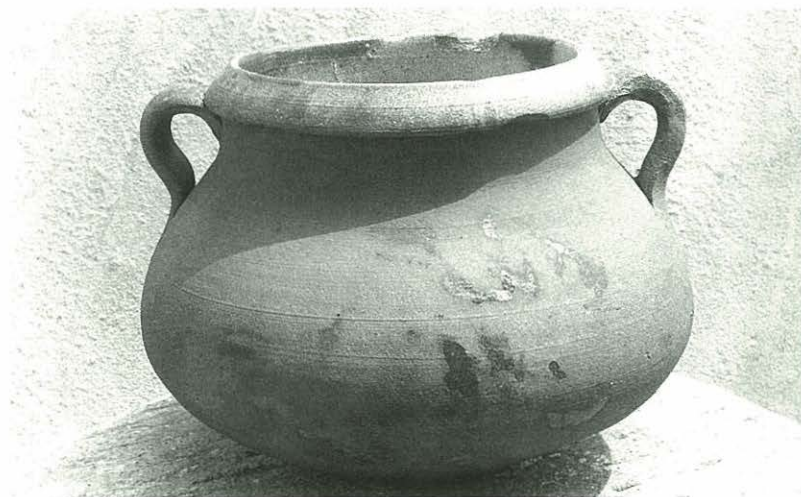
La indústria terrissera de Quart s'ha singularitzat al llarg de tota la seva dilatada història per la seva excel·lent producció de terrissa negra; tanmateix cal destacar que fins fa poc també s'havia desenvolupat una important producció de terrissa "roja" especialitzada en l'elaboració d'atuells de foc. Actualment, aquesta producció és anecdòtica i l'obra roja ha quedat limitada als objectes de jardineria, que representa el 80 % de tota la producció actual de Quart.

La majoria d'atuells s'elaboraven en el torn, on el terrisser aplicava una tècnica només utilitzada a Quart i que es va posar en pràctica a principi del segle XX a l'obrador de can Marcó. Aquesta

tècnica consistia a col·locar davant del torn un perfil fet amb cartró o amb fusta de la peça que s'anava a elaborar en el torn. Aquest perfil es posava davant del torn i es collava en un ferro, molt a prop del rodell, per mantenir-lo ferm. Aleshores, el terrisser anava modelant la forma de la peça seguint el perfil que servia de guia a l'operari. Aquesta tècnica, facilitava i permetia que les mides de les peces fossin molt més exactes, ja que en terrisseries d'altres poblacions la mida dels atuells sempre es feia a cop d'ull.

La disminució de la producció tradicional d'obra "roja" i l'augment que han experimentat els atuells destinats a la jardineria, ha significat un canvi

en les tècniques d'elaboració. El torn ha deixat pas a la premsa, que permet un tipus de producció molt més ràpida, seriada i còmoda. Aquesta tècnica s'introdueix a Quart a través de la terrisseria de can "Marcó", al principi de segle, per a fer testos. Tanmateix, l'arrelament definitiu d'aquesta tècnica a la vila de Quart es produiria a partir de la dècada dels seixanta gràcies al "boom" que va experimentar tota la producció vinculada a la jardineria. L'obra "roja" de Quart, era especialment apropiada per a l'elaboració d'atuells que havien de resistir al foc. Tanmateix la substitució del carbó pel gas en

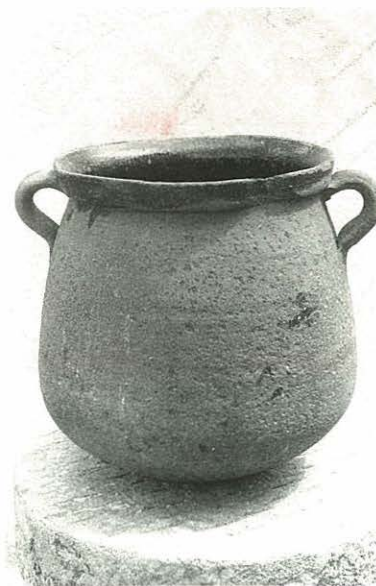
L'olla xata, molt semblant a la de Breda, fou un dels objectes tradicionals d'obra roja de Quart. Can Prats.

la major part de les cuines, com s'ha explicat en capítols anteriors, ha estat un dels factors que ha provocat la crisi d'aquest sector. Les esquerdes es poden evitar si l'usuari, abans de posar l'atuell al foc el mulla i un cop a sobre del fogó el gradua lentament de tal manera que l'objecte es vagi adaptant a poc a poc a la intensitat del fogó de gas.

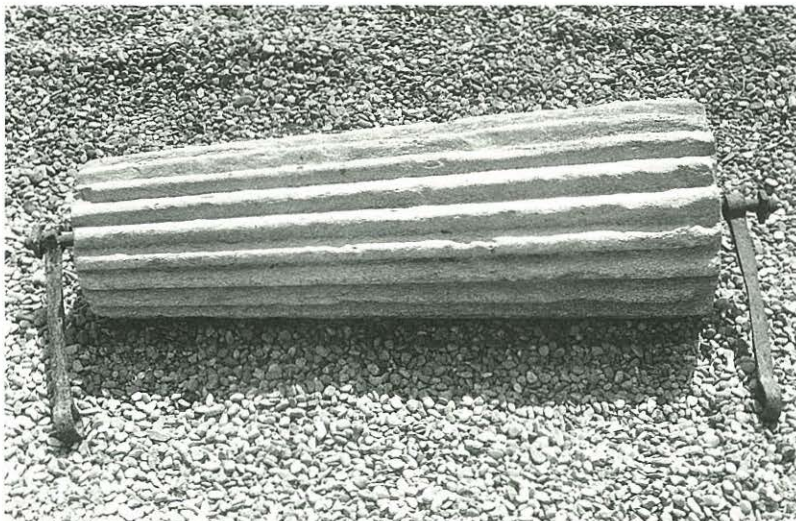
La tipologia de l'obra "roja" la constituïen les cassoles planes i les cassoles fondes; la greixonera, mena de cassola amb un bec per on s'escolava el greix; l'olla vigatana mena de recipient de cos esfèric i coll cilíndric amb dues nanses que s'utilitzava per a cuinar, gairebé tota la producció anava a Vic; l'olla marseleses que es caracteritzava per la seva forma cilíndrica, estreta de coll i

amb dues nanses; l'olla podrida, mena d'atuell més xato que l'olla marseleses amb el coll estret i amb una tapa i dues nanses, s'emprava per a coure la verdura; l'olla catutxa, recipient de forma rodona i xata amb tapa i dues nanses; l'olla estofadora, de forma molt xata amb la boca oberta i dues nanses; l'olla pardalera, atuell amb un forat a la base que es col·locava a les parets de les cases perquè els pardals poguessin niar.

Altres estris que es fabricaven a Quart per a l'ús domèstic eren els ansats o tupins dels quals només es feien dues mides, el petit, anomenat murri, i el gran, anomenat ull de bou; les torradores de castanyes; les xocolateres, que com el seu nom indica servien per a fer-hi

L'olla alta també és un dels objectes que ha desaparegut de la tipologia tradicional d'obra roja de Quart. Can Prats.

xocolata desfeta; els plats de fer xuca (suca-mulla), mena de bol on es posava el vi calent; els plats giradors, utilitzats per a tapar els recipients de cuina. N'hi havia de dos tipus, la plana i la fonda que servia per a tapar les soperes; les conques per a rentar la roba o els plats; els càntirs que transportaven i guardaven l'aigua; etcètera.

Roc de xafar la terra quan procedent de la terrera s'estenia a l'era. Can Prats. Quart.

LA TERRISSA NEGRA

19

46

La terrissa negra ha estat segurament, dins la indústria del fang de Quart, la que més notorietat ha assolit. Les especials característiques que experimentava el fang un cop tractat, permetia de construir atuells de grans dimensions impensables en altres centres terrissers. La terrissa negra de Quart és significativa per les seves formes panxudes dels atuells. Els guarniments eren d'una gran sobrietat i austeritat i normalment es limitaven a unes ratlles horitzontals que ni tan sols tenien una funció decorativa, sinó que servien al terrisser com a punt d'orientació a l'hora de col·locar les nanses de la peça. Un altre tipus de guarniment consistia en les ratlles ondulades fetes amb la "pinta" que a

vegades prenen formes ondulades, paral·leles o es creuaven. A diferència de la terrissa "roja", la negra, a través de la seva peculiar tècnica de cocció, tenia molt poca porositat i, per tant, molta impermeabilitat. L'aplicació d'aquesta tècnica de cocció i les característiques de la terra de Quart feien un producte ideal per a contenir líquids.

De totes maneres, l'atuell de més anomenada de la terrissa negra de Quart era el cossi, que gràcies a la seva impermeabilitat permetia guardar gran quantitats de líquids (de 50 litres el més petit i de 1.000 el més gran). Aquesta peça es modelava amb un torn de mà, ja que l'alçària de les parets i el volum de la peça

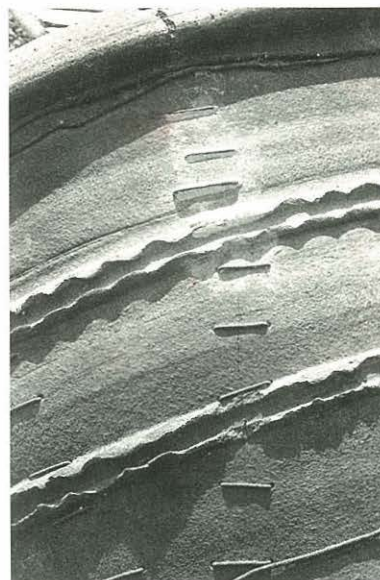
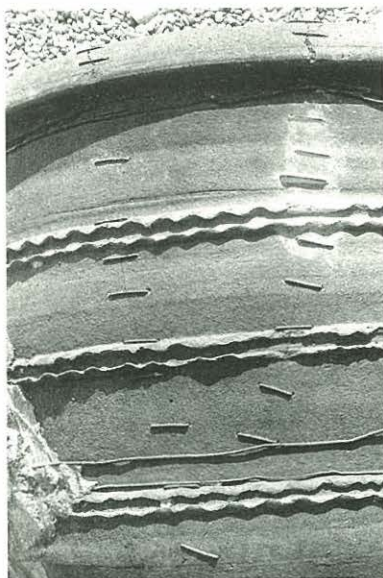
*Cossi
bugader
realitzat a
Quart a
mitjan segle
XIX. Can
Prats.*

no ho permetia fer amb el torn clàssic. El torn per a fer cossis és tot ell de fusta (olivera) i consisteix en un estri format per una base que li dona estabilitat, sobre la qual puja un eix que aguanta quatre braços horitzontals damunt del qual hi ha un rodell. Per a poder aixecar un cossi amb aquest aparell calien dues persones, normalment l'aprenent feia moure els braços de fusta i el terrisser dempeus anava modelant la peça. El cossi s'utilitzava per a contenir líquids, tot i que hi havia diversos tipus que complien funcions diferents. El cossi bugader, presentava algunes variants respecte al seu homònim anterior, ja que tenia un broc al mig i les tires de fang que es col·locaven a l'exterior a

manera de reforç eren decorades amb "ditades". El cossi per a tirar oli servia per a separar l'oli de l'aigua que s'aconseguia escolar a través d'una canal enganxada al mateix cossi. I, finalment, hi havia el cossi d'oli que servia per a guardar-lo. A diferència dels altres, aquestes dues darreres variants del cossi no tenien tires de fang que reforcessin les seves parets exteriors. Actualment, el cossi s'usa com a peça de jardineria i les seves variants s'han esmunyit de la seva extensa tipologia.

Altres objectes per a contenir líquids eren el doll i el barral que s'usaven per a guardar vi; la sitra o berlina, atuell xato amb nansa, tarot i galet reforçats amb tires de fang que s'usava per a anar al camp on s'enterrava fins a la meitat perquè mantingués l'aigua fresca; el càntir de pescador, atuell amb la base ampla per tal d'evitar els trontolls de la barca i amb el tarot i el galet reforçats amb tires de fang per a aguantar millor els cops; la gerra per a emmagatzemar olives, pebrots i altres productes agrícoles; el poal, mena de càntir utilitzat preferentment per a anar a buscar aigua al pou amb una boca molt ampla i només una nansa i un galet; el càntir comú, recipient per a transportar i beure aigua amb una nansa a la part superior i un tarot i un galet.

Els atuells de cuina més freqüents eren l'ansat o tupí, mena d'olleta d'una nansa que s'utilitzava per a escalfar aliments; plat girador per a tancar altres atuells de cuina, n'hi havia de dos tipus, el pla i el fondo, que servia per a tancar les soperes; el gibrell o conca, estri que servia per a rentar la roba; la diferència entre un i altre s'escau en la vora, ja que la del gibrell és arrodonida i la de la conca acaba amb rebava per poder-la agafar amb les mans. Una variant de la conca és la conca de rajoler en què just sota la vora hi havia un apèndix de fang perquè no rellisqués de les mans del rajoler, i servia per a remullar els motlles

Cossi reparat amb grapes. Anys enrere els cossis i altres peces deteriorades eren reparats per uns especialistes que periòdicament passaven per les localitats per tal d'arreglar els atuells de ceràmica.

de fusta; el fogó, n'hi havia de dos tipus: l'alt servia per a cremar-hi carbonet i cuinar, i el baix, que s'utilitzava per a mantenir el menjar calent.

Aspecte parcial d'un cossi reparat. En la fotografia es pot veure que les grapes ressegueixen les dues esquerdes de l'atuell. Can Prats.

ALTRES UTILITATS DE LA TERRISSA NEGRA

20

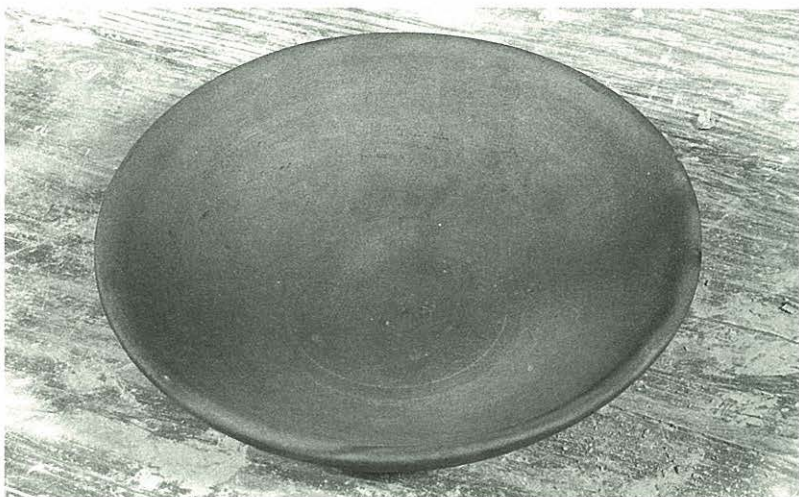
48

Els atuell elaborats a través de la tècnica del negre abastaven múltiples funcions; entre les més significatives, caldria destacar:
Els estris d'ús personal, com ara les ampolles, recipients cilíndrics amb nansa i boca i coll estret que es posava al llit per a mantenir l'aigua calenta; la cua o escalfeta, mena de plat amb mànec on es posava caliu per a escalfar el llit; el maridet, braser portàtil molt utilitzat per les venedores de mercat que se'l posaven sota les faldilles o bé per a escalfar el llit; en aquest darrer cas, calia protegir-lo amb una mena d'estructura de fusta anomenada "burro" que

impedia que el foc amenacés la roba.

Els atuell relacionats amb els quefers agraris típics de la terrissa negra de Quart eren l'ansat fumer o fumer de mà, mena d'atuell amb una nansa, amb el coll i la boca amples, que s'utilitzava per a fer fum quan calia foragitar les abelles i així poder recollir la mel; la brescadora tenia la mateixa funció que l'ansat fumer, però la forma era diferent, ja que tenia un mànec i dos brocs per als quals es bufava per revifar el fum provocat per la matèria orgànica (excrements d'animals) que es col·locava dintre l'atuell; els abeuradors d'aviram, recipient pla

lleugerament arrodonit, amb parets gruixudes i concèntriques, que s'emprava per a donar beure als animals domèstics engabiats; l'abeurador de porcs era de forma quadrangular, planer i amb les parets molt gruixudes; el catúfol, recipient format per un cos allargat i lleugerament arrodonit i per un coll i una boca estrets. Aquest atuell es lligava a la roda de la sínia i servia per a pujar l'aigua del pou. A la part inferior, en el cul, s'hi feia un forat petit per facilitar la recollida de l'aigua quan el recipient penetrava dins

Plat per a recollir la sang quan es matava algun animal. La sang hi quedava presa. Terrisseria Heras. Serra de Daró.

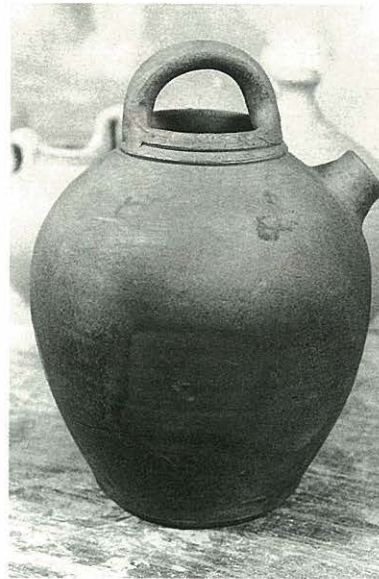
el pou; el càntir de ferrer era un recipient molt semblant als càntirs comuns, però amb dues nanses i dos brocs: un servia per a omplir-lo d'aigua i l'altra estava ple de petits forats per tal de poder regar les rodes dels carros quan els ferrers les ferraven. Darrerament, el càntir de ferrer s'utilitzava per a ruixar les plantes, és a dir, com a atuell de jardineria.

Dins la tipologia de la terrissa negra també hi havia atuells que s'utilitzaven per a la medicació i la conducció de líquids. Els objectes més representatius d'aquest grup són el mallal, mena de recipient per a mesurar líquids (sobretot vi), de boca estreta i bec molt petit amb dues nanses adossades a la part del recipient on la panxa és més pronunciada, per tal de facilitar l'abocament del vi. De mallals se'n fabricaven de diferents mides: del núm. 2 i de mitja peça, i de 8 i 16 porrons (un porró equivalia a 0'941 litres). També es feia un mallal de quatre porrons que rebia el nom de mitxot.

El càntir negre de Quart era un dels objectes més apreciats per la seva capacitat de mantenir l'aigua fresca. (Can Prats).

La tramostera era un recipient de forma panxuda amb dues nanses clavades en la part més pronunciada de la botxa. Es diferenciava del mallal perquè no té coll i acaba amb una vora rodona i dreta acabada per un bec molt estret per tal de facilitar la conducció de l'oli a l'hora de canviar-lo de recipient. Se'n fabricaven de dues mides: de 2 quaters i de 12 quaters (1 quarter equival a 0'941 litres)

L'embut servia per a posar vi a les bótes. En la seva part interior es feien unes estries per evitar que, en tirar el vi, aquest rodés. Només hi havia una sola mida.

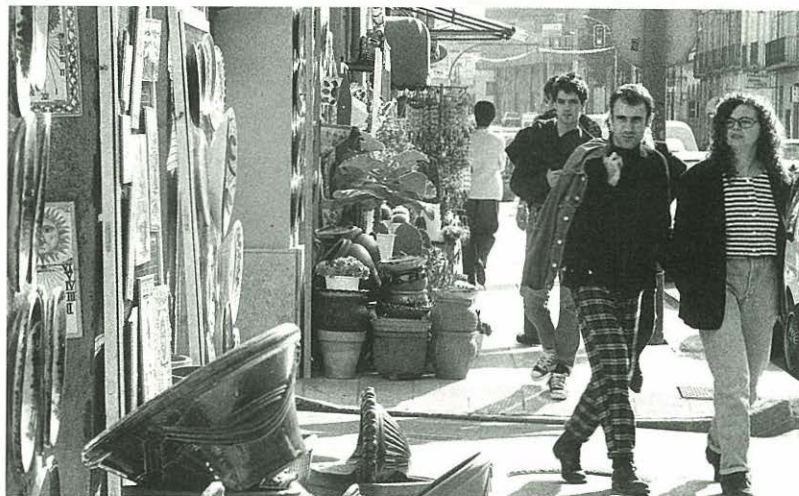

Poal fet segons la tècnica del negre. Servia per a treure l'aigua del pou. Terrisseria Heras. Serra de Daró.

El món de la construcció també era present dins la tipologia de peces elaborades en les terrisseries de negre, de Quart. Encara avui es poden veure alguns teulats del poble cobert amb teules negres elaborades en els seus obradors. Normalment, les teules es fabricaven a les rajoleries, excepte la teula de color negre que es realitzava en els obradors de negre.

LA BISBAL: PRIMERES NOTÍCIES

21

El barri de l'Aigueta és el centre comercial de la ceràmica per excel·lència.

50

Un dels centres terrissers més importants de Catalunya és sense cap mena de dubte la Bisbal d'Empordà. Qualsevol persona que visiti aquesta capital podrà comprovar la importància d'aquesta activitat a través d'un paisatge urbà caracteritzat per les esbeltes siluetes de les xemeneies i per les nombroses botigues i sales d'exposició atapeïdes d'articles de terrissa i de ceràmica. Tanmateix la indústria del fang de la Bisbal es diferencia d'altres centres terrissers pel fet que no només es produeix en articles de terrissa, sinó que existeix un sector molt important dedicat a la ceràmica aplicada a la construcció i un altre ocupat en l'elaboració de ceràmica

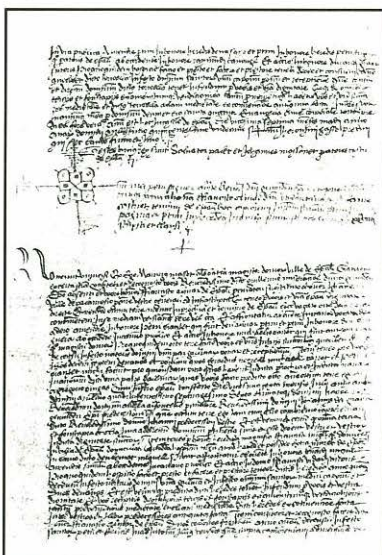
decorativa. Tot plegat configura una població que viu al redós de la ceràmica, ja que també existeixen altres indústries que subministren primeres matèries, equipaments i maquinària a la majoria de tallers i obradors de ceràmica de la Bisbal.

Malauradament, la importància d'aquesta activitat no ha esperonat l'aparició d'estudis que expliquin i divulguin els orígens i l'evolució d'aquesta indústria. Un dels objectius que menen aquests capítols dedicats a la Bisbal d'Empordà és el d'aportar una mica més de llum i informació sobre aquest tema per tal de contribuir una mica a la normalització de la història de la terrissa bisbalenca.

La primera notícia coneguda de la indústria del fang data de l'any 1511. En el llibre de capbreu fet pel Sr. Bisbe, apareix un cavaller en l'antic carrer de la Figuereta de la Bisbal, anomenat Jacobus Guinart, el qual declara, entre altres coses, un forn de coure olles. La següent notícia coneguda surt en un protocol notarial fet en l'any 1556 a la Bisbal. És l'inventari dels béns mobles d'un "olitur" (oller), anomenat Bartomeu Frigola. En aquest document també s'esmenten els noms dels seus fills: en Montserrat Frigola, oller de Sant Sadurn de l'Heura, i un altre Frigola que exerceix el mateix ofici a Palamós.

El 8 de desembre de l'any 1560 es té coneixement d'una altra notícia relacionada amb un oller. Es tracta d'un testament fet per Caterina Pubula, muller de Vicenç Albi, "oller de la vila de la Bisbal".

Al final del segle XIX, concretament l'any 1595, s'ha pogut localitzar un interessant testimoni documental que, entre altres coses, esmenta la propietat d'un terreny que pertany a un terrisser bisbalenc en el lloc de "Vacamorta". Val a dir que aquest topònim encara avui existeix i se significa per ser un lloc d'on s'extreu terra argilosa de gran qualitat. Algunes de les terreres més importants que s'exploten actualment

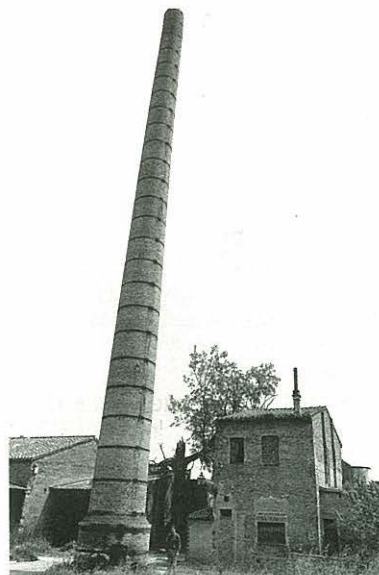
pertanyen a aquest indret. Tot i que en el document no s'especifica, podria ser que Joan Barceló obtingués la terra per a elaborar els seus atuells en aquesta zona.

De les escasses notícies documentals relacionades amb el segle XVI sembla que se'n pot deduir que la Bisbal encara no és un centre terrisser consolidat. Resulta molt significatiu que els dos fills que surten en l'inventari de Bartomeu Frigola no s'establissin a la Bisbal quan ell era mort. Tant un com l'altre varen preferir instal·lar-se en poblacions veïnes com Sant Sadurn de l'Heura i Palamós. Aquesta tendència es repeteix durant tot el segle XVII. En canvi, a partir de la segona meitat del segle XVIII, comença a notar-se una major presència de terrissers que coincideix amb l'expansió demogràfica que experimenta la localitat durant el segle XVIII. Les ocupacions forta muralla i l'embranchada de l'economia agrària impulsen el creixement notable de l'activitat terrissera tot i que l'especialització definitiva de la Bisbal, com a centre terrisser, no arribarà fins a mitjan segle XIX.

La primera notícia documental referida a un terrisser de la Bisbal apareix en un capbreu de l'any 1511. Arxiu Històric Comarcal de la Bisbal.

La primera notícia documental que dona raó de l'ofici de terrisser, data de la baixa edat mitjana. Concretament a la pagina vint-i-una del capbreu de l'any 1511 apareix un tal Jacobus Guinart, cavaller que vivia a l'actual Casa de la Rectoria. Aquest capbreu menciona un forn d'olles propietat de l'esmentat Jaume Guinart, situat en un pati d'una de les cases que donen al desaparegut carrer de la Figuera: "tinc ... una casa i pati ...hi tinc un forn d'olles..."

Xemeneia d'un forn de flama invertida a la fàbrica Latasa de la Bisbal.

Primo en la entrada de casa hont
[es mort dit/
defunt una tina per fer vi de tinença
[de quinza/
o setza carragas de fusta de roura
[rahonable/
Item una alfavia per tenir oli de dos
[botas/

oliera bona/
Item mes dues rodas de torn del offici
[de fer/

olas/
Item dues samals bonas la huna no
[te/

cornalera/
Item un murter de pedra per picar
[vernís/

Item un banc per mansar terra per
[fer/

olas/
Item desavuyt posts per posar obra/
Item dos cabirons nous/

AL SALER

Primo un carratell ple de vi claret
[de tinença/
de viii botas lo qual es den Verges
[de/ Corça/
Item altra carratell de vi claret de/
[quatre botas tot ple/
Item altra carratell de dos botas
[ple de vi grech/
Item altra carratell de dos botas y
[mige tambe claret

Item altra carratell buyt noya res/
de tinença de quatre botas rahona/
[ble/
Item una bota de deu botas hont
[nea/

sinc o circa de sis vermell/
Item altra carratell de vi grech y
[claret/
hont nea circa de dos botas lo carra/
[tell no es de casa/
Item una samal dins la qual ha/
[circa de una cova de sal/
Item un garbell de borro per
[garbellar/

terra/ Item un moli pel molra vernis
[xic/
Item un canat o graner de tinença/
de XXXX migeras o circa en lo qual/
ha un sac o circa de civada/
Item un barrill de fust/
Item un strep de ferro una faus de
[sagar/

Item un mollo de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

Item un muller de/
Item una destraleta de huna ma/

[desparch/

de vidra/

Item una pollera de scalfar roba/

Item una dotzena de scudellas/

Item tres tassas/

Item quatre brocals y una ampolla/
de vidra/

Item un pes de ducat desgornit/

Item dos capdells de balesta/

Item un bruniquer de ferro/

Item unes alforges migenser/

Item una scudella de quatra/
orellas/

Item un tallador/

Item tres lumaners/

Item una bella caixa de vidra/

Item dos tinters dolents per scriura/

Item dos barrinas dolentas/

Item un martallet xic/

A LA CAMBRA

Primo a la cambra hont morí dit
[quondam/

un lit encaxat vermell/

Item una marfaga y un mathalas y/
travasser tot bo/

Item tres coxins ab ses coxineras/

Item un trasponti/

Item dos cobribancals lo hu molt
[dolent/

y laltra bo/
Item una podadora/

Item una daga un ganivet y una/
correge de cuyro tot bo/

Item una podadora/

Item nou liuras de fill de li/
en cadells prim/

Item una spasa bona ab la bayhma/
dolenta/

Item mes sinc liuras y dos onzas de
[fill/

prim de canam/
Item mes sinc liuras de fill destopa/
grossas/

Item sinc liuras y vuyt onzas de fill/
de canam grosser tot en ramp/

Item tres palms de burell/

Item una balesta ab ses gaffas/

Item una sageta/
 Item un ventall gran/
 Item un canalobre de stany/
 Item un plat de terra gran
 Item una viola gran sens cordas/
 Item dos paneras de vimps y canas/
 Item dos sperons/
 Item una lantia de vidra/
 Item vuyt lansols usats y ben/
 usats/
 Item mes dos altras llansols/
 de dos telas ben usats/
 Item un llansol bo casi nou/
 Item una tela de llansol/
 Item un llansol nou qui nes/
 acabat/
 Item altra llansol migenser/
 Item vuyt tovalles usades/
 grosseras/
 Item quatre liuras y tres onzas/
 de fill de canam prim ab ramps/
 Item dos llansols usats Item unas/
 tovallas usades dauhadadas/
 Item tres tovallolas ben rahona/
 bles. Item una carta hont stan/
 continuats los capitols matri/
 monials entre dit quondam y su
 [muller/
 hont appar la clarina de les coses/
 Item una cana y mige de tela de
 [compra/
 Item tres canas de montanya de tela/
 Item una tela de lit pintada per
 [sponeras/
 de lit/
 Item dos canas y mige de drap de
 [canam/
 grosser/
 Item un pany sens clau per una caxa/
 Item quatre camisas de dit deffunt
 dos/
 de usades y dos de novas/
 Item altra carta de censal (*rebie*) dit/
 diffunt sobre lo mas Canya del (...)/
 de XII migeras de forment annuals
 [(que)/
 li vane Bernat Canya pages del ma
 [(...)/

*Morter de moldre
 vernís probablement
 molt semblant al que
 es descriu en
 l'apèndix. Terrisseria
 Salamó. La Bisbal.*

per preu de cent liuras axi com appar/
 ab acta pres per mossen Pere
 [Mascort/
 notari per autoritat reyal de la vila de
 [la/
 Bisbal ha XXV de juliol any MDLIII/
 Item dos gorras huna bona altra molt/
 sotill xiquetas/
 Item un gambeto de ceda ja usat de
 [dit/
 deffunt. Item una capa de contray
 [bona/
 casi nova. Item una altra capa blava/
 de cami de contray grosser/
 Item un sayho de contray gornit de
 [valut/
 casi nou. Item unes calsas de contray/
 negre ab taffatans morats tallades/
 ab talls larchs casi noves/
 Item un sayho de contray usat/

Item miges calsas de foladura/
 blanca/
 Item unes calsas pardillas usades/
 Item dos gipons de tela lo hu blau
 [altra/
 blanc. Item uns calsots sotills blaus/
 Item un caputxo de sargill ab rivet
 [negra/
 Item un sayho de burell/
 Item una capseta vermella pintada/
 dins la qual se troba un *ligar* de vells/
 de ceda/
 Item una sinta de ceda negra dos/
 anells dor y tres dargent truncats/
 los dargent/
 Item una cullera de argent bona/
 Item una coffia gornida de perles ab
 [fill/
 dor. Item un cosset de cordons de
 [ceda/
 Item quatre oblongs dor valent VIIIH
 [lliures XII sous/
 Item XXV sous en argent dich 1 lliura
 [1 sou/
 Item un coffra vermell en que stava/
 [lo demunt dit/
 Item al graner forment mercader
 [XXXV mige/
 ras dich XXXV. Item circa de una
 [cortera/
 de mill dins una sanaya/
 Item una alfavia oliera bona/
 Item una taula xica/
 Item mige rova de arros manut/
 Item dos cannas de tenir llana llarga/
 Item XXVI *massons* de canam/
 Item un torn de filar lana gornit/
 Item una pastera ab sos arreus/
 Item una gran rusca/
 Item un sadas de ceda/
 Item dues flassadas dolentas/
 Item una vanova dolenta/
 Item una marfaga dolenta/
 Item dos banchs de lit ab posts/
 Item una borrasa. Item una sacca/
 dolenta de borras/
 Item tres pells de multo/
 Item una romana ab lo pilo de plom/

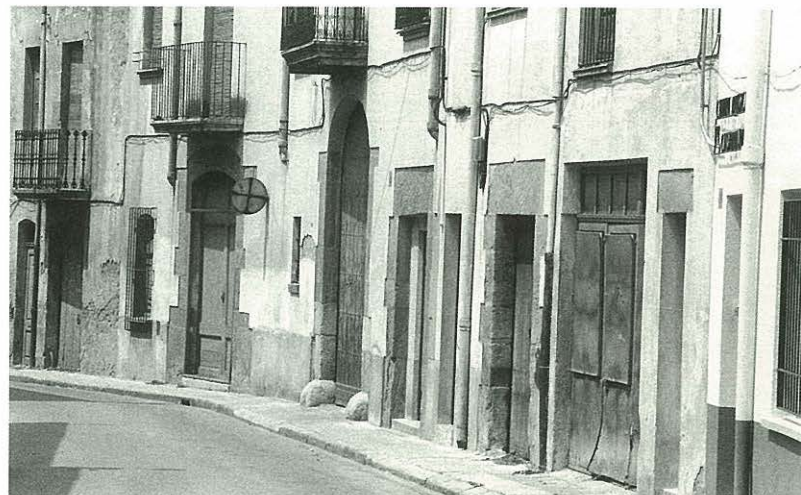
SEGLES XVII I PRIMERA MEITAT DEL XVIII

22

54

Les notícies relacionades amb la indústria terrissera de la Bisbal durant el segle XVII són molt escasses, circumstància que palesa la migrada importància d'aquest ofici dins el context d'ocupacions professionals de la comunitat. Tanmateix, l'historiador local Pere Lloberas assenyala que durant aquest segle es constitueix la Confraria Gremial dels terrissers de la Bisbal, circumstància que semblaria indicar una certa activitat, tot i que no s'han pogut localitzar els papers que donin fe d'aquest esdeveniment.

El primer testimoni documental conegut que notifica la presència de terrissers durant el segle XVII, data de l'any 1611. Es tracta d'un

El Carrer Nou fou un dels indrets que tingueren més presència de terrissers durant aquest període.

testament on s'esmenta un terrisser anomenat Joan Barceló, oller nascut a Sant Sadurn i resident a la Bisbal, fill de Bartomeu Barceló, paraire de Sant Sadurní.

La següent notícia coneguda, cal situar-la al final de segle. L'any 1694 hi ha coneixement d'un oller anomenat Rafel Banet, i, l'any 1697, hi ha informació d'un contracte d'aprenentatge que s'estableix entre Baldiri Colobret i Eudald Ginesta en la notaria de Joan Romaguera. Tanmateix l'espai de temps transcorregut entre aquest plec de notícies (1611-1697) no significa que durant tot aquest període no existís indústria del fang a la Bisbal. En el contracte d'aprenentatge entre Baldiri

Colobret i Eudald Ginesta s'esmenta la presència del pare de l'aprenent que, segons l'acta notarial, és un oller i, per tant, havia de desenvolupar el seu ofici al llarg del segle XVII. Un altre aspecte interessant d'aquesta acta notarial rau en el fet que el fill d'un oller va a fer l'aprenentatge a casa d'un terrisser que es compromet a ensenyar-li l'ofici ("figuli offitium").

L'evolució d'aquesta indústria experimenta canvis molt interessants i significatius a partir de la segona meitat del segle XVIII, però els primers símptomes ja es comencen a copsar a principi de segle.

En una estima de béns i fruits de l'any 1704, s'han pogut localitzar quatre terrissers: Miquel Castanyer, que declara un hort i una casa amb el seu forn de coure, obra per la qual paga tretze lliures. A través d'un altre document estès a la Bisbal, de l'any 1705, s'ha pogut esbrinar que aquest senyor vivia en el carrer del Pont; Baldiri Colobret, per un hort i un forn de coure terrissa, paga onze lliures; Josep Candaler paga vuit lliures per un forn per a coure l'obra; Jaume Torroella paga tres lliures per una casa i un hort.

Un altre document interessant és el cadastre de l'any 1716 que reflecteix l'augment d'un terrisser respecte al document de l'any 1704. El cadastre menciona Jaume Torró com a propietari d'un forn de terrissa; Pere Candaler, propietari d'un forn en el carrer dels Tints; Pere Ferran, propietari d'un forn en el carrer de Sant Ramon; Eudald Ginesta, també propietari d'un forn en el carrer de Sant Ramon; Narcís Castanyer, propietari

d'un forn de coure terrissa en el carrer del Pont.

Tot i que no surt en cap dels documents esmentats anteriorment, hi ha notícia d'un altre terrisser a través d'un capbreu de l'any 1700 en el qual es menciona Jacint Rossell, que vivia en el carrer del Convent, i l'any 1712 s'ha pogut localitzar un terrisser anomenat Francesc Bertran, de Perpinyà, en aquells moments resident a la Bisbal.

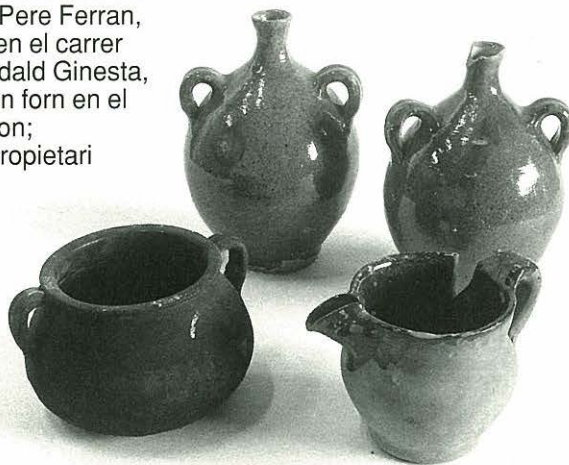
L'expansió demogràfica que experimenta el Principat durant el segle XVIII tingué una forta repercussió en les formes de vida de les comunitats. La Bisbal d'Empordà durant el segle XVIII duplica la seva població sobretot a partir de la seva segona meitat. La ciutat que fins aleshores

*Plat trobat en una volta de l'Hospital de la Bisbal l'any 1989 i amb la data inscrita en el seu interior.
(T.M.C.L.B.)*

romania tancada dintre la muralla es veu obligada a obrir-se per fora, i el creixement de la població segueix els antics camins que surten dels portals de la ciutat medieval. Curiosament, la majoria dels terrissers localitzats durant aquest període resideixen en aquests nous eixos de creixement local com, per exemple, el carrer del Pont, el carrer de Sant Ramon, que després passarà a dir-se carrer Nou, el carrer del Convent, etc.

Aquesta coincidència es farà molt més palesa a mesura que avanci el segle XVIII. La presència i l'expansió de la indústria del fang a la Bisbal va íntimament lligada a l'aparició dels nous carrers de fora muralla.

Barrals vidrats en verd, olla i gerra amb bec trobats en una volta del segle XVIII al carrer del Pont de la Bisbal.

**CONTRACTE D'ARRENDAMENT DE PORTA
PER A VENDRE TERRISSA**

Fèlix Ferrer, flassader de la vila de la Bisbal, lloga per espai de cinc anys el dret de porta a Pere Ferran, terrisser de la vila de la Bisbal, perquè pugui vendre tot gènere de terrissa.

Fèlix Ferrer, flassader de la vila de la Bisbal, diòcesi de Girona, per temps de cinc anys que començaran a correr el dia present us llogo a vós, Pere Ferran, terrisser de dita vila de la Bisbal, tot el dret d'emprui casa que habito , situada en aquesta vila de la Bisbal, en el carrer anomenat de la Riera, perquè pugueu, tots els divendres que se celebri mercat en aquesta vila, parar tot gènere de terrissa per a la seva venda amb les condicions següents:

Pere Ferran, per lo emprui que jo us dono per l'espai de dits cinc anys perquè pugueu parar, en la porta de la casa que jo habito, que és pròpia del Reverend Narcís Xifreu, prevere clauer de l'església de la Seu de Girona, tot gènere de terrissa en els dies de divendres que té mercat en dita present vila, m'hagueu de donar per l'espai de dits cinc anys una vegada només un parell de capons bons i rebedors el dia que a mi, dit Feliu Ferrer me semblarà.

Fet a la vila de la Bisbal, el dia 9 de juliol de 1700.

**CONTRACTE D'APRENTATGE ENTRE
BALDIRI COLOBRET, TERRISSER, I
EUDALD GINESTA, APRENT**

Eudald Ginesta signa un contracte d'aprenentatge amb Baldiri Colobret, terrisser de la vila de la Bisbal, per espai de tres anys.

Els atuells propis de la vaixela eren objectes molt apreciats en els dies de mercat del divendres. Plat de la terrisseria Salomó, propietat de Lluís Heras.

Eudald Ginesta, adult, fill legítim i natural de [] Ginesta, difunt, oller de la present vila de la Bisbal, Diòcesi de Girona, i de Margarida la seva vídua, declarant ser menor de 25 anys, però major de 16 i declarant no tenir tutor (...), per temps de tres anys que començaran a córrer el dia set del present i corrent mes d'abril en endavant, afirmo la meua persona i el meu treball a vós Baldiri Colobret, terrisser de la citada vila de la Bisbal, present i més avall acceptant, amb la finalitat d'aprendre el vostre ofici de terrisser de la millor manera que pugueu ensenyarme'l, tot promentent que durant aquest temps us serviré a vós i a la vostra esposa en tot allò lícit i present, de dia i també de nit (), i prometent no abandonar el servei de la vostra casa si no és havent complert el temps, o si no és amb el vostre permís. I si ho fes, poguéssiu capturar-me i un cop capturat retornar-me al vostre servei, prometent restituir els dies que hagi estat absent del servei de la vostra casa, tant per raó de fuga, malaltia com altres dies d'absència, restituint-los dia per dia, i els dies

passats malalt a casa vostra retornar-los duplicats. I si això passa i no retorno, prometo pagar-vos un sou i 6 diners per cada dia de tot el temps que faltés per a completar el temps esmentat de 3 anys
()

I jo l'esmentat Baldiri Colobret, present, accepto l'esmentat Eudald Ginesta com a aprenent meu i prometo ensenyar-te el meu ofici de terrisser i durant aquest temps cuidar-te bé i de manera decent, tant en la salut com en malaltia.

Fet a la Bisbal, el dia 28 d'abril de 1697

CAPÍTOLS MATRIMONIALS ENTRE PERE FERRAN, TERRISSER HABITANT DE LA BISBAL, I ANNA FERRER, DONZELLA DE LA BISBAL, FETS A LA BISBAL EL DIA DIVUIT D'OCTUBRE DE L'ANY 1749.

De y sobre el matrimoni mitjançant la gràcia de l'Esperit Sant entre Pere Ferran terrisser habitant en la vila de la Bisbal, Bisbat de Girona natural de la vila de Corçà de dit Bisbat fill legítim i natural de Geroni Ferran treballador de dita vila de Corçà i d'Anna Maria conjugues difunts d'una part, i Anna Ferrer donzella filla legítima i natural de Feliu Ferrer flassader de dita vila de la Bisbal i de Ninfa conjugues vivents de l'altra part són estat fets, firmats, concordats i jurats los pactes i capítols següents:

Primerament és pactat, avingut i concordat que lo dit Feliu Ferrer tinga de donar com amb lo present per favor i contemplació de dit matrimoni dona amb donació pura per feta per sempre i irrevocable a dita Anna sua filla seva... cent vint-i cinc lliures moneda Barcelonesa, una caixa de noguer nova a tall de monja amb sos caixons pany

i clau, un vestit d'escot amb guardapeu cos i mànegues de Cadis de color a dita Anna Ben vist i guarnit amb una punta de seda negra i tots los demés vestits robes i joies de sa persona, la qual donació fa lo dit Feliu Ferrer a la dita filla seva amb los pactes i vincles següents, això és que si la dita Anna falta...

També és pactat, avingut i concordat que lo dit Pere Ferran tinga d'acceptar com a bo lo present de son gracia i certa ciència això de consentiment... accepta la dita constitució dotal i dóna en donació dita per causa de nupcias a la dita Anna esposada sua esdevenidora, tot el valor dels seus béns quan ells sobre a ell té aportat i constituït en dot, així que aquesta donació dita per causa de nupcias tinguen dita dot, per quan temps viuran com a marit i muller en l'ordre de matrimoni...

Passamà vidrat acolorit amb esquitxos d'engalba del segle XVII. Convent de Sant Sebastià de la Bisbal

SEGONA MEITAT DEL S. XVIII

23

El càntir i el poal són els objectes que més abunden en les voltes dels edificis vells. Volta de l'Hospital de la Bisbal. (T.M.C.L.B.)

58

Al final del segle XVIII, la població de la Bisbal havia experimentat un creixement del 2'18 respecte a la població existent al principi de segle (any 1718: 1557 h.; any 1787: 3389 h). Aquest augment espectacular de la població es localitzà als afores de la muralla i de l'antiga estructura urbana medieval i provocà la consolidació d'antics ravals en carrers com per exemple el carrer de l'Hospital, el carrer Nou (antic carrer de Sant Ramon), el carrer del Pont, el carrer del Pedró, el carrer del Morró, etc. Diferents documents dels segles XVII i XVIII demostren que les activitats professionals dels habitants de la Universitat Forana tenien una vinculació directa amb les feines de tipus

agrícola, mentre que les ocupacions dels habitants de l'antic nucli urbà tenien un caràcter més aviat menestral i de servei (paletes, paraires, blanquers, sastres, metges, adroguers, notaris, etc).

El fet que la pràctica totalitat dels terrissers de la Bisbal localitzats en el segle XVIII estiguin repartits pels carrers consolidats al llarg d'aquest segle, demostra que aquesta activitat està estretament vinculada a les activitats agrícoles desenvolupades per la Universitat Forana. La incorporació d'un terrisser de negre, procedent de Quart a partir de l'any 1724 palesa aquest lligam, ja que la producció d'obra negra anava adreçada a

facilitar les tasques derivades de l'activitat agrícola.

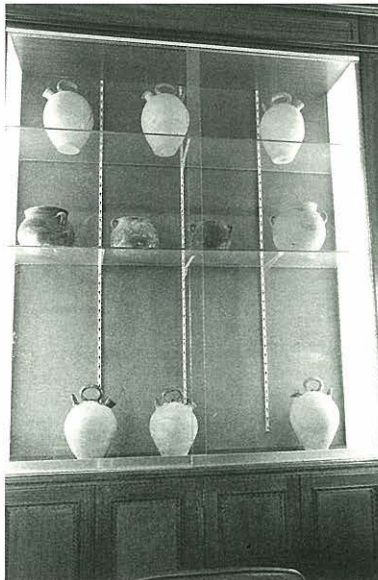
A la darrerria del segle XVIII, el nombre de terrissers instal·lats a la Bisbal havia augmentat considerablement. Concretament, en una Llista General d'Allotjaments per a l'exèrcit, feta l'any 1799, apareixen 10 terrissers distribuïts de la següent manera: 4 terrissers en el carrer del Pedró, 3 terrissers en el carrer Nou, 2 terrissers en el carrer del Convent i un terrisser en el carrer anomenat "Dalla Daró", després carrer del Pont.

Les troballes de peces en les voltes d'edificis antics recentment rehabilitats, palesen la creixent vitalitat d'aquesta indústria al llarg del segle XVIII. Segons l'historiador local Pere Lloberas, l'any 1936, arran de l'enderrocament de la volta del cor de l'església parroquial, varen sortir atuell de terrissa barrejats amb peces de ceràmica barcelonina que enmig de tot l'enrenou de l'època no s'han pogut conservar.

Altres troballes d'aquesta mena que s'han pogut conservar són un conjunt de peces de volta procedents de l'Hospital de la Bisbal. Concretament, un dels atuell sostrets de les voltes de l'Hospital, l'any 1989, és un plat que porta inscrit la data de l'any en què probablement es realitzà la volta: 1789. La volta, a més, contenia altres peces com orinals i orinals de partera, atuell tots ells ben hospitalaris. Anteriorment, l'any 1984, també es pogueren salvar alguns atuell de volta arran d'unes obres fetes a l'Hospital malgrat que alguns d'ells desaparegueren misteriosament. L'any 1990 també aparegueren uns quants objectes (càntirs, poals, barrals, etc). En un empadronament de l'any 1804, es demostra la puixança d'aquesta activitat a la Bisbal. En aquest empadronament apareixen 11 terrissers i 2 aprenents distribuïts de la

següent manera: 5 terrissers i 2 aprenents en el carrer del Pedró; 3 terrissers en el carrer Nou; 2 terrissers en el carrer del Convent i un terrisser en el carrer del Pont.

Al llarg del segle XIX la indústria del fang de la Bisbal tindrà un augment suau però sostingut fins a mitjan segle. A partir d'aleshores experimentarà un extraordinari increment. Fins aquest moment, l'augment dels terrissers havia estat fruit del creixement general de la població que s'havia produït al llarg dels segles XVII i XVIII. Tanmateix, a partir de la segona meitat del segle XIX, la terrissa

Els orinals de partera són atuell freqüents en els hospitals. Volta de l'hospital de la Bisbal 1988. (T.M.C.L.B.)

de la Bisbal inicia un creixement sense precedents que s'estén no només a la terrissa sinó a altres processos derivats del fang. A partir d'aquest moment, la Bisbal esdevé un centre especialitzat de primer ordre, amb un mercat que va molt més enllà de l'àmbit local.

Vitrina instal·lada en l'alcaldia de l'Ajuntament de la Bisbal procedent de l'hospital, 1984.

SEGLE XIX

24

60

La tendència demogràfica ascendent que experimenta la Bisbal durant el segle XVIII s'accentua notablement en el segle XIX. Resulta interessant comparar la població existent a la Bisbal l'any 1824 (3.554 h.) i la població de l'any 1887 (5.015 h.) atès que el seu creixement se situa al voltant del 54%.

Aquest augment de la població és fruit d'una forta embranzida econòmica que s'articulava entorn d'una certa especialització de l'economia local (fàbriques de suro, terrissa, material de construcció, fàbriques de teixits, etc.) afavorida per l'excel·lent tradició del seu mercat que facilitava la

comercialització dels seus productes. La importància que adquiriria el mercat de la Bisbal en aquest segle provocaria fins i tot la supressió del mercat de Palafrugell.

Pel que fa a la indústria terrissera, durant la primera meitat del segle XIX continua el ritme ascendent que ja s'havia constatat durant la segona meitat del segle XVIII, tot i que sofreix una davallada l'any 1857. Pascual Madoz en el seu "Diccionario Estadístico Histórico" ja assenyala, l'any 1845, la terrissa com una de les principals activitats

econòmiques de la ciutat. En el padró d'habitants de l'any 1886, apareixen cinquanta-dos terrissers, i Octavi de Carreras en el seu llibre "Historia del Arte Cerámico" identifica, l'any 1888, quinze terrisseries.

De la mateixa manera que la localització dels terrissers a mitjan segle XVIII es trobava en els carrers que es formaven fora de l'antic recinte medieval, durant el segle XIX es repeteix aquesta situació. Una gran part dels terrissers que apareixen durant la segona meitat s'instal·len en els carrers que s'obren sobretot a partir

L'avinguda de les "Voltes" és una de les construccions més emblemàtiques de la Bisbal i tot un símbol del creixement econòmic del segle XIX.

d'aquest període. La construcció de la nova carretera de Girona a Palamós esdevé la principal expansió urbana de la Bisbal durant el segle XIX. El conjunt urbanístic més destacat d'aquest nou espai de creixement de la ciutat són les "Voltes", mena de cases porticades situades al llarg d'un dels costats de la carretera de Girona projectades per l'arquitecte Martí Sureda i Deulovol, el mateix que edificà el conjunt de cases porticades de la plaça de la Independència de Girona.

Al llarg d'aquest nou eix d'expansió que comença a articular-se a mitjan segle XIX, s'hi trobaven disset persones que vivien de la indústria del fang, circumstància que palesa la importància que va assolir aquesta activitat a partir de la segona meitat de segle.

D'aquestes disset persones vinculades a aquesta indústria, n'hi havia dotze que residien a l'Avinguda de les "Voltes" i cinc que s'havien establert en l'aleshores anomenada carretera de Girona, l'actual Aigüeta. Cal destacar que dels dotze terrissers residents a l'Avinguda de les "Voltes", n'hi havia quatre que eren ollers, que segons el padró d'habitants de l'any 1886 procedien de Breda i s'havien instal·lat a la Bisbal. El fet que més del 30%

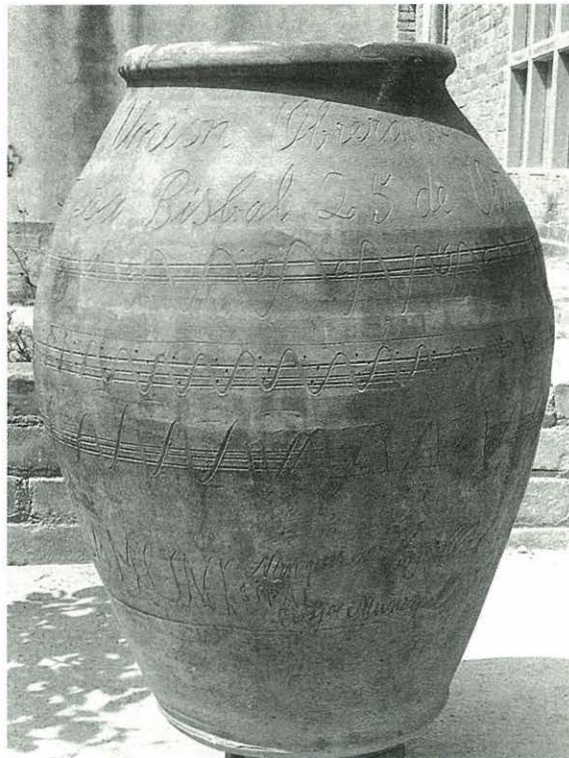
de la família terrissera residís en aquest nou espai de la ciutat palesa la importància d'aquesta activitat durant el segle XIX i la consolidació definitiva de la Bisbal com a centre terrisser especialitzat.

El tren petit carregat de rajoles vidrades de la Bisbal a principi de segle.

LA PUIXANÇA DE LA TERRISSA BISBALENCA

25

Gerra realitzada l'any 1899 per un terrisser de la Cooperativa "Unión Obrera de Alfareros". Terrisseria Maruny.

L'embranzida agafada per la indústria del fang bisbalenca durant el segle XIX continua el seu creixement trepidant durant el segle XX. Al llarg d'aquest segle es produeix un desplegament molt espectacular de totes les indústries derivades del fang i en el decurs de les seves primeres dècades es desenvolupen una sèrie d'experiències laborals certament singulars.

L'any 1899 es constitueix la "Unión Obrera de Alfareros", una Cooperativa obrera de producció que aplegava un bon nombre de terrissers. Una de les causes que influí en la constitució d'aquesta

Cooperativa obrera fou una vaga promoguda pels terrissers de la Bisbal que reclamaven un ral més de jornal. Aquesta vaga no tingué l'efecte desitjat, però en canvi esperonà la solidaritat i la cohesió de cinquanta-dos terrissers que decidiren crear la "Unión Obrera de Alfareros". La consolidació d'aquesta Cooperativa no fou pas fàcil, ja que en els seus inicis no hi havia prou feina per a tots els terrissers i aleshores alguns d'ells hagueren de marxar a treballar a Breda, Banyoles, Figueres, etc., per tal de poder pagar la quota que els socis havien de satisfer a la Societat. Per a poder donar sortida als seus productes, alguns dels

seus socis fins i tot anaren a cercar mercat a les costes del llevant espanyol i d'Andalusia.

L'eufòria inicial de participació anà minvant a mesura que transcorregué el temps; de tal manera, que l'any 1919 el nombre de socis havia minvat molt, ja que aleshores la plantilla havia quedat reduïda a trenta. Tot i que a la Cooperativa hi continuaven treballant trenta persones, el seu ritme d'activitat havia disminuït molt, si fem cas que en aquell moment la Bisbal vivia una conjuntura molt favorable, atès que un total de 173 persones vivien directament de la indústria

terrissera. Quan esclata la Guerra Civil espanyola, la "Unió" encara havia disminuït més el seu registre de socis, ja que aleshores hi treballaven poc més d'una vintena de persones.

Malgrat tot, aquesta Cooperativa de producció sobrevisqué amb un altre nom durant l'època de postguerra fins a l'any 1955 en què desaparegué definitivament. En resum, la fundació i la història de la "Unión Obrera de Alfareros" és una de les experiències laborals més interessants, i especialment en els seus primers anys, un exemple de solidaritat i cohesió dels terrissers bisbalencs.

Una altra experiència que afectà directament tota la indústria del fang de la Bisbal fou la col·lectivització de les indústries ceràmiques que tingué lloc arran de l'esclat de la guerra civil espanyola. L'"Agrupament de les Indústries Ceràmiques de la Bisbal" va ser una col·lectivització en certa manera exemplar, ja que la producció continuà essent igual d'eficient que en èpoques anteriors, tal i com demostren alguns estudis recents que s'han portat a terme a la Bisbal.

L'evolució de la terrissa bisbalenca des de la postguerra fins als nostres dies ha passat

per conjuntures històriques de signe ben diferent que han afectat no només la Bisbal, sinó la majoria dels centres artesanals del nostre país. Un cop acabat el contenciós civil i donades les especials circumstàncies de la postguerra s'esperona la producció d'articles de primera necessitat com ara la terrissa. Tanmateix, alguns anys després, la universalització de productes substitutius (per exemple el plàstic) que marginen algunes de les funcions més importants que fins aquell moment havia acomplert la terrissa, feia preveure que provocaria la desaparició definitiva d'aquesta important indústria local, però el "boom" turístic dels anys

cinquanta i seixanta, i també l'ocupació de cases de l'Empordà com a segones residències per part de grups benestants i professionals liberals barcelonins, significà el reviscolament de la indústria, tot i que a partir d'aleshores els seus objectius i les seves funcions experimentaren canvis molt significatius.

L'actualitat de la ceràmica a la Bisbal continua tenint una gran importància dins el context econòmic local, si bé la majoria de treballadors ocupats en aquesta indústria desenvolupen la seva activitat en la ceràmica industrial. Actualment, hi ha uns 800 treballadors (tot i que la crisi que viu el sector fa preveure que aquesta xifra disminueixi) que viuen directament de les activitats derivades del fang, dels quals un parell de centenars estan col·locats en una trentena de tallers artesanals, instal·lats a la Bisbal i a les seves rodalies més immediates. Aquests obradors artesanals nodreixen d'articles i d'objectes un centenar de botigues que en certa manera depenen de la bona salut de l'artesanía local.

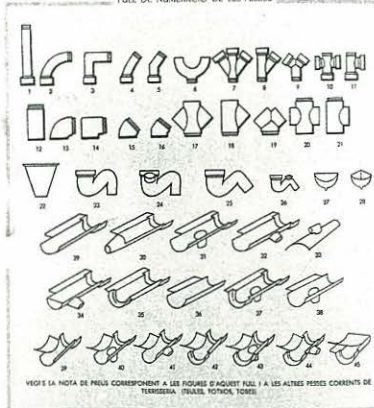
Catàleg de ceràmica auxiliar a la construcció de l'Agrupament d'Indústries Ceràmiques de la Bisbal. (T.M.C.L.B.)

Agrupament de les Indústries Ceràmiques de La Bisbal

ORIGENES: CARRER DE GIRONA LA BISBAL (Empordà) APARAT N.º 5 - TELÈFON 4

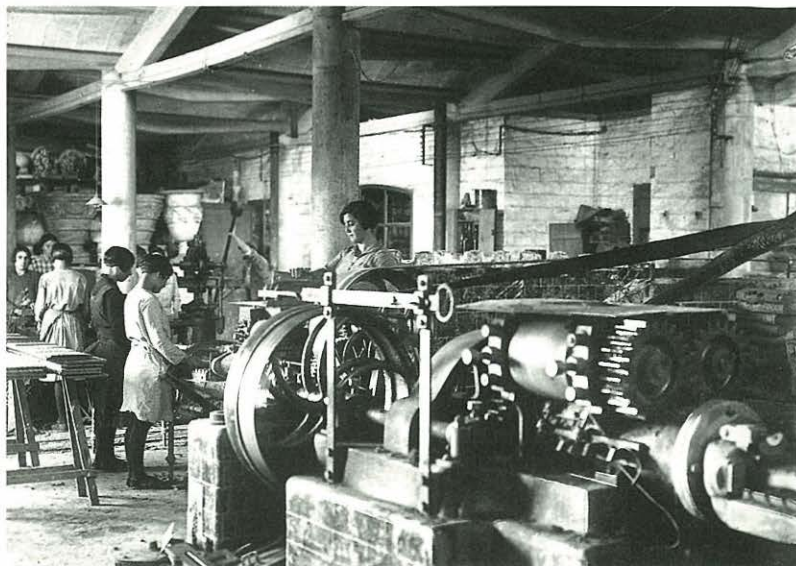
SECCIO DE TERRISSERIA PER A LA CONSTRUCCIO

FULL DE NUMERACIO DE LES PESSES

LA DONA I EL FANG

26

La dona ha tingut i encara té un paper molt important en la indústria de la ceràmica.

64

Un dels trets més característics de la terrissa elaborada a la Bisbal és la varietat de tècniques decoratives que presenten els seus atuells. L'aplicació d'aquestes tècniques ha estat una de les raons que ha donat més projecció a la seva ceràmica. Tanmateix seria injust oblidar la important tasca que han desenvolupat les dones bisbalenques en aquesta fase del procés d'elaboració. De sempre, les dones han tingut un paper molt important en la decoració dels atuells, ja que d'una banda han estat una mà d'obra més barata que la dels homes, i de l'altra, segons diuen els mateixos terrissers, el sexe femení està especialment dotat per a portar a terme feines que requereixen certa paciència i meticulositat.

Aleshores, atès que algunes d'aquestes tècniques decoratives demanen molta atenció i cura, i al mateix temps rapidesa i agilitat, molt sovint ha estat una tasca desenvolupada pel sexe femení.

Aquesta bona predisposició de la dona també l'ha feta participar en algunes tècniques decoratives que s'apliquen en el món de la ceràmica industrial. Seria el cas de la rajola "jaspeada", que s'havia realitzat a la Bisbal fins fa pocs anys, la decoració de la qual gairebé sempre anava a càrrec de les dones.

En una estadística inèdita realitzada l'any 1919 pel senyor Antoni Pelegrí apareixen un total de 27 dones treballant en les terrisseries. Totes elles apareixen

escampades en els tallers dedicats a l'elaboració d'atuells que complementaven la quotidianitat i la utilitat de les seves peces amb l'aplicació de les tècniques decoratives tradicionals de la Bisbal. En canvi, en aquells obradors ocupats en l'elaboració de terrissa estrictament utilitària, com per exemple les ollereries o la terrissa negra, no es cospa la presència de cap dona. El valor d'aquesta estadística feta pel senyor Antoni Pelegrí rau en el fet que es pot detectar aquesta especialització de la dona cap a les tasques decoratives en un context històric i social en el qual la terrissa era bàsicament utilitària. A mesura que la ceràmica s'ha anat desfent

de les seves funcions utilitàries i ha potenciat els seus aspectes més decoratius, la presència de la dona ha augmentat considerablement i aquesta és una de les diferències més singulars i rellevants de la Bisbal respecte a altres centres terrissers.

Les tècniques decoratives més usuals a la Bisbal, pràctiques que encara avui s'utilitzen, són la trepa, l'estargit, la pera, el pinzell, els esquitxos i el bany.

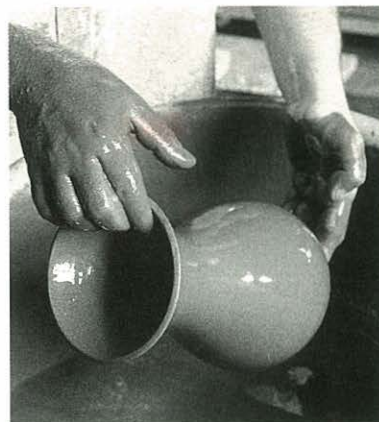
La trepa és una tècnica que té una llarga tradició a la Bisbal i consisteix en un dibuix que abans es feia en paper vegetal banyat amb oli de llinosa per tal que resistís i que ara es fa amb plàstic fi i rígid, que es retalla deixant només el perfil del dibuix. Després es col·loca la trepa sobre l'atuell i amb un pinzell mullat amb engalba d'un color diferent a l'engalba del fons del plat, s'aplica sobre la trepa que reproduceix el dibuix sobre l'atuell.

L'estargit és una tècnica decorativa que s'utilitza sobretot quan s'han de realitzar dibuixos molt complicats en els quals intervenen colors molt diferents i convé detallar-los. Primer es realitza un dibuix amb llapis de carbó. Un cop fet es calca i es foraden totes les ratlles del dibuix amb una agulla. A continuació es col·loca el dibuix sobre la peça que es vol decorar i s'hi passa la

"monyó" per tal que la pols del carbó penetri pels forats fets amb l'agulla i quedin marcats en l'atuell. Tot seguit amb un punxó petit es ressegueixen les línies dibuixades tenint cura de fer saltar només l'engalba. Aquesta fase del procés s'anomena "esgrafiar". Un cop dibuixat el tema, es procedeix a omplir-lo de color amb un pinzell en aquelles parts del dibuix de més detalls; en aquelles parts del dibuix que no necessiten tanta precisió s'utilitza la pera.

L'estargit actualment és una tècnica molt utilitzada pels artesans de la Bisbal; tanmateix, ateses les característiques de la terrissa tradicional (utilitàries i funcionals) és probable que la seva aplicació s'hagués generalitzat quan ha esdevingut

Trepes tradicionals de la Bisbal pertanyents a la terrisseria Salamó.

El bany d'engalba és una de les tècniques decoratives tradicionals de la Bisbal. Japial S.A. La Bisbal.

objecte d'ús decoratiu. De totes maneres, és possible que les primeres aplicacions d'aquesta tècnica es fessin en els tallers de ceràmica aplicada a la construcció, al principi de segle, ja que sovint aquests tallers havien d'elaborar dibuixos i dissenys molt detallats per a edificis d'estil modernista i noucentista.

Altres tècniques decoratives típiques de la Bisbal són els esquitxos d'engalba que sovint es feien amb els mateixos dits i el bany que consisteix en sotmetre l'atuell a diferents banys de colors submergint la peça primer pel cul fins al mig i després es tornava a submergir per la boca fins al mig en un recipient ple d'un altre color d'engalba.

PRODUCCIÓ CARACTERÍSTICA DE LA BISBAL

27

66

Els terrissers de la Bisbal divideixen la producció dels seus obradors en dos grans grups: l'obra de "botxa" i l'obra de "pisa".

Per a entendre i identificar els atuells que pertanyen a la pisa o a la botxa, els terrissers es recolzen en un criteri que estableixen a partir del mateix modelatge de la peça, en el moment que claven el pastó sobre la roda del torn.

Si del pastó de fang surt només una peça, consideren que aquell atuell és obra de botxa (càntirs, barrals, gerres, conques, gibrells, etc.); en canvi, quan d'un pastó de fang surten diverses peces es considera que són obra de pisa (plats, plates, soperes, etc.).

*Terrisser fent obra de
botxa.
Terrisseria Salamó.*

El coneixement de les tècniques d'elaboració d'aquests dos tipus de producció era patrimoni comú de tots els terrissers de la Bisbal, però a la darreria del segle XIX i durant les primeres dècades del segle XX, s'estableix una forta especialització, fruit de l'extraordinària demanda que aleshores tenia la terrissa bisbalenca, fins al punt que els professionals del fang no són terrissers, sinó "botxaires" o "pisaires". Aquesta especialització va arribar a ser tan forta, que hi havia terrissers que només sabien realitzar un tipus d'atuell dins la gamma de la botxa o de la pisa.

El folklorista Ramon Violant i Simorra, en una de les seves estades a la Bisbal durant els

anys quaranta, observa aquesta situació i la destaca. En un dels seus treballs assenyala que a la Bisbal va conèixer terrissers que durant cinquanta anys només havien realitzat tasses. Un altre exemple que demostra aquesta especialització rau en el fet que hi havia terrissers que fins fa poc temps se'ls coneixia pel nom de la peça que elaboraven (En "Met Guardiola"). Aquesta notícia de R. Violant i Simorra s'aparta molt de la imatge idíl·lica de l'obrer "creador" que volia Marià Burgués, significat terrisser sabadellenc de tarannà anarquista que residí al principi de segle a la Bisbal. Òbviament, aquesta particularitat de la indústria terrissera de la Bisbal també es reflectia en els jornals

dels botxaires i dels pisaires. L'obra de botxa és un tipus d'atuell de modelatge més costós i complex que la pisa; en conseqüència, és un tipus d'atuell més ben remunerat.

Les peces de botxa més comunes i més tradicionals de la Bisbal són el càntir, la gerra, la gerra de greix, la cobertora, l'ampolla d'escalfar llits, el pot, el morter, el cullerer, el saler, el gibrell, la conca, la palmatòria, la guardiola, els orinals, els orinals de partera, etc.

Quan la producció de pisa més característica són els plats de pagès, el plat i la plata de la "via" (cercle d'engalba d'un color diferent al del fons del plat que es fa amb la llanterna), el xelín, el plat soper, la sopera, la tassa o bol, l'escorredora, el rentamans i la formatgera.

Alguns d'aquests atuells tot i que encara es fabriquen han minvat molt la seva producció i només es

realitzen quan hi ha algun client interessat a recuperar una peça o tipologia de peces en desús. Val a dir que el canvi de costums que ha experimentat la nostra societat respecte a aquelles comunitats que antany estaven dominades per formes de vida agràries i camperoles, ha incorporat nous objectes dins la tipologia tradicional d'atuells de la Bisbal i a tots els centres terrissers en general, que han servit per a esperonar la seva indústria. A tall d'exemple, alguns dels atuells més sol·licitats són els cendrers, les gerres de sangria, els jocs de cafè o el gerro "xato" (mena d'atuell pensat per a guardar l'aigua a la nevera), el pot d'oli, la gerra d'allis, etc.

Un altre tipus d'objecte que s'introduí a mitjan segle XIX a la Bisbal, a través d'uns quants ollers procedents de Breda, fou la producció d'olles, cassoles i pots que desapareix quan es generalitza la instal·lació de les

Horari de treball dels terrissers

Les hores de treball són 10 i ½, distribuïdes a l'estiu: de 5 a 8; de 9 a 12; de 14 a 16 i de 16 i ½ a 19. I a l'hivern: de 6 a 8; de 9 a 12; de 13 a 16 i de 16 i ½ a 19. (Les del mes de juny de 1919 es treballen només 8 hores).

Memòria inèdita d'Antoni Pelegrí. 1919

cuines de gas butà, ja que malmeten l'atuell. Únicament terres molt refractàries (Breda) toleren el seu impacte.

Terrisser fent obra de pisa. Lluís Heras.

67

Relació de preus elaborada per Antoni Pelegrí

	any 1914	any 1918
Terrissaires (pessetes per jornal)		
Botxaires (a preu fet)	2'75	3'75
Pisaires (a preu fet)	2'25	3'25
Peons (a preu fet)	2'50	3'25
Aprenents (setmanals)	—	7'50
Pintors	1'50	1'50

Memòria inèdita d'Antoni Pelegrí. 1919

LA RAJOLERIA

28

68

La rajoleria és un producte típicament de països mediterranis, molt útil en aquells indrets que no disposaven o no disposen de pedra. La tècnica més arcaica d'aquesta indústria consistia a deixar assecar la terra al sol fins que s'evaporés l'aigua. La rajola no es començarà a coure en forns fins a l'arribada de la civilització romana en plena època d'August.

A les nostres comarques, arran d'unes excavacions arqueològiques portades a terme en el subsòl de Fenals de Lloret de Mar l'any 1984, es localitzà un forn de coure rajols i teules del segle I dC.

A l'edat mitjana hi ha notícia

d'un forn de coure teules a Castell d'Empúries a través d'un establiment que Pere Bardoner fa a favor de Berenguer Sabater en un lloc anomenat "Monteyls".

En el capbreu de la Bisbal de l'any 1511 dels dominis directes del Bisbe, apareix un forn a prop de Fonteta, propietat de Nicolau Brauget. Durant els segles XVII, XVIII i fins a mitjan segle XIX es detecta una presència important de rajolers bisbalencs.

Tanmateix, a mitjan segle XIX, alguns d'aquests rajolers canvien la seva producció orientant-la cap a l'elaboració de paviments fins ("loseta fina").

Durant els segles XVIII i XIX, una de les contrades gironines

Rajoleria abandonada de Fornells de la Selva.

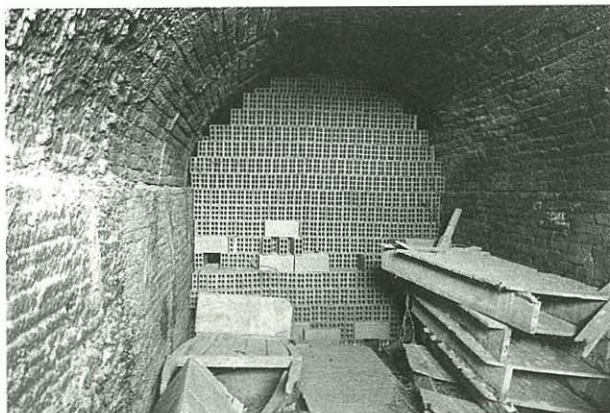
que presenta una activitat rajolera més important és el petit llogarret de Fonteta. L'abundància de testimonis documentals que parlen dels rajolers instal·lats a Fonteta indicarien una certa especialització d'aquesta vila vers aquesta activitat.

Una altra vila de manifesta vocació rajolera és Llagostera. Una bona part dels forns foren construïts a partir de la segona meitat del segle XVIII en el barri de Sant Llorenç d'aquesta vila, atès que molt a prop seu existia terra apropiada i de bona qualitat per a la rajoleria.

Altres centres rajolers

importants que han desenvolupat aquesta activitat sobretot durant el segle XIX són Esclanyà i Regencós. Aquests llogarrets es beneficiaren de l'embranchada industrial dels sectors tapers que experimentaren ciutats com Palafrugell, Palamós, Sant Feliu de Guíxols i la Bisbal. La majoria de les fàbriques construïdes durant el segle XIX en aquestes ciutats es nodrien de les peces de rajoleria elaborades en aquests llogarrets, fins al punt que en una vila tan petita com Regencós existiren entre 15 i 20 forns, al final del segle XIX, que donaven feina a la majoria de la població, que complementava la rajoleria amb el conreu de l'arròs.

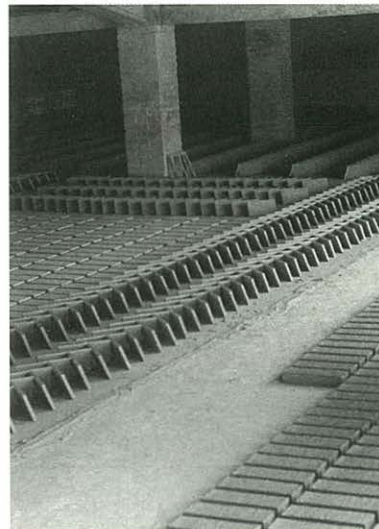
Del segle XX es té coneixement que hi havia unes rajoleries que desenvoluparen

Rajoleria Fornells de la Selva. Fornada que no s'arribà a completar del tot, arran de la fallida de l'empresa, fa uns 20 anys.

una gran activitat en el terme de Vilobí d'Onyar en l'espai que avui ocupa l'aeroport "Girona-Costa Brava". Diferents testimonis orals han subratllat la importància d'aquestes rajoleries sobretot durant les dècades dels anys quaranta i cinquanta, atès que entre les quatre o cinc rajoleries existents aleshores hi treballaven entre 40 i 50 persones. La seva importància arribà a ser tan gran que fins i tot els rajolers de tota la província hi celebraven la seva festa.

La indústria i l'ofici de rajoler començà a entrar en crisi a partir del final dels anys quaranta amb l'aparició de les Bòbiles equipades i proveïdes d'una maquinària que garantitzava una producció molt superior, a un preu molt més assequible que el que podien oferir les rajoleries.

Rajoleria de Regencós. Aquesta rajoleria és una de les poques que encara resta en funcionament.

Actualment, la rajoleria tradicional és quasi inexistent i només resten tres rajoleries en tota la província que fan la seva producció utilitzant les tècniques ancestrals.

Una d'aquestes rajoleries és a Quart, al mas de can Creuet, l'altra és a Regencós i n'hi ha una altra a Cornellà de Terri. Totes tres continuen elaborant una producció marcada pels criteris i pels sistemes de sempre tot i que la seva continuïtat, un cop es retirin els rajolers actuals, no està ni de bon tros garantida.

Francisco Perpinyà i Vinyavella, donzell de la vila de la Bisbal, lloga un forn de coure rajols i teules a Bartomeu Freixa, rajoler de la vila de Monells. En el protocol s'estableixen les condicions del contracte entre les dues parts interessades, com també les condicions de pagament, les despeses vinculades a la construcció i reparació del forn i les espècies vegetals que pot utilitzar el rajoler com a combustible.

Francisco de Perpinyà i Vinyavella, donzell, domiciliat a la vila de la Bisbal, per temps de tres anys que començarà a córrer el primer dia de març del 1704 i acabarà l'últim dia de febrer de l'any 1707, us arrendo a vós Bartomeu Freixa, rajoler de la vila de Monells, tot aquell forn de coure teules que tinc i posseeixo en el terme de dita vila de la Bisbal, i a la vora del meu mas anomenat Vinyavella, juntament amb els seus fruits i... Això faig pel preu de 31 lliures i 10 sous de moneda Barcelonesa, per dues fornades de coure teules i rajols cada any, o sigui, per 15 lliures 15 sous per cada fornada, i que aquest preu hagueu de pagar-me seguint la forma i els pactes següents:

Primerament, amb pacte que vós dit Bartomeu Freixa m'hagueu de donar i pagar a mi, dit Perpinyà i Vinyavella, cada any, 31 lliures 10 sous de moneda Barcelonesa, les quals estigueu obligat a pagar tant si coueu com si no coueu en dit forn, amb dues pagues iguals, això és 15 lliures 15 sous per cada paga, les quals si em semblarà bé a mi dit Francisco de Perpinyà i Vinyavella cobrar-les amb obra pugui cobrar-les amb obra.

I també que si per cas jo dit Francisco de Perpinyà i Vinyavella no volia cobrar amb obra, que en aquest cas vós, dit Bartomeu Freixa, m'hagueu de pagar aquelles amb dues pagues iguals, això és la primera pel dia o festa de Sant Jaume, que és als 25 del mes de juliol, i la segona i última pel dia o festa de Nadal del Senyor de cada un dels dits anys, si no fos que haguéssiu fet la fornada o fornades abans de dits respectius dies,

Forn abandonat de Sant Climent de Peralta.

que en aquest cas hagi de pagar, el dit Bartomeu Freixa, la dita o dites fornades dins l'espai de 3 setmanes des que haurà desenformat.

I també que si vós, dit Bartomeu Freixa, fèieu alguna fornada o fornades més de les sobredites dues fornades, que en aquest cas per aquella o aquelles que fareu de més, m'hagueu de donar i pagar a mi 15 lliures 15 sous per cada una de les que més fareu.

I també que si a mi, dit Francisco de Perpinyà i Vinyavella, em semblarà bé cobrar les dites 31 lliures 10 sous per import en les dites dues fornades pugueu i em sigui lícit cobrar aquelles de vós amb obra, tant amb teules com amb rajols, havent-me de donar les tals teules i rajols un ral menys el cent d'aquell menor preu que vós vendreu aquelles i aquells a altres persones, i que si a més de dita obra, que prendré per satisfacció del preu a part del preu de dit arrendament, voldré comprar altra obra per el meu empriu, tant siguin rajols com teules, que en aquest cas vós, dit Freixa m'hagueu de donar també dita obra un ral menys cent d'aquell menor preu en el que vós vendreu dita obra a altres persones.

I també que si per cas en el dit forn s'espallava algun arc durant el present arrendament, que vós, dit Bartomeu Freixa, hagueu de fer, o fer fer, aquell [arc] a vostres propis gastos, sense que jo hagi d'intervenir en res; i així mateix tingueu obligació de tenir els teulats de la porxada i caseta recorreguts, posant a costes vostres les teules que s'hauran de menester per el dit recorro de teulats.

I també que els plançons que trobareu en el bosc de dit mas, siguin d'alzina, roure, suros, pins i altres arbres de fruit, [bosc] on haureu de tallar la llenya per fer dites fornades, que en aquest cas hagueu de deixar aquells [plançons], sense poder-ne malmetre cap, ans bé espurgar-los i netejar-los.

I també que vos dit Freixa hagueu de fer tallar la llenya on jo, Francisco de Perpinyà i Vinyavella, us assenyalaré, només la que sigui apta per a poder-la tallar, i no en altre part; i que allí on us assenyalaré l'hagueu de tallar de manera seguida, i no clapejada, deixant, com està dit en altre capítol, tots els plançons que trobareu, així d'alzina, roures, suros, pins i altres arbres fruiters nets i condrets i ben esporgats sense malmetre'ls.

*Corbet de pou.
Col·lecció particular
de Jaume Vilà.*

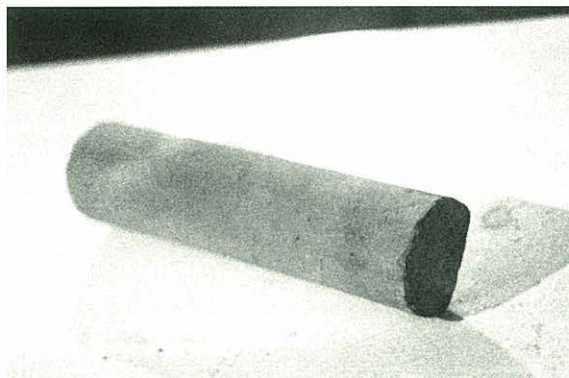

*Diferents decoracions
de paviments.
Col·lecció particular
de Jaume Vilà.*

*Fet a la vila de la Bisbal el dia 16 de desembre
de 1703*

Notaria de la Bisbal. Isidre Moret V.777.1703/12/16

*Passamà procedent de
l'antiga estació de Girona.
Col·lecció particular de
Jaume Vilà.*

RAJOLERIA I CONSTRUCCIÓ

29

72

La rajoleria es caracteritza pel fet d'elaborar un tipus d'objecte destinat a complir funcions auxiliars a la construcció. Els rajolers s'han dedicat a fabricar un producte sense cap més pretensió que la de distingir-se per la seva fortalesa i duresa, atès que són objectes que han d'aguantar i suportar pesos molt respectables. Aquesta funció auxiliar a la construcció condiona la composició de les terres, ja que d'alguna manera el rajoler ha de pensar en un tipus d'objecte capaç de resistir no només pesos voluminosos, sinó també ha de ser capaç d'afrontar la duresa de les condicions climàtiques.

La base material de les peces

de rajoleria és la terra blanca, que és la primera matèria que li proporciona la duresa i la resistència necessàries per a poder assolir aquestes qualitats que singularitzen els seus productes. Sobre aquesta base de terra blanca, els rajolers hi barregen terra vermella, en una proporció de tres cabassos de terra blanca per un cabàs de terra vermella que és la que proporciona una certa plasticitat a la peça. La proporció de les terres preparades pels rajolers és justament a l'inrevés que la utilitzada pels terrissers. Per aquests darrers la terra vermella era i és el component bàsic dels seus productes, en tant que molt sovint cerquen més la plasticitat que la duresa dels seus objectes.

En el carrer de la Rutlla de la ciutat de Girona hi havia fins fa poc, algunes rajoleries dedicades a l'elaboració d'elements auxiliars de la construcció. Col·lecció particular Jaume Vilà.

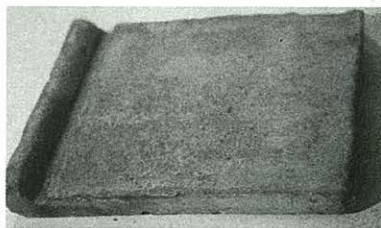
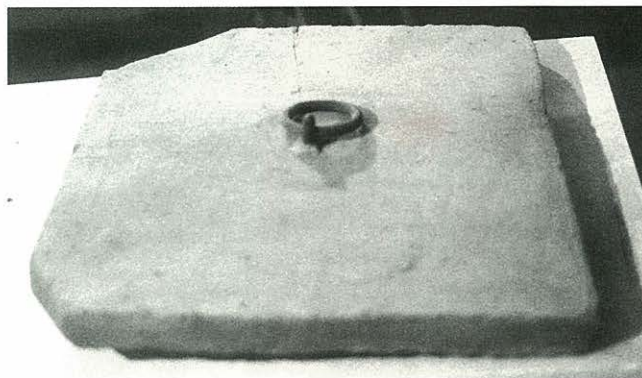
En canvi, les peces auxiliars a la construcció, com per exemple els objectes destinats a canalitzar i recollir aigües (canaleres, tortugues, embuts) per la seva especial tècnica de modelatge es fa necessària la utilització del torn i per tant han de ser elaborades pels terrissers. Aquestes peces presenten una proporció superior de terra vermella que no pas de blanca, ja que són un tipus d'objecte que necessita una terra més colada, la mateixa que s'utilitzava per a fer plats. En els obradors de la Bisbal,

aquest tipus de peça normalment la feien els peons que aprofitaven les èpoques més fluïxes de feina per a elaborar-les.

El repertori de peces que s'elaboraven a les rajoleries era molt extens i en algunes ocasions sorprenent. Les peces més corrents eren algunes de les que han arribat fins als nostres dies com, per exemple, els cairons, les rajoles, les bescuitelles (mena de rajola de forma rectangular que de pla servia per a fer paret i de cantell per a fer envà), totxos, cairons d'era, etc.

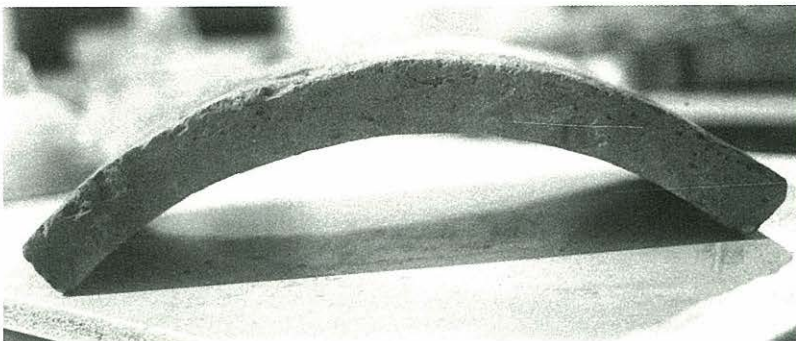
Tanmateix, al costat d'aquesta tipologia de peces corrents es fabricaven altres peces més excepcionals, però que tenien una gran utilitat en el desenvolupament de la vida quotidiana. Els rajolers conjunturalment realitzaven peces com ara pedrissos de safareig; polseres de porta

*Tapa de cisterna.
Col·lecció particular
Jaume Vilà.*

*Pedrís de safareig.
Col·lecció particular
de Jaume Vilà.*

*Revoltó. Col·lecció
particular Jaume Vilà.*

(mena de rebranques de portal); curbets de pou (totxo corbat que s'utilitzava per a revestir les parets dels pous); curbets (revoltó de ceràmica que descansava sobre cairats) i bancs (l'antiga estació de tren de Girona tenia els bancs exteriors fets amb ceràmica); baranes de pont; tapes de cisternes (mena de tova molt gran i gruixuda sobre la qual s'hi enganxava una nansa de ferro. S'utilitzava per a tapar dipòsits i soterranis).

Darrerament, alguns col·leccionistes de ceràmica comencen a demostrar interès per aquestes peces que fins fa pocs anys eren del tot ignorades. Aquest seria el cas del paleta i constructor Jaume Vilà que, a poc a poc i amb molta paciència, ha anat aplegant una col·lecció molt interessant de peces de rajoleria.

VOCABULARI BÀSIC DEL RAJOLER

30

74

Plaça (Regencós).- Un cop el rajoler ha completat el procés d'extracció de la terra a la terrera, deixava reposar la terra a la "plaça", espai on es portaven a terme les operacions relacionades amb el desterrament de la terra. A cada rajoleria existia la plaça de la terra blanca i la plaça de la terra vermella.

Roc (Regencós).- Pedra de secció circular i forma cònica que estirada per un animal servia per a picar i per a trinjar la terra a la plaça. Actualment, aquest sistema encara s'utilitza tot i que la tracció és mecànica.

Bassa.- Mena de receptacle d'obra en forma de cub on els rajolers guardaven la "terra al llot" (la terra amarada). Quan estava ben

Rajoler realitzant una operació relacionada amb el l'assecatge de l'obra. Rajoleria de Regencós senyor Ferrer.

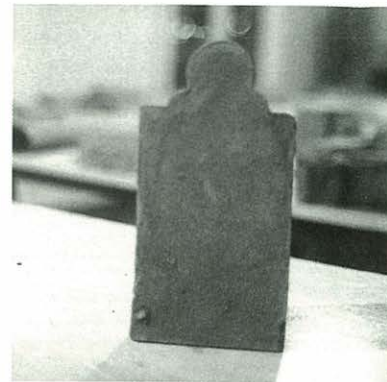
amarada, el rajoler s'hi posava a dins descalç i separava totes les impureses que anava observant.

Rem.- Eina que s'utilitzava per a pastar i remenar la terra dins la bassa.

Pastera.- Carretó de fusta que servia per a treure el fang de la bassa i transportar-lo fins al lloc on el rajoler feia les peces.

Motlle.- Estri de fusta que presenta el perfil estructural de la peça que s'ha d'elaborar. El rajoler només ha d'emplenar amb fang la superfície buida emmarcada pel motlle. Per a evitar que el fang s'enganxi a terra, el rajoler prèviament ha escampat sorra que actua com a aïllant entre el terra de la rajoleria i el fang. Val a dir que quan la peça és seca sofreix una contracció d'un 10% respecte al seu volum inicial.

Garrot (Regencós).- Eina que consistia en una mena de llistó de

Peça decorativa. Normalment es posava en els careners de teulada. Col·lecció particular Jaume Vilà.

fusta que portava a la seva part inferior una planxeta d'acer que el feia més fi. L'utilitzaven els rajolers per a allisar la cara fina de la peça emmotllada.

Picador (Regencós).- Mena de maça de fusta composta d'un pal llarg per agafar-lo amb les mans que subjecta en la seva part inferior una fusta amb una planxa d'acer enganxada que presenta la mateixa forma que la peça que el rajoler ha de picar. Quan les peces estan seques, el rajoler hi aplica el picador per tal d'eliminar els vicis i les contraccions de forma que ha adquirit la peça durant el procés d'assecatge.

Esbravador (Regencós).- Fulla d'acer, semblant a un ganivet que s'utilitzava per a polir les

*Tova rodona.
Superposades, feien
columnes. Col·lecció
particular Jaume
Vilà.*

irregularitats dels cantells de les peces de rajoleria.

Era.- Espai de la rajoleria on s'estén l'obra molla perquè s'assequi. Per a evitar que el fang s'enganxi al terra de l'era també cal que abans el rajoler hagi escampat terra.

Desterrador (Regencós).- Mena de garbellador que servia per a escampar la sorra.

Manat (Regencós).- Paraula que s'utilitza quan es fa referència a un conjunt de peces. Si el manat és d'obra prima, el formen un conjunt de 10 peces; en canvi, si és obra gruixuda, el manat pot estar format per un conjunt de cinc o sis peces. Aleshores, segons el gruix de la peça, el manat pot tenir més o menys unitats.

Agruar (Regencós).- Paraula que s'utilitza quan els rajolers han d'estibar l'obra prima.

Enretxar (Regencós).- Paraula que

s'utilitza quan els rajolers han d'estibar l'obra gruixuda.

Aquiencarar (Regencós).- Paraula que els rajolers utilitzen quan han d'ordenar les toves. Consisteix a col·locar les toves de forma que la seva cara fina sempre estigui en contacte amb una altra cara fina.

EL FORN DE RAJOLER

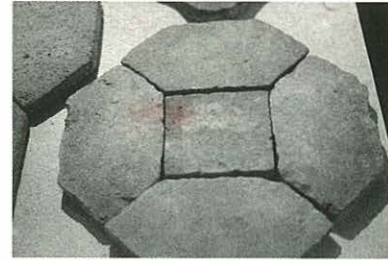
Boca del forn.- Part inferior del forn que a vegades estava per sota del nivells del terra. Per la boca del forn s'introduïa el combustible (generalment feixines de bruc). Els forns grans tenien dues boques separades per un "burro".

Arcades.- Element estructural fet amb totxos massissos que divideix la part inferior on es feia el foc, de la superior, on es col·locava l'obra que s'havia de coure.

Fogueres.- Forats per on passa el foc i que comuniquen la part inferior del forn amb la part superior.

Forn.- Cavitat on es col·loca l'obra a coure. Els rajolers col·locaven l'obra gruixuda a baix i l'obra prima a dalt.

Bardissa.- Element conjuntural del forn de forma prismàtica que es realitza quan tota l'obra és enfornada i ha de començar la cuita. Consta d'un sardinell sobre el qual descansen unes parets fetes amb toves defectuoses collades amb sorra i fang. En els cantells de la bardissa el rajoler col·loca teules que fan possible que les toves puguin aguantar-se.

*Composició enrajolat
de "xinell-les".
Colecció particular
Jaume Vilà.*

Taulissos.- Trossos de ceràmica de rebuig procedents de peces trencades que es col·loquen al damunt de la bardissa. Quan el foc és encès, s'impregnen de color i serveixen per endevinar les parts més cuites i més crues de la fornada.

Rima.- Terme que serveix per a identificar l'alçada de la fornada. Una fornada de vuit rimes equivaldria a una fornada de vuit rests d'alçada.

Sostre.- Terme que serveix per a identificar l'amplada de la fornada. Cada rima té els seu sostre corresponent. Aleshores una fornada de vuit rimes serà una fornada de vuit sostres.

Ratlla.- Terme que s'utilitza per a mesurar l'amplada del sostre. Un sostre pot tenir cinc, sis, o set ratlles. En tot cas la ratlla sempre dependrà de l'amplada de la cavitat del forn i de la mida de les peces enfornades.

TOPÒNIMS DE RAJOLERIES I TEULERIES

31

76

Una de les fonts que il·lustren de manera fefaent la importància que aquesta activitat ha assolit a les comarques gironines és la gran quantitat de topònims que es poden trobar al llarg de la seva geografia.

Per a la localització dels topònims relacionats amb la indústria de la rajoleria, només cal consultar els plànols elaborats per la "Dirección General del Instituto Geográfico y Catastral" i el "Servicio Geográfico del Ejército". Tot i que s'ha de valorar aquesta font documental amb algunes reserves, atès que a vegades no és correcta i a

voltes imprecisa, resulta útil per a poder comparar quins són els emplaçaments més corrents de les rajoleries i les teuleries i, com a aproximació, quines són les comarques i localitats de Girona en les quals més relleu ha assolit aquesta activitat.

Un percentatge significatiu de les notícies relacionades amb aquesta indústria es troben en el món rural, en masos i cases de pagès que complementaven l'economia familiar amb l'ajut d'aquesta indústria.

Una altra consideració interessant que es pot veure a través de la lectura d'aquests plànols és la concentració d'aquesta activitat en les comarques del Gironès i del Baix Empordà, especialment significativa en aquells municipis i localitats propers al massís de les Gavarres.

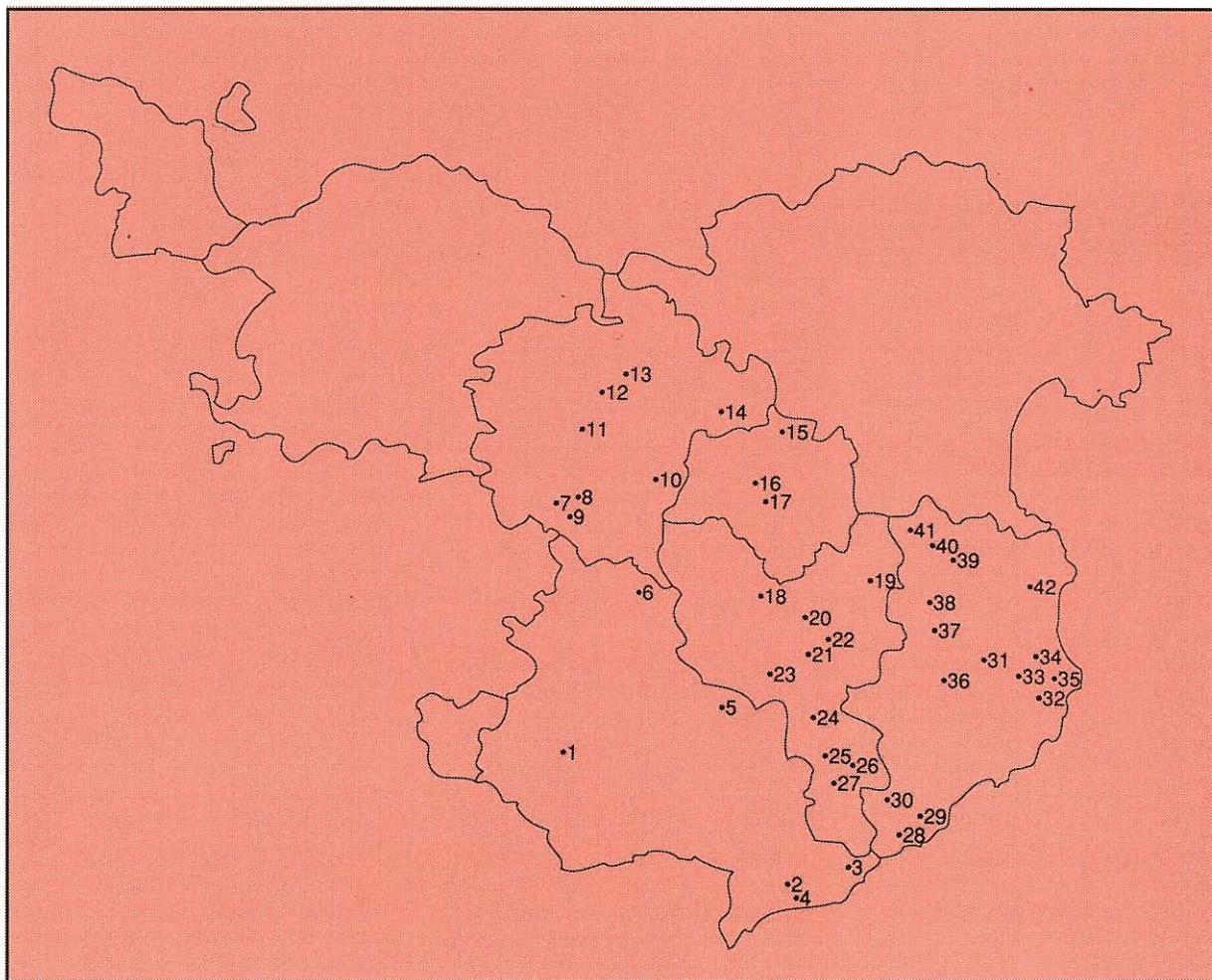
En canvi, pel que fa a les altres comarques gironines, excepte la Garrotxa, la presència de topònims que evoquin aquesta activitat és força esporàdica.

Vegem la llista de topònims recollida:

1. Cal rajoler (Arbúcies)
2. Teuler (Lloret de Mar)
3. Fàbrica de rajols (Tossa de Mar)
4. Cala Rajols (Lloret de Mar)
5. Teuler (Vilobí d'Onyar)
6. Forn de rajols (Amer)
7. Teuleria del Coll (Sant Feliu de Pallerols)
8. La Teuleria de Bastons (Sant Feliu de Pallerols)
9. La Teuleria (Sant Feliu de Pallerols)
10. Forn de rajols (Mieres)
11. La Teuleria del Pla (Olot)
12. La Teuleria del Cós (Castellfollit de la Roca)
13. Collada de la Teula
14. Can Rajoleria (Besalú)
15. La Teuleria (Crespià)
16. Rajoleria de Dalt (Banyoles)
17. Rajoleria de Baix (Banyoles)
18. La rajoleria (Cartellà)
19. Rajoleria (Sant Martí Vell)
20. Fàbrica de rajols (Girona)
21. Forn de rajols (Quart)
22. Teuler (Quart)
23. Teuler (Fornells de la Selva)
24. Teuler (Cassà de la Selva)
25. Teuler "Terrín" (Llagostera)
26. Teuler (Llagostera)
27. Teuler "Siset" (Llagostera)
28. Teuler (Sant Feliu de Guíxols)
29. Teuler (Sant Feliu de Guíxols)
30. Teuler (Santa Cristina d'Aro)
31. Font de la Teula
32. Casa de les rajoleries (Palafrugell)

- 33. Teuler (Regencós)
- 34. Teuler (Regencós)
- 35. Teuler (Regencós)
- 36. Teuler (la Bisbal d'Empordà)
- 37. Rajoleria (Corçà)

- 38. Rajoleria (Rupià)
- 39. Mas rajoler (Verges)
- 40. La Bòbila (Jafre)
- 41. La Rajoleria (Colomers)
- 42. Mas la rajoleria (Torroella de Montgrí)

LA CERÀMICA INDUSTRIAL

32

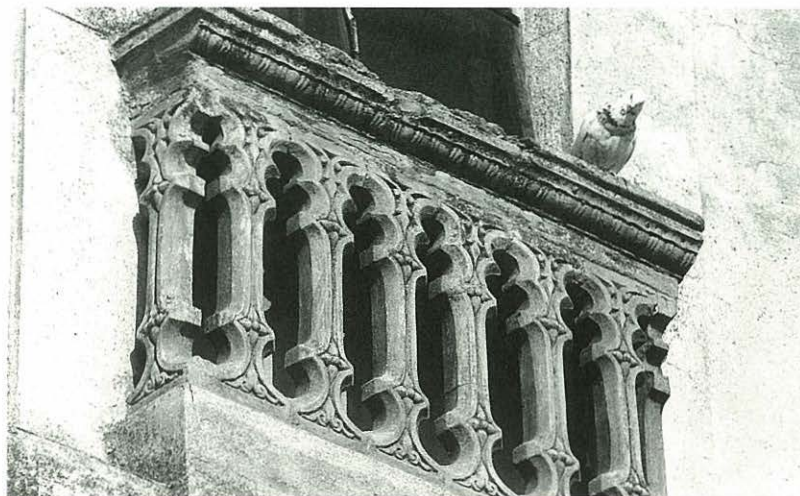
78

L'horitzó de la ceràmica s'eixamplà enormement durant el segle XIX, gràcies a les aportacions que li arribaren de la ceràmica industrial.

A partir de mitjan segle XIX es comença a intuir una nova expectativa que explota les possibilitats de la ceràmica com a primera matèria amb vista a l'elaboració d'objectes auxiliars a la construcció. Val a dir que fins aleshores la rajoleria s'havia encarregat de fabricar un tipus de peces que complien una funció d'ajuda i de complement a les necessitats que plantejaven els edificis; però a partir d'aquest moment la ceràmica també s'utilitzarà per a fer elements ostentatoris i decoratius.

Les primeres manifestacions d'aquesta vocació es localitza a la comarca del Baix Empordà en les ciutats de Palafrugell i la Bisbal, tot i que només arribà a consolidar-se en aquesta darrera. També a Lloret de Mar es portaren a terme algunes experiències en aquest sentit, però aquestes foren esporàdiques i molt puntuals.

Pels voltants de l'any 1840, alguns rajolers de la Bisbal s'incorporaren al creixent procés d'industrialització dels antics oficis, iniciant-se en la fabricació de cairons fins per a paviments que significà una superació qualitativa molt important del rajol ordinari, atès que, fins a l'aplicació generalitzada del mosaic hidràulic, va ser un tipus de paviment que lluïa extraordinàriament en les

Balustres de ceràmica en una casa del carrer de l'Aiguüeta, la Bisbal.

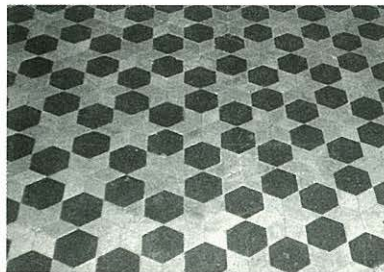
construccions de nova planta edificades durant el segle XIX.

Una de les fàbriques de cairons fins més acreditades fou la dirigida per Pere Pascual i Serena que aprofità la bonesa de les argiles bisbalenques per a fer un tipus de producte resistent i bonic que va exportar en grans quantitats a través de la duana marítima de Palamós. El seu gendre i successor, Ramon Serradell i Molinas, continuà el negoci que havia engegat el seu sogre fins que va aparèixer el mosaic hidràulic i es va generalitzar la seva aplicació. Un altre rajoler bisbalenc que transformà la seva rajoleria tradicional en una fàbrica de cairons fins fou Salvador

Marjanedas que, de la mateixa manera que l'altre, desenvolupà la seva activitat fins a l'aparició del mosaic hidràulic.

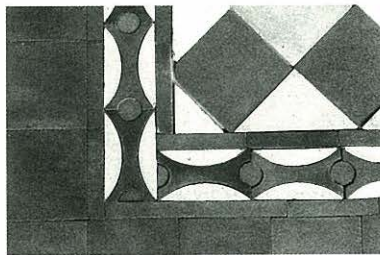
És de destacar que tant Pere Pascual com Salvador Marjanedas instal·len les seves fàbriques en els carrers de fora muralla de la Bisbal. El primer, en el carrer del Pedró, tocant a l'actual carretera de Calonge i el segon en un immoble del carrer del Carme que més tard ocuparia la "Unión Obrera de Alfareros". Aquest fet ratifica el que ja s'havia comentat en els capítols dedicats a la terrissa: l'embranchida de la ceràmica bisbalenca durant el segle XIX. D'una banda, es consolida el col·lectiu de professionals ocupats en la terrissa, i de l'altra, neix una nova orientació de tarannà més industrial que amb els anys assolirà una gran importància.

Tot i que la seva existència fou molt breu, a la ciutat veïna de Palafrugell consta la presència d'un terrisser anomenat Josep Bruguera que es dedica a

l'elaboració de cairons fins per a revestiments de terres interiors. A diferència de la Bisbal, no és un rajoler, sinó un terrisser el que inicia aquesta activitat.

Al costat d'aquesta indústria especialitzada en la producció de paviments, a la Bisbal comença a desenvolupar-se una indústria paral·lela dedicada a la producció de revestiments decoratius. L'aparició d'aquest tipus d'indústria coincideix amb les principals transformacions urbanístiques de

Detall de paviment procedent de l'enderroc de la Clínica de l'Aliança de la Bisbal. (T.M.C.L.B.)

la Bisbal portades a terme durant el segle XIX, seguint la tendència arquitectònica del moment: la neoclàssica.

Un dels arquitectes gironins més influït per aquest corrent artístic

Paviment del carrer Ample de la Bisbal, realitzat en la fàbrica regentada per Pere Pascual i Serena.

Els paviments realitzats a can Pere Pascual coincideixen amb l'expansió urbanística que experimenta la Bisbal a mitjan segle XIX.

fou l'arquitecte provincial Martí Sureda i Deulovol, que desplegà una gran part de la seva activitat a la Bisbal, població on hi ha algunes de les seves obres més emblemàtiques com ara el conjunt porticat de les "Voltes" o la casa de l'Aigüeta anomenada "els Americanos". En aquestes construccions Martí Sureda utilitzà objectes seriatos de terracotta, com balustres, capitells, columnes encastades, mènsules de balcons, ràfecs o cornises, pinacles, gerres, etc. La majoria d'aquestes peces es realitzaven a la "Terrisseria Martí", un obrador de la Bisbal instal·lat a l'edifici esmentat més amunt de "els Americanos". La utilització que fa Martí i Sureda de la terrissa seriada per a fins decoratius és una de les primeres experiències a les comarques gironines que utilitza la ceràmica en el camp de les arts aplicades.

GRANS AVENÇOS TÈCNICS

33

80

Algunes de les contribucions més importants de la ceràmica industrial ha estat la substitució d'alguns processos manuals per enginyers mecànics que han simplificat algunes de les tasques més feixugues de la indústria del fang. La introducció d'aquestes màquines es realitzà a través dels tallers dedicats a la fabricació de ceràmica industrial, però aviat foren assimilades pels obradors de terrissa.

Les coladores de terra, les galleteres i els forns de flama invertida foren alguns dels enginyers que millor encaixaren en la indústria ceràmica bisbalenca.

La coladora és un dels primers processos mecanitzats relacionat amb el tractament de terres.

Va substituir la feina manual de preparació de la terra consistent a barrejar la pols de la terra amb aigua dins un bassó.

Aquesta barreja es remenava normalment amb una fusta llarga. Després es deixava precipitar el suc del bassó per un broc, sota el qual es col·locava un sedàs que acabava de separar les impureses que portava la terra.

Totes aquestes operacions foren substituïdes per la coladora. Aquest enginyer mecànic consistia en un sistema de corretges i politges accionades per un petit motor que movia un conjunt d'aspes amb pues anomenada "estrella" que barrejava la terra amb l'aigua dins d'un dipòsit. El resultat d'aquesta barreja és un líquid que per mitjà d'una canal anava a parar a un sedàs

L'esponjositat de l'urbanisme bisbalenc ha estat conseqüència en bona part de les basses de fang.

que tenia un moviment vibratori gràcies a l'acció rotatòria d'un coixinet amb contrapès. Actualment hi ha molt poques coladores en funcionament, ja que existeixen empreses especialitzades en el tractament de terres que la subministren directament a tallers i obradors. Aquesta especialització ha tingut conseqüències molt importants per a la indústria del fang. Ha significat l'eliminació d'una mà d'obra especialitzada en el tractament de la terra que fins aleshores tenien totes les indústries de la Bisbal; però també ha significat la supressió d'un element arquitectònic que

caracteritzava aquesta indústria i el paisatge urbà dels centres ceràmics de les comarques gironines.

Aquest tret urbanístic és molt palès en els llocs on s'ha desenvolupat una indústria important com, per exemple, la Bisbal. La necessitat de disposar de grans quantitats de tones de fang feia indispensable la construcció de basses en els espais exteriors de la fàbrica. Per aquesta raó les indústries s'instal·laven als afores de la ciutat i així disposaven d'espais per a poder construir basses de fang. En els darrers anys, la Bisbal ha experimentat un creixement urbà que ha acabat per integrar la majoria d'aquestes fàbriques a la ciutat, fet que atorga al paisatge urbà bisbalenc una esponjositat que no tenen altres ciutats de característiques semblants.

Una altra de les aportacions tècniques de la ceràmica industrial, que ha contribuït a simplificar i alleugerir les feines de pastar la terra, ha estat la galletera. Aquesta màquina consisteix en una mena de tub cilíndric recolzat sobre uns peus de ferro que porta un vis sens fi que, accionat per una politja, fa un moviment rotatori circular que pasta la terra. El fang surt a pressió per una boca on s'aplica un motlle de planxa on hi ha dibuixat el perfil d'una

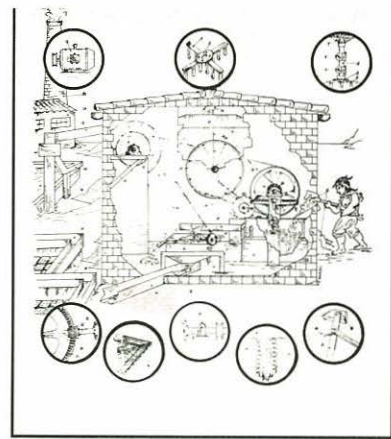
determinada peça (rajola, bataigües, sòcols, frisos, etc...) de tal manera que quan surt la planxa de fang aquesta presenta la forma del motlle.

En les galleteres més antigues el fang s'introduïa manualment prement-lo amb la mà per un forat. Aquesta operació era necessària per tal d'eliminar les bosses d'aire que podien existir en el fang. Les galleteres actuals, anomenades galleteres del buit eliminin les bosses d'aire dins la mateixa màquina i aleshores no cal introduir el fang manualment, sinó que cintes mecàniques les dipositen dins la galletera.

Aquestes serien dues de les aportacions tècniques més representatives de la ceràmica industrial que han transcendit a la majoria d'activitats relacionades amb la indústria del fang.

Basses ratllades. A la part inferior es poden observar alguns pans de fang girats.

*Dibuix coladora.
Fullet.*

A les comarques gironines, la Bisbal ha estat el centre terrisser que més innovacions tècniques ha aportat. El fet que en aquesta mateixa ciutat hagin nascut una munió d'indústries dedicades a la fabricació de màquines que van destinades a la majoria dels centres ceràmics de tot l'Estat, palesa la importància d'aquesta activitat industrial que fins i tot ha estat capaç de provocar la creació d'aquests tallers especialitzats a renovar i millorar les tecnologies vinculades a la ceràmica.

LA COROMINA DE LA BISBAL

34

82

Una de les indústries bisbalenques que més ha aportat a la ceràmica gironina és la fàbrica Coromina, instal·lada a la carretera de Girona i molt a prop del terme de Corçà. El seu emplaçament inicial, l'any 1911, data de la constitució de la Societat, estava al carrer Indústria, núm. 10, en un immoble on uns quants anys més tard, concretament l'any 1929, s'hi constituí una altra Societat dedicada a l'elaboració de ceràmica vidrada per a aplicar a la construcció: Manufacturas de Terracota S.A. L'any 1984, aquest edifici fou adquirit en propietat per l'Ajuntament de la Bisbal per tal d'ubicar-hi el Museu de Ceràmica d'aquesta Ciutat. L'any 1917, la fàbrica

Coromina es trasllada a la carretera de Girona on encara hi desenvolupa la seva activitat.

Els impulsors d'aquesta indústria foren els germans Joan B. i Alfons Coromina, amb la participació de l'arquitecte gironí Rafael Masó. Joan B. Coromina, pintor adscrit a l'escola modernista i que durant alguns anys dirigí l'Escola d'Arts i Oficis de Palafrugell, fou un artista de gran sensibilitat que establí una gran amistat amb Josep Pla.

Joan B. Coromina assumí la direcció artística de la fàbrica, i el seu germà Alfons desenvolupava les tasques tècniques i administratives de la Societat. La participació en la Societat de

*Xemenies de la fàbrica
Coromina de la Bisbal.*

l'arquitecte noucentista gironí Rafael Masó significà l'aplicació de la ceràmica feta en aquest obrador en algunes de les seves obres més emblemàtiques, com, per exemple, la Farinera Teixidó, la casa Saliati, la casa Omedes, la casa Cendra d'Anglés, la casa Masramon d'Olot, la Punxa, etc. En tots aquests edificis abunda la ceràmica aplicada com a revestiment interior i exterior per a fins decoratius, realitzada a través d'un sistema semiindustrial a cavall de l'artesania i la indústria seriada: la tècnica del motlle de guix.

Malauradament, la prematura mort de Joan B. Coromina l'any 1918 i del seu germà Alfons un any després, estroncà aquesta

prometedora i fins aleshores brillant col·laboració.

El buit provocat per la mort de Joan B. i Alfons el cobreix el germà petit de la família que ja feia algun temps que s'havia incorporat a l'empresa: Leonci Coromina.

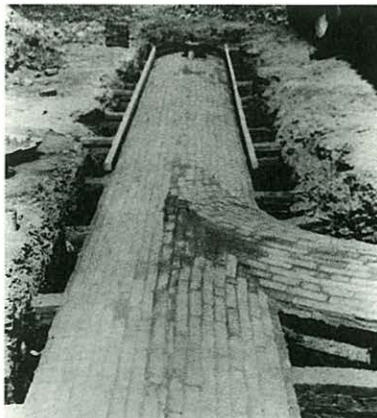
Després d'un breu període de crisi provocat pel conflicte entre la fàbrica Coromina i la fàbrica Butsems de l'Hospitalet que pretenia absorbir l'empresa empordanesa, Leonci Coromina reempren la col·laboració amb Rafael Masó. El restabliment d'aquests vincles i l'eficax tasca administrativa portada a terme pel senyor Pere Lloberas des de la gerència significa un nou impuls per la Societat fins a convertir-la amb la indústria més important de la Bisbal.

Durant el període de la Guerra Civil espanyola, la Coromina és col·lectivitzada per l'"Agrupament de les Indústries Ceràmiques de la Bisbal". Mentrestant Leonci Coromina mor l'any 1936 a Barcelona, víctima d'una absurda represàlia política.

Acabada la guerra i deprés dels difícils anys de la postguerra, Joan Coromina, fill de Leonci, assumeix la direcció de la fàbrica fins a l'any 1981, en el qual delega les obligacions de la gerència en el seu fill Narcís Coromina i Costa.

A grans trets, aquesta seria la història d'aquesta entranyable indústria bisbalenca que s'ha caracteritzat per l'elaboració d'un producte de gran qualitat i per la investigació i la recerca de noves expectatives sempre orientades a millorar-lo.

Una de les aportacions més significatives d'aquesta indústria és l'enriquiment del repertori de colors que, a banda d'utilitzar els colors tradicionals de la Bisbal ("vermell Bisbal", palla, caramel i verd), afegeix un ventall de colors que més endavant utilitzaran destacats ceramistes locals. Sebastià Padrós, Pla i Capell, Miquel Capell i fins i tot el mateix Eusebi Díaz-Costa són alguns destacats ceramistes bisbalencs que feren servir la fàbrica Coromina com a laboratori de proves dels colors que utilitzaven.

Plafó de Sant Francesc del convent de Sant Sebastià de la Bisbal.

L'altra gran aportació tècnica va ser l'anomenat forn de flama invertida que, gràcies a un efecte de reverberació del foc, permetia una cocció molt més uniforme i un estalvi de combustible molt significatiu respecte als forns de flama directa.

La influència de la fàbrica Coromina en el desenvolupament de la indústria del fang de la Bisbal en el segle XX ha estat molt important. Actualment, la seva producció ha tornat a recuperar alguns dels dissenys tradicionals, adaptant-los als gustos i als estils actuals.

Conducces subterrànies que comunicaven els forns de flama invertida amb les xemeneies.

CAN MARCÓ

35

Prensa de fer rajoles de principi de segle. Can Marcó.

84

Un altre centre que s'ha significat per la utilització de la ceràmica com una art aplicada al servei de la construcció és l'obrador de can Marcó de Quart.

La casa Marcó, fins a principi del segle XX, s'havia caracteritzat per l'elaboració d'atuells de terrissa negra. La seva dilatada història es pot documentar a través de la "Cofraria de Terrisseros o Alfareros del lugar de Quart", creada el 22 de novembre de 1710.

En una acta que data del 31 de desembre de 1786 apareix un tal Josep Marcó, fill legítim de Miquel Marcó, pagès, el qual es veu obligat a passar la prova per poder desenrotllar l'ofici de terrisser i d'oller. Per aprovar l'examen la Confraria li exigeix la realització

d'una bóta d'aigua, un cossi i un doll de terrissa. Un cop comprovada la seva aptitud, la Confraria el declarara solemnement apte per a l'ofici i per a entrar a la Confraria. La nissaga dels Marcó continua i es pot anar seguint fins que desapareix la Confraria a principi del segle XX.

Així, l'any 1712, és Antoni Marcó qui ha de passar l'examen de confrare; l'any 1828 és un altre Josep Marcó i l'any 1840 i 1850 els toca el torn a Ponç Marcó i a Josep Marcó respectivament, fins a arribar a l'any 1880 en el qual es troba Miquel Marcó, que constitueix l'actual taller a l'any 1900. Un dels fills de Miquel Marcó fou Frederic Marcó que a principi del segle XX se'n va a Prada del Conflent a casa de l'escultor Gustau Violet on tots dos portarien a terme una escrupolosa investigació

sobre motlles de guix i sobre pàtines fins a descobrir allò que l'arquitecte noucentista gironí Rafael Masó batejà amb el nom d'argerates.

La coneixença entre Rafael Masó i Frederic Marcó fou casual. En principi, sembla ser que l'arquitecte gironí havia fet alguns encàrrecs d'obra a "can General", una rajoleria de Quart regentada per un senyor anomenat Masgrau que alhora tenia algun lligam familiar amb els Marcó.

En una visita a Quart, Rafel Masó comentà al senyor Masgrau que amb motiu d'uns Jocs Florals volia fer unes capses o arquetes de ceràmica, però no trobava

cap artesà capaç de portar a terme la seva idea.

El senyor Masgrau, coneixedor de l'experiència que havia portat a terme Frederic Marcó a França els posa en contacte i Rafel Masó li encarrega les esmentades arquêtes de ceràmica.

Un cop realitzades, Frederic Marcó li fa lliurament de les capses, totes elles realitzades segons la tècnica del negre, excepte una acolorada amb una mena de pàtina que mimetitzava el bronze, que va complaure enormement l'arquitecte gironí.

A partir dels testimonis orals recollits de la mateixa família Marcó, aquest seria l'inici de la relació entre l'obrador de Quart i Rafael Masó.

A partir de l'any 1919, en totes les obres més emblemàtiques de

l'arquitecte gironí hi ha elements ceràmics procedents de can Marcó. El garatge Callicó (1919); la tanca de la paret del cementiri de Girona (1919); la Cooperativa de Palafrugell (1925/1926); la casa Colomer (1928); la casa Cots (1927/1928); la Caixa de la Bisbal, la Caixa de Banyoles i la Caixa de Sant Feliu de Guíxols, són algunes de les obres

Can Marcó de Quart sempre s'ha singularitzat per una producció de gran qualitat basat en els seus coneixements artesanals.

que porten l'empremta de can Marcó en les seves façanes.

El prestigi de can Marcó fou tan gran que alguns dels arquitectes i artistes més rellevants del moment s'atansaren fins a l'obrador de Quart per tal de realitzar-hi alguna experiència. Aquest seria el cas de Frederic Marés, Joan Carrera, Domènec Fita o l'arquitecte Ignasi Bosch (realitzador del barri de Sant Narcís), però de tots ells l'artista que més empremta va deixar a can Marcó fou el malaurat Fidel Aguilar, del qual encara es poden trobar algunes reproduccions seves fetes segons la tècnica del motlle de guix a partir dels models originals realitzats pel propi Fidel Aguilar.

A Frederic Marcó el succeí el seu fill Àngel Marcó i la continuïtat d'aquesta empresa s'ha assegurat amb l'entrada de Jaume Marcó, fill d'Àngel Marcó.

85

“Jo recordo Violet, un jove escultor perpinyanès, que vingué interessat per quelcom més que la ciutat i les seves belleses. L'escultor i els seus ajudants van posar-se prestament a treballar amb el modelatge, com uns obrers guixaires qualssevol, mentre Marcó s'interessava; als pocs dies, Marcó i Violet es complementaven amplament. L'antic terrissaire hi abocà tot el secret i el saber; l'altre, el seu bon gust i el seu art; les reproduccions sortien de

meravella. Ja no fou solament la terra negra que deixava la fornal, sinó que les terres, sàviament preparades per a la cuïta, admetien, fàcils les pàtines que l'artesà i l'artista volguessin donar-hi. I així es féu notable, a Quart, una ceràmica que s'ha buscat arreu, com un art gironí de la millor categoria; la genuïna, l'autèntica, la d'artesanía, encara que la industrial n'hagi creat d'altra. Val a dir, però, que qui tal vegada hi contribuí d'una forma definitiva va ésser l'arquitecte-poeta Rafael

Masó, en introduir-hi, per les gerres ornamentals, els seus projectes originals i graciosos, les seves seleccions de l'art litúrgic, o, senzillament, les reproduccions de les petites escultures que, sota la seva guia, executava aquell jovencell extraordinari, torner humil i meravellós artista, que es deia —i es diu encara, malgrat la seva mort prematura— Fidel Aguilar.”

Palol, Miquel de: “Girona i jo”. Ed. Tanagua, Barcelona. 1991.

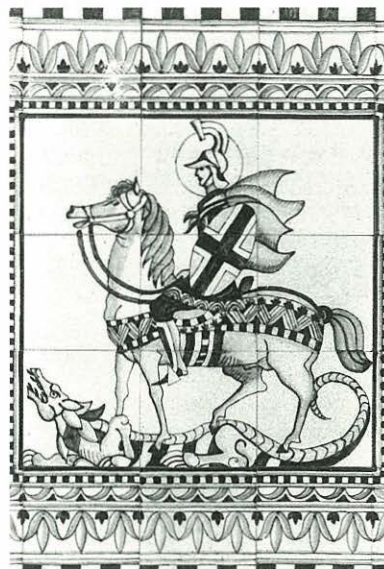
LA CERÀMICA ARTÍSTICA

36

86

A la Bisbal d'Empordà es localitzen, al final del segle XIX, les primeres manifestacions contemporànies de ceràmica artística, fruit de la inquietud que despertaren les troballes arqueològiques d'Ullastret i d'altres jaciments del Baix Empordà.

Un dels primers homes que va portar a terme experiències en aquest camp fou Joan Corominas i Pujol, pare dels tres germans que juntament amb l'arquitecte noucentista Rafael Masó fundaren al començament del segle XX l'empresa especialitzada en ceràmica aplicada a la construcció. El senyor Corominas fou durant molts anys director de l'Escola Menor

Plafó de ceràmica que glossa la figura de sant Jordi.

de Belles Arts de la Bisbal i ben aviat se li despertà aquesta inquietud de mimetitzar les ceràmiques d'època antiga. Tanmateix, el senyor Corominas no era terrisser i aquesta circumstància el va obligar a buscar un terrisser que volgués associar-se amb el seu projecte. Ell s'encarregava d'elaborar els dissenys artístics de les peces i el terrisser es responsabilitzava de donar-los la forma adequada.

L'activitat que desenvolupaven el senyor Corominas i el senyor Sunyer, el seu soci terrisser, és molt poc coneguda, atès que no hi ha coneixement de testimonis materials; únicament es té coneixement de la seva existència a través de notícies

documentals.

L'any 1889, un terrisser de Breda anomenat Joan Bagué i Rodà es trasllada a la Bisbal amb la intenció de fer ceràmica d'estil modernista. Aquest terrisser havia estudiat arts aplicades i oficis artístics a Barcelona, i a la Bisbal crea tota una producció caracteritzada per l'aportació de valors artístics i estètics que ennoblixen els objectes més corrents i quotidians de la terrissa tradicional. A més a més, la seva producció es recolza sobre el sistema de cocció de la terrissa negra, i després l'objecte s'acabava de dignificar a través d'una patina d'argerata que li donava un to més brillant i acurat.

Una producció molt semblant tingué lloc a Breda a través de Joan Bagué i Sauri, nebot del terrisser afincat a la Bisbal i del qual va aprendre l'ofici. El detall més significatiu que diferencia les dues produccions rau en el fet que Joan Bagué i Sauri no feia obra negra, sinó que només feia obra vermella, tot i que la disfressava amb una patina d'argerata.

També hi ha notícia de l'arribada a la Bisbal, l'any 1905, d'un terrisser sabadellenc anomenat Marià Burgués, afiliat als corrents artístics

modernistes. Marià Burgués, a més de ser un consumat artista, va esmerçar molts esforços a estudiar i divulgar l'art de la ceràmica, i, l'any 1925, publicà "Estudis de terrissa catalana" que recull una part del seu pensament i on es parla dels principals centres terrissers catalans. Marià Burgués s'establí a la Bisbal fins a l'any 1910, d'on va sortir per instal·lar-se novament a Sabadell després d'haver acomplert una llarga peregrinació.

A la capital del Baix Empordà es continuà desenvolupant una intensa activitat artística durant les primeres dècades del segle XX, malgrat la manca de perspectiva que tenia aquest tipus de ceràmica en un indret de formes de vida molt tradicionals com era la Bisbal. Segurament els casos més singulars són els de Sebastià Padrós que, igual que Joan Bagué, feia cànirs modernistes durant la dècada dels anys vint, i Manuel Ferran; aquest darrer exercia l'ofici de barber i aprofitava les seves estones de lleure per a decorar mitjançant brunyits i afegitons peces tradicionals que ell mateix encarregava a la família Cornellà, l'única família de terrissers de negre que aleshores hi havia a la Bisbal.

Malauradament, l'escassetat de

testimonis materials de tots aquests artistes és un gran obstacle per al seu estudi i, per tant, per a poder avaluar amb exactitud la magnitud de la seva obra.

Un dels artistes que donà un impuls molt important a la ceràmica artística fou el pintor i ceramista Josep Aragay, que, l'any 1925, es trasllada a Breda on funda un taller dedicat a l'elaboració de ceràmica artística. Josep Aragay fou un dels membres més destacats del corrent noucentista i traslladà l'esperit que animava

"Por fortuna creemos entrará pronto la cerámica bisbalense en una nueva era. Como no podía menos de suceder, se han unido el arte y la industria: entusiasta cultivador del primero, y el señor Sunyer, inteligente alfarero, dedicanse a estudiar el modo de establecer una fabricación de productos cerámicos verdaderamente artísticos. Nosotros hemos visto algunos vasos de estilo griego, que, aunque no pueden considerarse más que como pruebas, revelan, no obstante, un gusto exquisito".

Carreras, Octavio de: "Origen e historia del arte cerámico" 1888.

aquest corrent al camp de la ceràmica. Des de l'any 1925 fins a la seva mort l'any 1973, concentrà tota la seva activitat artística en aquest indret montsenyenc. Sortosament, els resultats de la seva obra són a l'abast del públic i poden admirar-se a través del Museu Josep Aragay, de Breda, que es troba emplaçat a l'antiga església de Santa Maria, just al costat de l'imponent campanar romànic de l'antic monestir. En aquest museu, el visitant pot veure una gran part de la seva obra pictòrica i de la seva obra ceràmica.

Copa decorada en verd que corona la font de Santa Anna de Barcelona. Museu Aragay de Breda.

DÍAZ-COSTA I VILÀ-CLARA

37

88

L esclat definitiu de la ceràmica artística no es produeix fins a la dècada dels anys cinquanta i seixanta, coincidint amb el "boom" turístic i amb l'èxode, els caps de setmana, de la gent que viu en les grans ciutats. Les comarques gironines han estat i encara són, un reclam turístic que capta una important aflluència de visitants estivals i de caps de setmana. Aquesta nova situació ha revitalitzat sectors artesanals que corrien el risc de desaparèixer gràcies a l'aparició d'un públic que s'interessa per l'objecte elaborat per l'artesà.

La ceràmica ha estat un dels sectors artesanals que s'ha vist enfortit per tot aquest enrenou,

*Plata decorada
segons la tècnica dels
reflexos metàl·lics
per Eusebi Díaz-
Costa. (T.M.C.L.B.)*

ja que ha variat els seus usos i utilitats en funció de les exigències estètiques d'aquest nou públic. D'alguna manera la ceràmica ha experimentat una important metamorfosi, atès que actualment no compleix una funció utilitària sinó estètica, per la qual cosa ha adaptat els seus dissenys i colorits als gustos d'aquests nous consumidors.

Els principals centres terrissers de les nostres comarques disposen d'una situació geogràfica privilegiada, en tant que es troben a prop d'importants eixos de comunicació. D'una banda, Quart i la Bisbal són llocs de pas obligat per a anar a la costa i, de l'altra, Breda és una

visita obligada per a tots aquells que prefereixen la frescor i la sociabilitat de les ombres del Montseny.

Aquest fenomen ha provocat el naixement de nombrosos tallers dedicats a l'elaboració de ceràmica decorativa, dels quals han sortit alguns ceramistes de gran rellevància que amb la seva obra han reviscolat la indústria de la ceràmica. Aquest seria el cas d'Eusebi Díaz-Costa i de Josep Vilà-Clara.

Eusebi Díaz-Costa era fill d'Oix (la Garrotxa). La seva inquietud artística el va conduir quan encara era molt jove a Olot, on l'ensinistraren en les arts de la pintura paisatgística tan pròpia de l'escola olotina. A la dècada dels anys trenta es trasllada a la comarca del Baix Empordà on intenta guanyar-se la vida sense gaire èxit pintant quadres. A poc a poc comença a interessar-se per la ceràmica bisbalenca sobretot pel que fa a les seves possibilitats decoratives. Intenta suplir el seu desconeixement de l'ofici freqüentant fàbriques i terrisseries que li proporcionen informació sobre les particularitats de l'ofici.

L'any 1943, funda el seu propi taller i comença a elaborar atuells per a fins decoratius. En el decurs de la seva curta

però intensa trajectòria artística passa per diferents etapes que van des de les que podríem considerar estrictament figuratives fins a altres molt més abstractes que recullen influències picassianes i mironianes.

Díaz-Costa introdueix els reflexos metàl·lics en la ceràmica bisbalenca, tècnica que li proporciona una merescuda fama i popularitat. Les primeres ceràmiques de Díaz-Costa les signava amb el pseudònim d'«Oix» i a poc a poc introdueix temes marins, peixos, galls, etc., en les seves ceràmiques que més endavant seran emblemàtics no només de la seva obra, sinó de tota la ceràmica decorativa elaborada a la Bisbal. Malauradament, Díaz-Costa morí l'any 1964 quan encara era molt jove i quan la seva obra havia assolit un grau de maduresa insospitat.

Josep Vilà-Clara (1910-1989) és el fundador d'una nissaga de ceramistes que amb les seves creacions han sabut donar relleu i qualitat a la ceràmica bisbalenca. Els primers contactes de Josep Vilà-Clara amb la ceràmica fou força tardana i va arribar quan es decidí utilitzar la ceràmica com a suport material dels seus dibuixos. Per Josep Vilà-Clara la decoració era el fet

principal i el que donava sentit a l'objecte. És una decoració que neix i es fa a partir de les primeres matèries tradicionals de la Bisbal. Els seus productes són des del punt de vista artesanal d'una excel·lent execució i, a més a més, són objectes que assoleixen una categoria artística notable.

Els temes decoratius han anat variant segons la generació que els realitzava. Josep Vilà-Clara dibuixava composicions figuratives inspirades en escenes empordaneses. També realitzà alguns temes decoratius que mostren en els seus dibuixos una clara influència de la tradició romànica. En canvi, el seu fill Josep Vilà-Clara Garriga ben aviat abandonà els temes figuratius per temes i dissenys

Plat decorat per Eusebi Díaz-Costa amb un dels seus motius típics: el gall. (T.M.C.L.B.)

Escultures ceràmiques de l'edifici de la Caixa a Girona, realitzats per la família de ceramistes bisbalencs Vilà-Clara.

molt més propers a l'abstracció. Ambdós, pare i fill, es caracteritzen per l'amor a la feina ben feta i ben executada.

Pere M. Noguera (1941) és un dels ceramistes que més coses ha aportat a la ceràmica, tot i que la seva activitat professional i artística se n'ha allunyat en aquests darrers anys. A partir de les primeres matèries i de les tècniques tradicionals de la Bisbal crea un univers de formes i de colors aplicats sobre peces estretament vinculades a la tradició.

QUI VETLLARÀ PEL PATRIMONI?

38

90

La ceràmica és una de les activitats que més testimonis materials ha generat al llarg de la seva dilatada història. Tanmateix, fins fa pocs anys només es feia atenció a les ceràmiques procedents de jaciments neolítics. En canvi, els objectes per a fins utilitaris elaborats pels terrissers sovint passaven desapercebuts.

Contra algunes opinions generals, Catalunya no sempre valora el que li pertany i no sempre valora els seus testimonis materials i culturals. Ha estat el treball tenaç i constant d'algunes individualitats les que han salvat parts importants del seu

patrimoni. En aquest sentit val a dir que la ceràmica com també tot el patrimoni material relacionat amb el seu procés d'elaboració esdevé especialment emblemàtic i il·lustratiu d'aquesta situació.

Una bona part dels objectes més interessants que s'han pogut conservar ha estat gràcies al treball de col·leccionistes que han esmerçat temps i diners, i en alguns casos fins i tot ciència, per tal d'aplegar importants col·leccions de ceràmica.

El col·leccionisme és un corrent que és present a gairebé totes les disciplines del patrimoni, però segurament un

percentatge important de les col·leccions són d'objectes de ceràmica. En el cas que ens ocupa, el col·leccionista sovint ha omplert, amb totes les seves limitacions i mancances, el buit que ha deixat la incapacitat i el desinterès de les institucions públiques, i gràcies a les seves accions s'ha pogut conservar una part important del patrimoni ceràmic de les comarques gironines. Nogensmenys, el problema del col·leccionisme rau en el fet que bona part de les col·leccions són privades, i per tant, no són accessibles al gran públic, sinó només a especialistes i a erudits.

Aleshores, qui preservarà,

Enderroc d'un forn de flama invertida.

conservarà i difondrà el patrimoni ceràmic de les comarques gironines?

Actualment no existeix cap institució plenament consolidada, malgrat que a la Bisbal comença a perfilar-se un Museu que tot i estar en els seus inicis ha començat a elaborar un projecte ambiciós i interessant.

L'any 1984, l'Ajuntament de la Bisbal d'Empordà adquirí "Terracotta", una fàbrica de ceràmica que havia fet fallida. Aquesta indústria, una de les més antigues de la Bisbal, encara conserva alguns dels elements arquitectònics (xemeneies, basses, forns de flama invertida) més característics de la indústria ceràmica de la Bisbal. Recentment s'han habilitat alguns dels seus espais de manera provisional, que s'utilitzen com a sales d'exposició temporals, que compleixen una funció dinamitzadora i al mateix temps serveixen per a donar a conèixer les feines que es porten a terme des del Museu.

Tanmateix, ateses les característiques i la importància que pot tenir aquest projecte, en aquest moment només rep de manera regular l'ajut econòmic de l'Ajuntament. Si les altres institucions no li

donen suport econòmic aquest projecte difícilment podrà surar, ja que el seu cost no pot ser assumit només des de l'Ajuntament.

El Museu de Ceràmica de la Bisbal és l'única institució que existeix en aquest moment a les comarques gironines que té com a objectius principals la

preservació, la conservació i la difusió del patrimoni material i cultural vinculat a la ceràmica. Seria una situació molt frustrant que no es pogués portar a terme. És un projecte que s'ha de fer sense presses, reflexionant cada pas que es faci, però assegurant que els passos per petits que siguin es facin bé.

La legislació no protegeix aspectes importants del nostre patrimoni.

VOCABULARI GENERAL

39

92

Aixonar.- Quan la peça no s'aguanta perquè no té cos.

Argerata.- Mot que es refereix a un tipus de ceràmica culta feta segons la tècnica de la terrissa negra, realitzada per la casa Marcó de Quart, que a través d'un tractament especial simulava el bronze. Consistia a dissoldre el coure amb un àcid. Quan el coure era dissolt, aleshores s'aplicava sobre la peça de ceràmica i l'àcid s'evaporava. La patina quedava enganxada a través de la coccio.

Biscuit.- Tècnica molt emprada per la ceràmica artística. Consisteix a coure la peça d'argila dues vegades. La primera serveix per a preparar

la peça per a decorar-la i la segona per a fusionar els esmalts amb l'argila.

Bocada.- (Breda). Tres bocades formaven una feixina. La bocada era el volum ideal de feixina per a tirar al foc.

Bassa.- Element arquitectònic de forma rectangular que se situava a l'exterior i orientat cap al nord. S'utilitzava per a evaporar l'aigua del fang un cop aquest s'havia colat.

Botiga.- Espai on el terrisser treballa la roda o torn.

Bord.- (Breda). Peça mal cuita.

Bullir d'obra.- (La Bisbal. Violant i Simorra). Quan l'obra, dins el forn, té els porus de la terra oberts.

Coberta.- Recobriments d'esmalt blanc o de color que s'aplica sobre la pasta cuita. A través de l'acció del foc s'integra i s'adhereix a l'argila. Tipus d'aplicació:
—Immersió banyant la peça
—Polvorització, utilitzant una pistola.
—Pinzells.

Costal.- (Breda). Feixina gruixuda per a fer el foc petit.

Corrent.- Nom que rep el vernís de plom de la Bisbal.

Daba.- (A la Bisbal). Prospecció que es feia a la terrera per a esbrinar la qualitat de la terra.

Destinyar.- Treure les capes superficials de la terrera fins a arribar a la veta de terra bona.

Engalba.- Terra de color blanc o vermell que s'utilitza per a donar color a l'argila i per a dissimular-ne els seus defectes.

Escalivar.- (Breda). Tirar el caliu enrere.

Escumar.- (Breda). Treure amb la mà les arrels de la terra del bugader.

Esvantat.- Es diu de la peça feta amb terra molt grassa i que no pot aguantar líquids (Quart).

Fer escombra.- (Breda). Treure les capes superficials de terra abans de trobar la veta.

Ferrar el vernís.- (Blanes. Violant i Simorra). Quan es barreja farina al vernís per tal que s'adhereixi sense dificultats sobre l'obra.

Llanterna.- Mena de recipient de ceràmica en forma de pera envernissada per dins amb un forat situat a la meitat de la seva alçada on s'acoblava una canya per on s'escolava l'engalba.

Llimutja.- Terra fina passada pel sedàs del 100. A Breda es barreja amb la galena i el quars en pols per obtenir el vernís.

Marrell.- Tècnica que utilitzaven els terrissers per a

pujar peces de gran volum i de grans dimensions a través de tires de fang en espiral que s'enganxaven l'una damunt de l'altra.

Mestre de roda.- El mestre de roda o mestre terrisser era aquell capaç d'aixecar amb les seves mans els objectes més difícils. A Quart no es podia assolir el grau de mestre terrisser si no era capaç d'aixecar un cossi.

Midó.- Mena de substància blanca extreta de les plantes que a Breda s'utilitza per a fixar el vernís quan s'aplica a la boca de les olles.

Modelatge.- És el procés que consisteix a donar la forma desitjada a la terra, un cop preparada. Les tècniques de modelatge més corrents són el torn, el mottle i la premsa.

Morar la terra.- (Breda). Pastar la terra fins a lligar-la. Aquesta operació abans es feia amb la mà i ara es fa a la galetera.

Morina.- A Quart i a Breda la morina és la terra barrejada amb cendra que s'utilitza per a tapar la porta del forn. A la Bisbal també s'anomena "Tarregada".

Obrador.- Espai on es desenvolupen totes les operacions pròpies de la terrisseria

Pa de terra.- Unitat de terra

colada a la bassa després d'haver-la ratllada amb una canya.

Passar-se de foc.- Expressió, utilitzada pels terrissers en general, per a identificar aquells atuells que han rebut un excés d'escalfor i, per aquesta raó, s'han malmenat.

Pastador.- (Breda. Violant i Simorra). Peó especialitzat a pastar la terra.

Peça.- Unitat de mesura que s'establia per a saber les mides dels atuells a realitzar pel terrisser o oller.

Peces de terra.- (La Bisbal i Breda. Violant i Simorra). Quan les peces surten llestes del torn o mig llestes, llevat del guarnir.

Plater.- (Blanes. Violant i Simorra). Especialista a emmotllar plats.

Quartejar.- Quan el vernís cuit s'esquerda.

Rebuig.- Peces defectuoses que antigament s'utilitzaven per a rebllir les voltes dels edificis.

Saó.- (Blanes i Breda. Violant i Simorra). Quan l'obra és encara humida.

Secadero.- Espai destinat a eixugar la humitat de l'obra. A l'exterior, es col·locava en espais exposats al sol. Dins l'obrador o la fàbrica, s'utilitzava algun espai que estigués a prop del forn.

Sigil·lata.- Ceràmica de color vermell i feta a mottle, introduïda pels romans.

Sota coberta.- Tipus de decoració en cru, tonalitats de colors obtinguts mitjançant la cuita de l'objecte. La decoració sota coberta té un valor més ceràmic, mentre que el de la decoració sobre coberta és més pictòric.

Temperament.- (Breda. Violant i Simorra). Quan s'asseca l'obra es diu del moment necessari per a endurir-se un xic i poder treballar les peces després al torn, sense temor d'esclafar-les.

Tremp.- Punt de consistència ideal de l'engalba i el vernís, ni gaire líquid ni gaire espès.

Treballador.- (Quart). És l'espai destinat a desenvolupar totes les feines pròpies de l'ofici de terrisser. A Breda i a la Bisbal, d'aquest espai en diuen obrador.

Trinquen bonic.- (Breda. Violant i Simorra). Vol dir que l'obra ha quedat ben cuita.

Vernís.- S'aplica per a impermeabilitzar i higienitzar la peça. A les comarques gironines, el vernís més utilitzat és el de plom.

Xampota.- Terres cuites, moltes de les quals s'utilitzen com a desgreixants davant terres que són excessivament plàstiques.

Bibliografia

ROSAL i SAGALÉS, Joan;
CASADEMONT i FERRIOL,
Dolors: *L'obra negra de la
Bisbal*. 3a part. Butlletí
Informatiu de Ceràmica, núm 48,
Barcelona, 1991.

ALBERTI, Santiago;
SANTANACH, Joan: *La terrissa
de la Bisbal durant el segle
XVIII*. Butlletí Informatiu de
Ceràmica, núm 23 (juliol-
setembre), Barcelona, 1984.

Associació de terrissaires i
artesans de Quart: *Quart*.
Ajuntament de Quart.

BOVER, Andreu;
CASADEMONT, Dolors:
Arquitectura ceràmica. Ed.
Col·legi Oficial d'Arquitectes de
Catalunya, Demarcació de
Girona 1991.

CARRERAS, Octavio; *Origen e
historia del arte cerámico*.
Girona, 1888.

CASADEMONT i FERRIOL,
Dolors: *Anàlisi d'un procés de fer
negra*. Ajuntament de la Bisbal
d'Empordà, 1991.

CASTELLANOS ALAVEDRA,
José: *Los centros alfareros de
Breda, Quart y la Bisbal*, pp.
24-40. Museo de Artes y
Tradiciones Populares. Madrid,
1987.

COLL i CASTANYER, Jaume:
Breda històrica i actual.
Granollers, 1971.

DOMÈNECH i MONER, Joan:
Forns de rajols, pp. 11 i 18.
Lloret Gaceta, núm 487. Lloret
de Mar.

FRIGOLA i ARPA, Jordi:
*L'Arquitectura neoclàssica a la
Bisbal*, p. 19. Caixa d'Estalvis
Provincial de Girona. La Bisbal
d'Empordà, 1986.

GIL i BONANCIA, Miquel: *El
noucentista Josep Aragay i el seu
Museu de Breda*. Revista de
Girona, núm. 113. Girona, 1985.

MADOZ-PASCUAL; *Diccionario
Geográfico estadístico*, 1845.

PALOL, Miquel de; *Girona i jo*.
Editorial Tanagua, Barcelona,
1991.

*Informatiu de l'Arxiu i Museu de
Sant Feliu de Guíxols*. Núm 5.
Servei de Publicacions de l'Arxiu
de l'Ajuntament. Sant Feliu de
Guíxols.

ROSAL i SAGALÉS, Joan: *La
terrisa de Palafrugell*, 1a part.
B.I.C. núm 33, Barcelona.

ROSAL i SAGALÉS, Joan: *La
terrisa de Palafrugell*, 2a part.
B.I.C., juliol-setembre 1987,
Barcelona.

ROSAL i SAGALÉS, Joan: *La
terrisa de Palafrugell*, 3a part.
B.I.C., núm 35, 1987, Barcelona.

ROSAL i SAGALÉS, Joan:
La terrissa de Palafrugell, 4a part.
B.I.C., núm 36, gener-març 1988,
Barcelona.

ROSAL i SAGALÉS, Joan:
*Un curios atuell de terrissa per a
caçar aloses*. B.I.C., núm. 43,
setembre-desembre 1989,
Barcelona.

ROSAL i SAGALÉS, Joan: *La
terrisa de Palafrugell*. 5a part.

B.I.C., núm 37, abril-juny 1988.
Barcelona.

Museu Municipal: *Terrissers,
Imatgers i pintors*. Centre Cultural
Verdaguer, Ajuntament de Lloret
de Mar, 1988.

VARIS: *Ceràmica decorada
trobada a les comarques de
Girona (segles XIV i XV)*.
Diputació de Girona, 1979.

VARIS: *Els últims rajolers*, pp.
5-11. Butlletí de Llagostera,
1987.

Agraïments

En primer lloc voldria agrair la
col·laboració de l'Arxiu Històric
de Girona i de l'Arxiu Històric
Comarcal de la Bisbal d'Empordà
per l'atenció que m'han atorgat a
l'hora de consultar els seus fons
notarials i altres fons
documentals.

Als senyors Josep Matas i Santi
Solé per la transcripció dels
apèndixs documentals que
apareixen en aquest llibre.
També voldria agrair l'excel·lent
disposició i col·laboració que he
trobat en els diferents obradors
artesans i fàbriques que he
visitat en el decurs del meu
treball.

A la Bisbal d'Empordà

- Argiles Colomer
- Jopial, S.L.
- Terrisseria Salamó
- Terrisseria Maruny

- Terrisseria negra Heras
- Lluís Cornellà
- Vilà-Clara Ceramistes
- "Terracota" Museu de la Ceràmica de la Bisbal
- Fàbrica Coromina

Regencós

- Josep Ferrer

Quart

- Ceràmiques Marcó
- Valentí Prat

Breda

- Ceràmiques Samón
- Joan Julià
- Ceràmiques Planas/Aymar
- Museu Aragay de Breda
- Marcel·lí Truna

Altres

- Arxiu Municipal de l'Escala
- Jaume Vilà

Procedència de les fotografies i il·lustracions

Són de Josep Maria Oliveras les fotografies de les planes 7, 8, 9 (esquerra), 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17 (dalt), 18, 19, 20, 21 (esquerra), 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 78, 79 (esquerra i centre), 83, 84, 85, 86, 87, 88 i 89.

Són d'Andreu Bover les fotografies de les planes 72, 73, 74 (dreta) i 75.

Han estat cedides per "Terracota", Museu de Ceràmica de la Bisbal, les fotografies de

les planes 21 (dreta), 25 (dreta), 74 (esquerra), 80, 81, 82, 83 (baix), 90, 91 i els dibuixos que formen part de l'apèndix documental que acompanya el capítol 34.

Han estat cedides per l'Arxiu Històric Comarcal de la Bisbal les fotos de les planes 60, 61 i 64.

Han estat cedides per l'Arxiu Municipal de l'Escala les fotografies de les planes 28 i 29.

L'apèndix fotogràfic que acompanya el capítol 35 són fotografies cedides per l'Arxiu del Col·legi Oficial d'Arquitectes, Demarcació de Girona, segons inventari realitzat per Montserrat Vivern.

La fotografia de la plana 63 (dalt) ha estat reproduïda del llibre "La revolució i guerra civil a la Bisbal" (1900).

El dibuix de la plana 9 (esquerra) ha estat reproduït del llibre "La terrissa catalana", de Marià Burguès.

El dibuix de la plana 17 (centre) ha estat reproduït del Diccionari de Joan Alcover i Moll.

El dibuix de la plana 22 ha estat reproduït del núm. 3 de "Trep", butlletí trimestral d'informació ceràmica que edita el Museu de Ceràmica de la Bisbal.

Els dibuixos del desplegable són elaborats per Salvador Oliva i les fotografies han estat facilitades per la família Marcó, Arxiu documental de "Terracota". Museu de Ceràmica de la Bisbal i l'Arxiu Històric del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, Demarcació de Girona, segons inventari de Montserrat Vivern.

Quaderns de la Revista de Girona

és una publicació de periodicitat bimestral dedicada exclusivament a temes de les comarques gironines. S'estructura en dues sèries, que es distingeixen pel color de la portada i per les planes interiors: Guies, en vermell, i Monografies locals, en verd. La primera és dedicada al tractament de qüestions d'abast general relatives a la història, l'economia, la cultura i les tradicions. La segona vol anar oferint una panoràmica sobre el passat i el present de les ciutats i dels pobles gironins, amb especial atenció a l'època contemporània.

Monografies locals

Títols publicats

Cornellà de Terri
per *Jaume Portella*

La processó de Verges
per *Jordi Roca*

Anglès
per *Pau Lanao*

Sant Feliu de Guíxols
per *Àngel Jimènez*

Llagostera
per *Dolors Grau*

Castelló d'Empúries
per *Miquel Planas*

Tossa
per *Jaume Lleonart i
Maria del Pilar Mundet*

Palamós
per *Rosa Maria Medir i
Carles Sapena*

Besalú
per *Joan López*

Les Planes d'Hostoles
per *J. Campistol, J. Canal i
M. Soler*

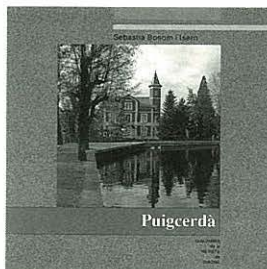
Agullana
per *Enric Tubert*

Olot
per *Jordi Canal i Morell*

**Llegendes i misteris de
Girona**
per *Carles Vivó*

Palafrugell
per *Xavier Febrés*

La Jonquera
per *Albert Compte*

La Cellera de Ter
per *D. Pujol i Ll. Llagostera*

Cassà de la Selva
per *E. Bagué, O. Gutiérrez,
J. Carreras*

Hostalric
per *M. Duran, J. Juanhuix i
R. Reyero*

Figueres
per *A. Romero i J. Ruiz*

Crespià
per *J. Busquets*

Lloret de Mar
per *Joan Domènech*

Banyoles
per *J. Grabuleda i J. Tarrús*

Puigcerdà
per *Sebastià Bosom*

Propers títols
Begur
per *Lluís Costa*

Viladrau
per *M. Feliu, I. López,
X. López i Ll. Pagespetit*

Guies

Títols publicats

**Els jueus a les terres
gironines**
per *Ramon Alberch i
Narcís-Jordi Aragó*

**Rutes d'art sacre
(1939-1985)**
per *Josep Maria Marquès*

**Les havaneres,
el cant d'un mar**
per *Xavier Febrés*

Els estanys eixuts
per *Josep Matas*

El món del suro
per *S. Hernández i Bagué*

El Ter
per *J. Boadas,
J. M. Oliveras i X. Sunyer*

Trens i carrilets
per *Josep Clara*

Canvistes i banquers
per *Narcís Castells*

**Màgiques, pors i
supersticions**
per *Carme Vinyoles*

Els volcans
per *Josep M. Mallarach*

Els indians
per *Rosa Maria Gil*

**Els Pirineus,
del Puigpedrós al
Puigneulós**
per *Josep Clara*

Cristians de Girona
per *Josep M. Marquès*

L'estany de Banyoles
per *M. Coma i J. Gratacós*

Els rellotges de sol
per *M. Gil*

Els maquis
per *J. Clara*

**Els monuments
megalítics**
per *J. Tarrús i Júlia
Chinchilla*

El pessebrisme
per *J. Dalmau i Corominas*

La ceràmica
per *Andreu Bover*

Propers títols
La farga
per *Jordi Mascarella*

La pesca
per *J. Sala i J. Domènech*

Castells vius
per *C. Vinyoles, M. Torns i
P. Lanao*

Al'actual territori de les comarques gironines havia existit un gran nombre de centres terrissers, dels quals en aquest moment només Quart, Breda i la Bisbal d'Empordà han pogut sobreviure a l'impacte que en el seu moment significà l'aparició de materials substituïdors de la terrissa.

En aquest llibre s'intenta recuperar la memòria dels centres desapareguts i, a la vegada, s'expliquen els esdeveniments històrics més importants vinculats a la indústria del fang (terrisa, ceràmica de revestiment i ceràmica artística i decorada) de les nostres comarques, com també els processos tècnics que els han fet possible.

Andreu Bover i Pagespetit, nascut a Arbúcies el 1959, és conservador del Museu de Ceràmica de la Bisbal d'Empordà. Llicenciat en Filosofia i Lletres, especialitat Antropologia, ha orientat els seus estudis i treballs cap al coneixement del patrimoni material de les nostres comarques, primer a Arbúcies i actualment a la Bisbal.

Ha publicat el llibre *Arbúcies: estudi del medi i les formes de vida* (1985) i ha escrit articles per a diferents revistes d'etnologia i antropologia.

GUIES

Diputació
de Girona

Caixa de Girona